O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

A.SH.ABDUMAJITOV

RANGTASVIR

fanidan 1–kurs talabalari uchun o‘quv qo‘llanma
(I–qism)

“60110500–Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” ta’lim yo‘nalishi

«ZEBO PRINTS»
Toshkent – 2025

UO‘K: 75.02;76
KBK: 85.14
A-15

Abdumajitov Avazjon Shuhrat o‘g‘li
Rangtasvir / O‘quv qo‘llanma. – T.: «ZEBO PRINTS», 2025. –184 b.

Taqrizchilar:
B.B. Baymetov – Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Tasviriy san’at va dizayn” kafedrasi professori p.f.n
S.S. Bulatov – Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti “Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” kafedrasi p.f.d., professori

Mazkur o‘quv qo‘llanma “60110500 — Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” ta’lim yo‘nalishining 1–kurs talabalari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, unda rangtasvir bo‘yicha nazariy va amaliy mashg‘ulotlar yoritilgan. O‘quv qo‘llanmada tasviriy san’at haqida dastlabki ma’umotlar, ranglar va ularning paydo bo‘lishi, rangtasvir va uning janrlari, rangtasvir haqida tushuncha, realistik rangtasvirning maqsad va vazifalari, xolis fonda 2–3 geometrik jismdan tuzilgan sodda natyurmort ishlash, grizayl texnikasi, gipsli geometrik jismlardan tuzilgan natyurmortning rangtasvirini cheklangan ranglarda bajarish, akvarel texnikasi, kontrast rangli jismlardan tashkil topgan mavzuli natyurmort ishlash, gipsli rozetka va uy–ro‘zg‘or buyumlardan tashkil topgan natyurmortning rangtasvirini bajarish, rangtasvirda ishlatiladigan xomashyolar va jihozlar kabi ko‘plab mavzular nazariy va amaliy jihatdan bayon qilingan.

O‘quv qo‘llanmadan “60110500 — Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” ta’lim yo‘nalishining 1–kurs talabalari qatorida, undan ilmiy izlanuv-chilar, kasb–hunar kollejlari, litseylar, umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchilari, maktabdan tashqari muassasalarning to‘garak rahbarlari va havaskor rassomlar ham foydalanishlari mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim ,fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil 9-iyuldagi 258-sonli buyrug‘iga asosan o‘quv qo‘llanma sifatida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-629-41-9

Agar mendan sizni nima qiynaydi? deb so‘rasangiz, farzandlarimizning ta’lim va tarbiyasi deb javob beraman.

Shavkat Mirziyoyev

KIRISH

Bugun ertangi kunga ishonch bilan intilayotgan, yangicha tafakkur, g‘ayrat va shijoat bilan yangi avlod vakillari maydonga kirib kelayotgan yangi O‘zbekiston zaminida mustaqillikni mustahkam-*lashni barqaror taraqqiyotni ta’minlash, tinchlik va barqarorlikni asrab avaylashda ma’naviy tarbiyaning ahamiyati yanada kuchay-moqda.

Tasviriy san’at ma’naviy tarbiyaning negizi sifatida maydonga chiqdi. Hozirgi zamon yoshlari o‘zlariga ma’naviy ozuqa beruvchi san’at asarlari muntazam o‘rganib ularning ma’naviy dunyosini boyitib bormoqda.

Tasviriy san’at namoyondalari tomonidan yaratilgan va yangidan yaratilayotgan keng ko‘lamdagi asarlardan boy tariximiz, ajdodlarimiz turmush tarzi qanday bo‘lganligini, yoshlar ularni qunt bilan o‘rganib boy tariximiz va ajdodlarimiz yaratgan san’atni qadriga yetishni xis qilmoqdalar.

Tasviriy san’at shunday go‘zal ijodki unda har bir o‘quvchi yoki rassom tabiat go‘zalligini, narsa va buyumlar go‘zalligini, inson ichki his tuyg‘ularini o‘z ko‘rinishi shaklida tasvirlaydi.

Mustaqillik tufayli boshlangan buyuk tarixiy taraqqiyot yo‘lidan og‘ishmay olg‘a rivojlanib borayotgan yangi O‘zbekiston oldida endilikda bir qancha muhim vazifa va muammolar turibdi. XXI asrga dadil qadamlar bilan kirib kelgan jonajon yurtimizning kelajagi ilm-fan, ta’lim-tarbiya taraqqiyoti bilan bevosita bog‘liqdir.

Barkamol shahsni tarbiyalash barcha davrlarda muhim ijtimoiy talablardan biri bo‘lib kelgan, ammo bugungi sifat o‘zgarishlar ro‘y berayotgan bir davrda bu masalaning dolzarbligi yanada kuchayib, bunga talab ortib bormoqda. Hozirgi globallashuv va jadal raqamli transformatsiya davrida san’at va ijod sohalaridagi mutaxassislardan nafaqat yuqori darajadagi badiiy mahorat, balki zamonaviy texnologiyalarni amaliyotda qo‘llash bo‘yicha mustahkam kompetensiya ham talab etilmoqda. An’anaviy rangtasvir san’ati ham shunday o‘zgarishlarga yuz tutmoqda, bunda raqamli vositalar san’atkorning ijodiy imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda.

Mamlakatimiz ta’lim tizimini zamon talablariga moslashtirish va barcha sohalarni raqamlashtirishga qaratilgan davlat siyosati O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF–6079-sonli Farmoni bilan mustahkamlangan.[1] Ushbu Farmon ijodiy ta’lim tizimi oldiga talabalarning kreativ kompetensiyasini zamonaviy raqamli vositalar yordamida rivojlantirish vazifasini qo‘yadi.

Ushbu darslik aynan shu strategik talablardan kelib chiqib tayyorlandi. U rangtasvir fanining poydevori hisoblangan rangshunoslik, kompozitsiya va chiziqli perspektiva kabi fundamental bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni ochiq manbali KRITA grafik dasturi imkoniyatlari bilan integratsiya qiladi. Darslikning mavzulariga kiritilgan amaliy mashg‘ulotlar bevosita Krita muhitida bajarishga mo‘ljallangan bo‘lib, bu o‘quvchilarga an'anaviy rangtasvir qoidalarini raqamli ijodiy muhitda qo‘llash malakasini beradi.

Mazkur darslik an'anaviy ta'lim metodikasini raqamli usullar bilan takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, talabalarni kelajakning raqamli san'at bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlashni maqsad qilgan.

---

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi **Farmoni**. 2020-yil 5-oktyabr, **PF–6079-son**.

Respublikaning turli oliy o‘quv yurtlari va ilmiy tekshirish institutlarida yoshlarga milliy san’at namunalarini o‘qitishning ilmiy asoslangan yangi shakli, metodlari ishlab chiqilmoqda hamda yoshlarni badiiy va estetik jihatdan tarbiyalab voyaga yetkazish borasida ko‘plab amaliy tadbirlar o‘tkazilmoqda. Yoshlarni badiiy jihatdan barkamol, Vatanga va milliy san’atga sadoqat ruhida tarbiyalab voyaga yetkazishda tasviriy san’at xususan, qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya fanlarining o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa o‘z navbatida oliy o‘quv yurti Tasviriy san’at ta’lim yo‘nalishlarida olib borilayotgan maxsus fanlarning chuqur va asosli bo‘lishini taqozo etib, pedagog va olimlar zimmasiga yuksak vazifalarni yuklaydi.

Tasviriy san’at fani umumta’lim maktablarida o‘qitiladigan barcha maxsus fanlarning asosi hisoblanadi va ular orasidagi bevosita bog‘liqlikni ta’minlaydi. Tasviriy san’at fanidan yetarli bilim va malakalarni egallamay turib, talaba haykaltaroshlik, xalq amaliy san’ati va boshqa fanlarni yuqori darajada o‘zlashtira olmaydi.

Tasviriy va amaliy san’at eng ommaviy, eng xalqchil, eng hayotiy ijod ifodasi. Bobokalonlarimizning hayot yo‘lini, go‘zallikka bo‘lgan intilishini o‘tmishdan saqlab qolingan ana Shunday moddiy madaniyat yodgorliklari orqali o‘rgana boramiz.

Yoshlarni tarbiyalashda estetik tarbiya muammolariga doimiy va jiddiy e’tibor, insonni qurshab olgan borliqdagi go‘zallikka, barcha yoshlarni san’at olamiga yaqinlashtirish, haqiqiy barkamol avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jamiyatimizning bugungi kundagi oldiga qo‘ygan eng yuksak mas’uliyatli vazifalardan biri hisoblanmoqda.

San’at bilan muloqot hozirgi barkamol avlod tarbiyasi uchun hayotiy muammo bo‘lib kelmoqda. Bu esa yosh avlod uchun hayotni bilishning kuchli tayanchi va vositasidir. San’at shunday tarbiyaviy kuchga egaki, badiiy asarlardagi qaxramonlarning tajribalari idrok etuvchining hayolida, kechinmalarida estetik hissiyotida qayta ishlanib, uning o‘z tajribasiga aylanadi, yangi xissiyotlarni, yangi insoniy munosabatlarni vujudga keltiradi.

I BOB. RANGTASVIRDA ISHLASH VA RANGSHUNOSLIK

I.1.–§. Rantasvir uchun zarur moddiy texnik baza va ish qurollari

Qadimgi davrlardan to hozirgi kungacha yangi tasviriy vosita-larning rivojlanishi rangtasvir qonun-qoidalarini san’at, shuningdek hunarmandchilik sifatida ko‘rsatib kelgan[2].

Rangtasviri fanini o‘rganish uchun birinchi ish qurollar va jihozlar kerak bo‘ladi. Tasviriy sanatning paydo bo‘lishi, rivojlanish jarayonlari va insoniyatning ilk badiiy ijod namunalari ibtidoiy to‘da davriga borib taqaladi. G‘orlardagi devoriy rasmlar, toshdan va suyakdan yasalgan haykalchalar, tosh plitalardagi va kiyik shoxlari parchalaridagi naq-shinkor estetik bezaklar shuni ko‘rsatadiki; san’at, hali inson badiiy ijodiyotini ongli ravishda tasavvur qilishidan birmuncha ilgari yuzaga kelgan.

San’atning yuzaga kelishi insoniyat taraqqiyotida buyuk bosqich bo‘lgan.

Jamiyat hayotining ruhiy va iqtisodiy asoslari endi shakllanayotgan bu davrni tarixchi va arxeolog olimlar o‘zlarining olib borgan tadqiqotlari natijasida tasviriy san’atning dastlabki yodgorliklari yuqori poleolit davriga oid ekanligini tasdiqlaydilar. Ularning yozishicha ijod namunalarinig shakillanishi ibtidoiy jamoa tuzumining nisbatan yetilishi, urug‘chilikning shakllanishi, matriarxatning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq.

Ibtidoiy san’atning ilk namunalarida ovchilik bilan shug‘ullangan inson o‘z muhitini — ov manzaralarini aks ettirib g‘orlarning devorlariga, qoyatoshlar va boshqalarga ishlagan tasvirlarida (bo‘yab, bo‘rtma hosil qilib ishlangan), loydan tayyorlangan, toshni yo‘nib ishlagan haykallarida ovlanadigan hayvonlar (zubr, ot, kiyik, mamont, yovvoyi hayvonlar va b.), odamzotlarni (ko‘proq ayollar)ni ifodalagan (Fransiyaning La-Ferrasi, Lasko g‘orlari, Ispaniyaning Altamira g‘ori,

[2] U.Sh.Ismatov. Rangtasvir. O‘quv qo‘llanma. “Nazokathon ziyo print”. Chirchiq-2023.

Sahroi Kabirning Tassilin-Ajar degan joyidagi qadimgi odamlar yashagan qarorgoxlar va b.). Ibtidoiy san'atkorlar tasviriy san'atning hamma turlari (rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik) ga mansub asarlarida hayotni sinchkovlik bilan kuzatganlari koʻzga tashlanadi. Odam va odamsifat maxluqlar, qoʻl izlari, chizma belgilar va boshqa tasvirlar kam uchraydi. Gʻordagi tasvirlar qora, qizil, sariq va jigarrang mineral boʻyoqlar bilan ishlangan, barelyef koʻrinishidagi tasvirlar kam, sodda realizmga xos haykaltaroshlik (odam va hayvon shakllari), badiiy (suyak va yogʻoch) oʻymakorlik namunalari paydo boʻlgan. Tabiat ibtidoiy afsonalarga asoslangan insoniy sifatlarga ega boʻlgan obrazlarda aks ettirilgan. Me'morlik rivojlanib, uylar yertoʻla tarzida dumaloq, toʻrtburchak shaklida qurilgan, bunday xonalarga uzun yoʻlaklar orqali kirilgan. Ba'zan xom-ashyolar sifatida yirik hayvonlarning suyaklaridan foydalanilgan. Bunday san'at namunalari Ukraina, Belorussiya, Sibirdan koʻplab topilgan. Ovchilikdan dehqonchilik va chorvachilikka oʻtilishi san'atda yangi an'analarni yuzaga keltirgan. Mehnatga munosabat va faoliyatining kengayishi natijasida odamlarning fikrlash doirasi ham kengaydi.

Qadimiy qabilalarning bir necha ming yillar davomidagi taraqqiyoti, ularning koʻz qarashlari, qoʻl harakatlarining mayinlashuvi, asosiy va harakterli holatni koʻrish, his qilish, tabiatga xos shakllar uygʻunligi va goʻzallikni ilgʻash qobiliyatlarini shakllantirgan. Tabiat hodisalarining eng sodda shakllariga ham hayratlanish hissi bilan qaragan odam uni oʻrgandi, oʻzlashtirdi. Natijada "obraz" tushunchasi vujudga kelib, ular soʻzda tasvirda, ohanglarda oʻz aksini topdi. Atrof-muhitdan oʻylamasdan nus'ha koʻchirish emas, balki tabiatni, hayotiy mehnat tajribalarini ijodiy ifodalash malakasi paydo boʻla boshladi. Qattiq jismlardan tosh, yogʻochdan ishlangan mehnat quroli bilan ishlash jarayonida odamlar narsalarning xususiyatlari va turlari bilan tanishish, boʻrtma va yuzaning oʻziga hosliklarini aniq ilgʻash hamda uni qabul qilishga oʻrgandilar. Bunda ovchilik hayvonot olamining xulq-atvorini kuzatish imkoniyatini berdi.

Odamlar mehnat jarayonida shakl tuyg‘usini his etib, ritm, simmetriya tushunchalarini o’zlashtira boshladilar. Ular mehnat jarayonida tabiat kuchlarini o’zlariga bo’ysundirdilar. Ishlatilayotgan buyumlarning shakli bajarayotgan mehnatlarini osonlashtirishi yoki qiyinlashtirishi mumkinligini tushundilar. Qulay mehnat qurollarining unumi ularda o’z qurollariga nisbatan mehr tuyg‘ularini uyg‘ota bordi. Ular o’z qurollariga bezak berish orqali o’zlarining mehrlarini izhor etishga harakat qila boshladilar. Odamlarda qulaylik va foydalilik tushunchalarining yuzaga kelishi voqelikdagi, hayotdagi go’zallik va xunukliklarni his etish imkoniyatini rivojlantira boshladi. Inson madaniyati taraqqiyot olamiga qadam qo’ydi. San’atning yuzaga kelishi insonning obyektiv voqelik to’g‘risidagi bilimlarining chuqurlashishiga, o’z avlodi tajribalaridan bahramand bo’lishga olib keldi. Bu uni tabiat kuchlariga qarshi kurashishga da’vat etdi, uning aqliy kamoloti, estetik qarashlari rivojini jadallashtirdi.[3]

Ibtidoiy odam samarali ov natijasini bir-biriga bayon qilish natijasida, hayvonot dunyosining o‘ziga xos ajoyib harakatlarini ilg‘ay bordi va ularni tasvirlarda ham aks ettirish harakatini kashf qildi.

Tosh asri davri sanat asarlari tabiiy ehtiyoj tufayli vujudga kelgan bo‘lib, qadimiy odam kundalik mehnat faoliyatining in’kosi sifatida o‘z-o‘zidan tug‘ilgan dunyoqarashi natijasidir. Bu davrda inson hayoti mehnat qilish jarayoni, afsonalar majmui, san’at, sehr va ibtidoiy ilmiy tasavvurlar bo‘linmagan, yaxlit holda edi. Ibtidoiy odam o‘zini tabiatdan ajratmaydi, balki unga sehrli tasir etish mumkin deb hisoblaydi va buning asosida tabiatni sehr kuchi bilan o‘zgartirish mumkin degan fikr yuritadi.

[3] X.X.Muratov., Qalamtasvir, O‘quv qo‘llanma, TOSHKENT IJOD-PRINT 2020., 6-bet

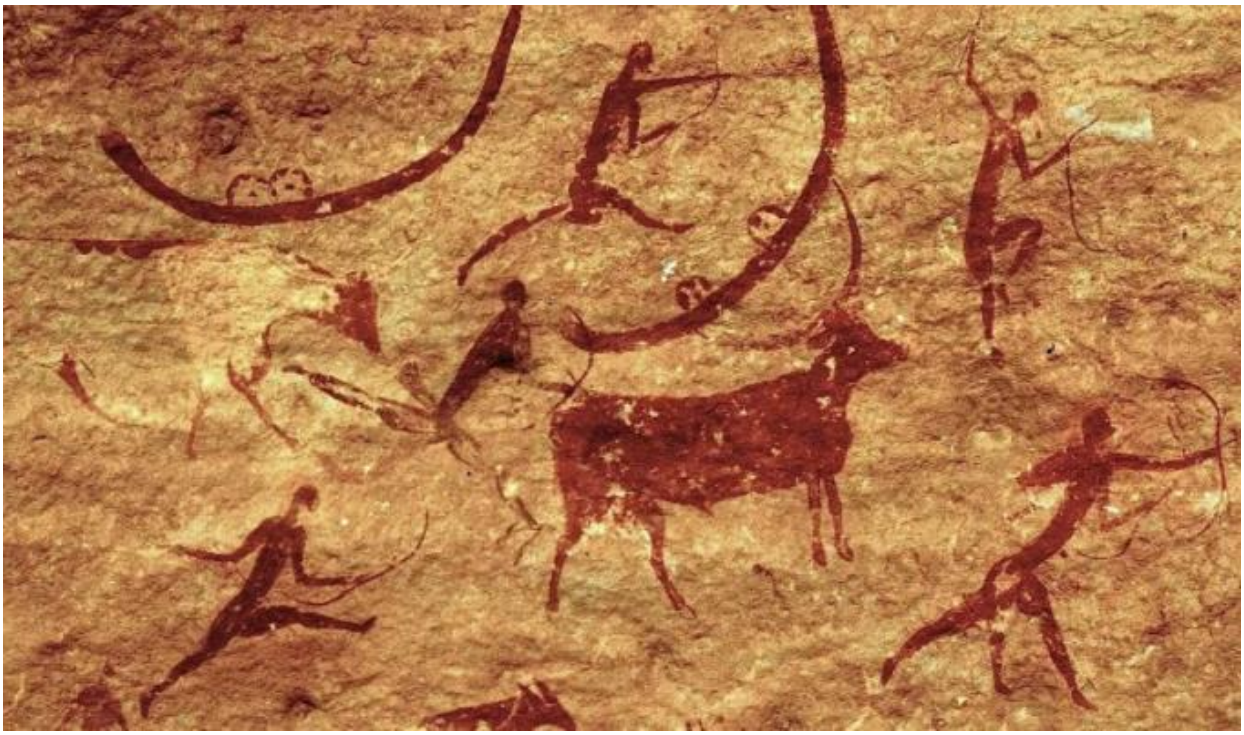

1-rasm

Ilk insoniyat fikr va g‘oyalarida ov ko‘rinishlarini sahnalashtiruvchi ovchilar o‘yini, o’zlari yashagan makonlaridagi g‘orlarga, tog‘ qoyalariga, turli jonzotlarning terilariga, toshlarga chizilgan naqshlar, jonivorlarni tasvirlovchi chiziqlar afsunkor urf-odatlar bilan bog‘liq bo‘lib, ular ibtidoiy odam tasavvuri bo‘yicha ovda muvaffaqqiyat qozonishni taminlashi kerak edi. Jonivorlarni tasvirlay bilishi asosida odamda xuddi ular ustidan g‘alabani qo‘lga kiritganday hissiyot mujassam edi. Bu fantastik fikrlashida insonning dunyoni egallashga bo‘lgan intilishi o‘z aksini topgan. Ushbu ilk ijodiy yaratuvchanlik jarayonida estetik tushunchaning dastlabki kurtaklari mavjud bo‘lib, shu asosda tasviriy sanat rivojlandi.[4]

Rantasvir uchun zarur moddiy texnik baza va ish qurollari

Rangtasviri fanini o‘rganish uchun birinchi ish qurollar va jihozlar kerak bo‘ladi. Ular quyidagilardir: Akvarel, guash, tempera, akril, moybo‘yoq hamda bugungi kun talabi bo‘lgan raqamli uskunalar va

[4]U.Sh.Ismatov. Rangtasvir. O‘quv qo‘llanma. “Nazokathon ziyo print”. Chirchiq-2023.

aqilli sensorli planshetlar. Chizish uchun qalam, mo‘yqalam, masxitin, qalam, sangina, pastel, ko‘mir tayoqchalar, etyudnik, maxsus moslamalar, planshet va shu kabilar kiradi. Ularning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud bo‘lib, ushbu bo‘limda ana shu materiallar bilan yaqindan tanishtiramiz. Ushbu materiallarnni bilmasdan turib, kerakli maqsadga erishish qiyin albatta.

Hayvonat dunyosining o‘ziga xos ajoyib harakatlarini va ov manzaralarini tasvirlashga bo‘lgan qiziqishlari natijasida sekin astalik bilan turli ranglar yaratila boshlandi. Ilk bor ibtidoiy jamoa davrida yashagan inson rangni kashf qilgan. Hayvonlar qoni, moy, ko‘mir, tuproq ham o‘sha davrlarda ishlangan bo‘yoqlarning tarkibiy qismi bo‘lgan. Bo‘yoqlarni tayyorlash malakalari hozirgi kungacha ham o‘zgarishsiz yetib kelgan, lekin asosiy tarkibiy qismlari va ishlab-chiqarish texnikasi o‘zgarib ketgan.

Bo‘yoqlar pigment va bog‘lovchi vositalardan tarkib topadi. Pigment (lot. Pigmentum)- bu bo‘yovchi modda hisoblanadi.

Italyan rassomi, me’mori va yozuvchisi Jorjo Vazari 1550-1568 yillarda birinchi “San’at tarixi” kitobini yozadi va bu kitobida moybo‘yoqni kashf etgan aka-uka Yan van-Eyklar haqida ma’lumot beradi. Moybo‘yoq rangtasvirda XV asrdan buyon qo‘llanila boshlandi. Shungacha kartinalar, ayniqsa yog‘ochga ishlangan rasmlar tuxumli tempera bilan ishlangan. Bu kartinalarni yaratishda rantasvir uchun murakkab materiallar va bog‘lovchi elementlardan foydalanganlar. Lekin, ular qisqa vaqtda ishdan chiqqan va bo‘yoqni yana tayyorlash zarur bo‘lgan. Bo‘yoqlarda bog‘lovchi vosita sifatida moylardan foydalanila boshlagandan keyin, bo‘yoq tayyorlash jarayoni bir muncha osonlashadi. Bundan tashqari bo‘yoqlarning yorqinligi va ranglarning aniqligi oshdi. Turli bo‘yoq qatlamlarini bir-biriga qo‘yilishi nozik rang nyuanslarini keltirib chiqardi.

Rangtasvir - rang san’ati. Rangtasvir - xaqiqiy hayotni aks ettirib, tamoshabinning fikri va hissiyotlariga ta’sir o‘tkazuvchi tasviriy san’at turlaridan biridir.

Biror bir satx yuzasiga, bo‘yoqlar (moybo‘yoq, tempera, akvarel, guash va boshqalar) bilan bajarilgan san’at asariga rangtasvir deyiladi. Rangtasvirdagi obrazlar juda yorqin va tomashabop. Rassomlar asarlarini rangtasvir va plastik vositalar bilan yaratadilar. Ular qalamtasvir va kompozitsiya imkoniyatlaridan foydalanganlari bilan, rangtasvirdagi eng asosiy ta’sirchanlikni beruvchi vositalardan biri bu rang hisoblanadi.

Rangtasvirdagi tasvirlar tasviriy satxda uzluksiz bo‘yoq qatlamini hosil qiluvchi bo‘yoqlar yordamida yaratiladi. Xattoki akvarel rangtasvirida qog‘ozda bo‘yoq tegmagan joylar qolsa ham, tasvirning uzluksizligiga ta’sir qilmaydi, chunki bo‘yoqlar bir-biriga singishib va aralashib ketishadi.

Rangning tasviriy va ta’sirchanlik imkoniyatlaridan rangtasvirda rassomga zarur bo‘lgan erkinlik va to‘liq kuch bilan foydalaniladi. Rang orqali kompozitsiyadagi asosiy fikrni ajratib ko‘rsatish, muhim detallarini bo‘rttirish, masofani chuqurligini berish yoki tasvirning yassiligini berish mumkin.

Rangtasvirning eng muhim ajralib turuvchi xususiyatlari shundan iboratki, unda shakl va masofaning tasviri, obrazlar va harakatlar faqat rang orqali ko‘riladi.

Rangtasvir inson hissiyotlari va xarakterining murakkab dunyosini aks ettirishi bilan birga tabiatning nozik o‘zgarishlari, fantastik obrazlar va falsafiy fikrlarni berish xususiya-tiga ega. Bularning hammasi tasviriy san’atda grafik materiallarda ishlash orqali yoritilib beriladi[5].

Akvarel

Akvarelda rangtasvir ishlash uzoq tarix va boy an’analarga ega. 3500 yillar oldin inson kitob yozish va unga rasmlar ishlashni

[5] U.Sh.Ismatov. Rangtasvir. O‘quv qo‘llanma. “Nazokathon ziyo print”. Chirchiq-2023.

boshladi, bu bilan u akvarel rangtasviriga asos solganligini bilmas edi. Yozishda qo‘llanadigan Cuperuspapirus o‘simligini topib, misrliklar bunga birinchi qadamni tashlagan edilar.

Oxiratda yer yuzida nima qilganligini ollohga ko‘rsatishlari uchun bu yaratilgan kitoblarni uning mualliflari bilan ko‘mishgan. Bu kitoblarga rasm ishlashda jigarrang uchun tabiiy oxra va siena, qizil rang uchun kinovar, qora rang uchun kuydirilgan iva, oq bo‘yoq uchun gips kabi minerallar asosida yaratilgan shaffof bo‘yoqlardan foydalanilgan. Bu bo‘yoqlar tuxum sarig‘i va gummiarabik bilan qo‘shib tayyorlanib, suv bilan suyultirilardi. Boshqacha qilib aytganda bu hozirda biz ishlatib kelayotgan akvarel bo‘yog‘i edi. Yuqorida aytib o‘tilgan ilk akvareldan hozirgi zamonaviy akvarel bo‘yog‘i shakli, rangi va janrning asosiy xususiyatlari ancha o‘zgarganiligini kuzatish mumkin, lekin bo‘yoqning tarkibi o‘shaligicha qolgan.[6] Shuningdek o‘sha davrlarda akvarelning Yaponiya va Xitoyda ham ishlatilgani ma’lum. Ipakka ishlovchi rassomlar akvarelda ishlashni hayratlanarli yuqori cho‘qqiga ko‘targanlar. U davrda asosan qaynoq batikni eslatuvchi shirmalarni bezatish uchun ishlatilgan roketlarga ishlash juda keng tarqalgan edi. O‘zining jozibadorligi va nafisligi bilan bu ishlar hatto zamonaviy kishilarni ham hayratga soladi. Xitoyda esa chinniga rangtasvir ishlash o‘zining yengil, mo‘jizaviy ranglar uyg‘unligi bilan akvarel texnikasini yodga soladi.

Rangtasvirda ishlashning bir turi bo‘lgan shu texnikada bajarilgan asarlar hamda suv bilan ishlatiladigan bo‘yoqlar akvarel deb atalib, lotincha aqua – suv (fransuzskogo – aquarelle) ma’noni bildiradi. Bo‘yoqni eritishda suvdan foydalanadi va shu sababli nomlanishi ham shundan kelib chiqqan. Akvarel – o‘zining shaffofligi bilan boshqa bo‘yoqlardan alohida ajralib turadi. Bunga nafaqat qo‘llaniladigan materiallar sifati, balki yuqori darajada ishlov berilib maxsus tayyorlangan sifatli bo‘yoq kukunlaridan tayyorlanganligi hisobiga erishiladi.

---

[6] Barrington Barber. Advanced DRAWING SKILLS a course in artistic excellence. The Publishing House, Bennetts Close, Cippenham, Slough, Berkshire SL1 5AP, England.2003/s-27

Shaffof bo‘yoqlarga oq bo‘yoq aralashtirilib tayyorlangan akvarel bo‘yog‘i yuqorida ta’kidlanganidek antik davrdayoq Qadimgi Misrda, undan tashqari o‘rta asrlarda esa Osiyo va YYevropa qit’alarida ishlatilganligi ma’lum. Rassomlarning papirus va guruch po‘stloqlariga ishlangan asarlari bizgacha yetib kelgan. O‘rta asrlarda YYevropa va Rusda cherkov kitoblarini (qo‘lyozmalardagi naqshlar, bosh harflarni bo‘yashda ishlatilgan) bezashda, keyinchalik minatyura asarlarini ishlashda akvarel bo‘yog‘idan foydalanilgan.[7]

Taxminan XII asrlarda Forsda paydo bo‘lib, butun Sharqqa tarqalgan kitobga minatyura rangtasvirlari ishlash orqali akvarel rangtasviri rivojlana boshladi.

Qadimgi qo‘lyozmalarga illyustratsiyalar ishlash minatyura rangtas-viri paydo bo‘lishiga olib keldi. “Minatyura” atamasi lotin tilida qizil bo‘yoq – “minium” so‘zidan olingan. Turli xalqlarning qadimiy qo‘lyozmalariga ishlangan ajoyib minatyura rangtasvirlari bizgacha yetib kelgan.

XVII-XVIII asrlarda akvarel ko‘pgina san’at turlari: gravyura, eskiz, kartina va freskalarning tarkibiy qismiga aylanib ulgurdi. Akvarel ko‘plab grafika va rangtasir materiallari bilan qo‘shib aralash texnikada (guash, tempera, pastel bilan) keng qo‘llanila boshladi. O‘sha davrdagi mashhur rassomlar ichida akvarelga murojaat qilmagan rassomlarni topish juda qiyin edi.

Akvarel - rangtasvir (tusning boyligi, shakl qurilishi va rangda fazoviylik) va grafika (tasvirni ifodalashda qog‘ozning ahamiyati) xususiyatlarini o‘zaro birlashtiradi. Tasvirga harakat hamda jilvalanish effektini beradigan yuvib va oqizib ishlash – bu akvarelga xos usullar hisoblanadi. Mo‘yqalamda ishlanadigan rangtasvir ko‘pincha avval qalamda chizib olinadi.

XV – XVII asrlarda akvarel amaliy bezak sifatida gravyura, rangtasvir asari va devoriy suratlarning eskizlarini bo‘yash uchun qo‘llanilardi. Golland va flamand rassomlari hamda Dyurerning

[7] Бурчик А.И. “Основы акварельной живописи”. Учебное пособие, Гродно, 2014. 2-б.

manzaralari bunga misol bo‘la oladi. Shu davrda akvarel A. Dyurer va kichik Gans Golbeynlar diqqatini o‘ziga tortdi. Birinchi marta shu davrda A. Dyurer tomonidan akvarel bo‘yog‘ining texnik imkoniyatlari keng ochib berildi. Akvarel bo‘yog‘ini o‘zi qo‘lda tayyorlab, unda ajoyib rangtasvir ishlarini yaratdi. Bu vaqtda Dyurer atigi 17-18 yoshda edi. XVIII asrga kelibgina Angliya, keyinchalik Fransiya, Italiya va boshqa mamlakatlarda akvarel mustaqil rangtasvir turi sifatida ko‘zga tashlana boshladi. Angliya akvarelning ilk vatani deb hisoblanadi. Angliyaning tinmay o‘zgarib turadigan atmosfera sharoiti, o‘ziga xos tumanli iqlimiy tabiati shaffof bo‘yoq sifatida akvarel texnikasining rivojlanishiga katta imkoniyat yaratdi.

XVII asrda Angliya akvareli rangtasvir sifatlari osha borib, shaffof bir xil rangli monoxrom usuldan ranglarga boy rangtasvir texnikasiga aylana bordi.

Angliya akvarel maktabini Jon Kozens, Tyorner, Konstabl, Richard Bonington, Tomas Gertin kabi mashhur rassomlar boshqarardi. Ular o‘zgaruvchan havo va quyoshdan tushayotgan xira yorug‘likda fazoviy perspektivani ifodalash imkonini beruvchi ajoyib akvarel texnikasini ishlab chiqdilar.[8] Sof akvarel (oq bo‘yoq qo‘shilmagan) XV asr boshlaridan keng qo‘llanila boshlandi. Ranglarning tozaligi, bo‘yoqning shaffofligi, bo‘yoqlar orasidan asosning tusi va fakturasi (asosan qog‘oz, ba’zida ipak va fil suyagi)ning aks etib turishi – uning asosiy xususiyati hisoblanadi.

Kuzatilayotgan ko‘rinishni akvarelda tezkor tasvirlash imkoniyati mavjudligi, unda fazoviylikni ifodalash qulayligi XVIII asr ikkinchi yarmidan boshlab akvarelning manzara janrida keng qo‘llanila boshlanishiga sabab bo‘ldi. Akvarelda rangtasvir ijod qilish o‘ziga kasb qilgan birinchi rassomlar paydo bo‘ldi. Juda ko‘p mashhur rassomlar qatorida taniqli Battista Jovanini ham akvarelning xususiyatlaridan mohirona foydalangan. Battista Jovannining chizish usuli qiyin ko‘rinsa ham o‘rgansa bo‘ladigan jihatlari ko‘p. Rassomning asarlari

[8] R.Xalilov Akvarel Izdatelstvo “Navruz”. T– 2013. 7-6.

yengil chizilgan chiziqlar suvli moʻyqalamda yuvish yoʻli bilan birga olib boriladi. Uning chizmatasvirlarini unga yaqin boʻlgan tugallangan moʻjaz rangtasviri bilan solishtirsangiz ajoyib, nafis chiziqlarning oʻzidayoq rassom kompozitsiyaning asosiy ilk gʻoyasini ifodalab qoʻyganining guvohi boʻlasiz.[9] Boshqa rassomlar tomonidan ham yuvish va pero bilan chiziqlar chizish yoʻli bilan akvareldagi ranglar koʻlami umumlashtirilgan, nam qogʻozlarda bir xil tusdagi yorqin boʻlmagan manzaralar bajarilardi. Buyuk Britaniyada (A.Dj.R.Kozens, T.Gyortin), Fransiyada (J.O.Fragonar, Y.Rober), Rossiyada (F.Y.Alekseev, M.M.Ivanov, S.F.Shedrin, F.M.Matveyev va boshqalar).

XIX ikkinchi choragida Italiyada quruq oq qogʻozga qarama-qarshi rang-tuslar, yorugʻ-soyalar, jarangdor va toʻyingan ranglarda bajarilgan koʻp qatlamli akvarel rangtasviri paydo boʻldi. Rangtasvir materiali sifatida akvarel – fazoviylik, shaffoflik va noziklik kabi asosiy xususiyatlari bilan koʻplab rassomlarning diqqatini oʻziga jalb qildi. Umumiy rangtasvir rivoji ta'sirida akvarel texnikasi asta-sekin boyib, takomillashib tasviriy san'atning mustaqil turiga aylana bordi.

Oʻzining afzalliklari va badiiy qiymati jihatidan moyboʻyoqda bajarilgan kartinalardan aslo qolishmaydigan va yuksak darajadagi imkoniyatlarga ega boʻlgan dastgohli akvarel rangtasviri paydo boʻldi. Dastgohli akvarel bilan bir vaqtda illyustratsiya va me'moriy sohada qoʻllaniladigan akvarel texnikasi ham rivojlana bordi.

Rossiyada bu janrda K.P.Bryullov va A.A.Ivanov kabi rassomlar ijod qilishdi.

P.F. Sokolovning shaklga katta, yaxlit rang surtmalari berib, oʻziga xos maydalab ishlov berilgan ajoyib portret rangtasvirlari mitti portret ishlash san'atida yangi davrni boshlab berdi. U qogʻozga oq boʻyoqsiz toza ranglarda ishlardi. Rassom akvarelning shaffoflik va fazoviylik kabi asosiy imkoniyatlaridan unumli foydalanardi. Mitti portretlari hayratlanarli darajadagi oddiyligi, ranglar koʻlamining jilvadorligi va suratlarning jozibadorligi bilan kishini oʻziga jalb

[9] Barrington Barber. Advanced DRAWING SKILLS a course in artistic excellence. The Publishing House, Bennetts Close, Cippenham, Slough, Berkshire SL1 5AP, England.2003/s-27

qilardi. (“Yashil ko‘ylakdagi ayol portreti”, “Yosh zobit portreti”) XIX asrda akvarel rangtasviri sezilarli darajada rivojlandi. Ko‘p rassomlar ishlari uchun rangtasvir ishlashdagi erkinlik, tus ko‘lamlarining xilma-xilligi va koloristik yechim xarakterli edi. Bu davrda Fransiyada E.Delakrua, O.Dome, P.Gavarni, Germaniyada A.Mensel, Rossiyada I.E Repin, V.I.Surikov, M.A.Vrubel kabi rassomlarning akvarel texnikasida ishlagan ajoyib ishlari ma’lum. Angliya maktabi gullab yashnadi (R.Bonington, Dj.S.Kotmen, I.Kellou, I.Tyorner).

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida rus akvarel rangtasviri tarixiga “San’at olami” guruhi a’zolari va ular atrofidagi rassomlar o‘zlarining katta ulushlarini qo‘shdilar.

Yuqori kasbiy mahorat va san’atning zamonaviy tilini izlash yo‘lidagi umumiy maqsad sari intilish har xil ijodkorlarni birlashtirib turar edi.

Akvarel texnikasida erkin va oddiy ishlash XX asr uchun rassomlari ijodining xarakterli tomoni edi. Ko‘pgina rassomlar asarlarida grafika va rangtasvirning qo‘shilish holatini kuzatish mumkin. “San’at olami” guruhining A.Y.Golovin, L.S.Bakst, D.N.Kardovskiy, F.A.Malyavin, M.V.Dobujinskiy, K.F.Yuon, B.M.Kustodiyev, Z.S.Serebryakova kabi ko‘pgina a’zolari o‘z asarlarida akvarelni oq bo‘yoq, guash, tempera, pastel, bronza va boshqa materiallar bilan qo‘shib ishlashni ma’qul ko‘rishagan. Lekin K.A.Somova, A.N.Benua va A.P.Ostroumova-Lebedeva ijodida sof akvarel texnikasining saqlanganini kuzatish mumkin.

G.S.Vereyskiy, V.M.Konashevich, N.A.Tirsa, K.I.Rudakov, N.N.Kupreyanov, V.V.Lebedev, L.A.Bruni, P.V.Miturich, S.V.Gerasimov, A.V.Fonvizin, L.V.Soyfertis kabi rassomlar o‘ziga xos yorqin va original ranglarda ishlab rus dastgohli akvarel rangtasviri an’analarini davom ettirib keladilar. Akvarel texnikasining paydo bo‘lishi va rivojlanishi, unda o‘ziga xos rangtasvir ishlash tilini topish yo‘lida izlanish Respublikamiz rassomlari ijodida ham o‘z aksini topdi. Mashhur rassomlarning akvarel ishlari O‘zbekistonda rangtasirning bu turi rivojlanishi uchun asos bo‘lib xizmat qildi. Vatanimizning takror-

lanmas go‘zalliklaridan ilhomlangan O‘. Tansiqboev, K. Cheprakov, I. Yurovskiy, G.

Shevyakov,V. Akulin, G.I. Chiganov, Y.I. Taldikin va boshqa mashhur rassomlar katta mahorat bilan o‘zining ko‘plab asarlarini yaratdilar. Bu tasviriy san’at ustalari lirik, kishi ruhiyatini ko‘taruvchi tabiat go‘zalliklari va ona zamin ne’matlarini mo‘yqalamning yengil harakatlari bilan akvarelda ajoyib asarlar yaratdilar.

Keksa avlod keyingi avlodga yuksak va ezgu maqsadlar yo‘lida san’atga nisbatan o‘zlarining chin muhabbatlari, o‘zlarining tajriba va ko‘nikmalarini me’ros qilib qoldirdilar. Barcha eng yaxshi an’nalarni qabul qilib olgan yosh avlod shaxsiy ijodiy yutuqlari bilan yurtimiz akvarel rangtasviri rivojiga o‘zlarining munosib hissalarini qo‘shdilar. Oxirgi yillarda o‘zbek akvarel rangtasviri ajoyib rassomlar R. Choriev, M. Sodiqov, G‘. Boymatov, V. Apuxtin va boshqa yangi iste’dodlar bilan boyidi.

Rang va texnik sifatlari jihatdan Marat Sodiqovning akvarel asarlari juda yuksak qiymatga ega. Har xil rang quymalaridan foydalanib kompozitsiyalarida o‘ziga xos go‘zal koloritdagi takrorlanmas asarlar yaratdi. Rang surtmalarining aniqligi, kerakli joyda kuchaytirish, ba’zi joylarda rang jo‘shqinligini so‘ndirish kabi akvarelning texnik imkoniyatlaridan oqilona foydalanish rassomning yuksak mahoratini belgilab turibdi. Kishi ma’naviy dunyosiga chuqur ta’sir qiluvchi, badiiy g‘oyalar bilan sug‘orilgan asarlari o‘ziga xos mazmuni bilan tomashabinni o‘ziga rom etadi.

N.D. Ten, M.N. Nabiyev, N.P. Bannikov badiiy-grafika fakulteti pedagog-rassomlari ham akvarel rangtasvirida ijod qilishdi. Akvarel rangtasviri xususiyatlari o‘ziga xosligidan mohirona foydalanib, juda ko‘plab shogirdlari, pedagog-rassomlarga ular o‘z tajribalarini me’ros qilib qoldirdilar. Shunday ajoyib rangtasvir ustalaridan dars olgan R.Sh. Xalilov, M. Djumashevlar ham akvarelning respublikamizdagi rivojiga o‘z hissalarini qo‘shib kelmoqdalar.

Olam go‘zal va jozibador, kishini to‘lqinlantiruvchi dunyo ko‘rinishlari, uning go‘zalliklari, murakkabligi va ko‘pqirraligini turli

ranglar orqali tomashabinga yetkaza olish – bu san’atning asosiy vazifasi hisoblanadi. Bugungi kunda akvarelchi rassomlar ham turli usullarda bu vazifaning yechimini topib, akvarelda ajoyib obrazlarni yaratishmoqda.

Akvarel rangtasviri texnikasining paydo bo‘lishi va rivojlanishi haqidagi keltirilgan qisqacha akvarel tarixi rangtasvirning bu turi qanchalik ommaviylashib ketganligini isbotlab turibdi. Kimdir uchun akvarel kartinalarga eskiz ishlashda qo‘llaniladigan oddiy material, boshqalar uchun moybo‘yoqdan kam ahamiyat kasb etmaydigan, uchinchi guruh rassomlari uchun asosiy ijodiy faoliyat turiga aylanganligining guvohi bo‘lamiz. Avloddan-avlodga o‘tgan sari akvarelning texnik qo‘llanishi va usullari takomillasha borib, uni baholash kriteriyalari aniqlandi, keng texnik vositalar, har xil ishlash usullari va janrlari paydo bo‘ldi.

Mashhur rassomlar tomonidan yaratilgan ajoyib asarlar akvarel texnikasida ishlash vositalari va undan foydalanish imkoniyatlari cheksiz ekanligini isbotlab turibli. Buyumlar shakli va fakturasini ifodalashda yetarli darajadagi tajriba, texnikani to‘g‘ri tanlash va rangtasvir ishlash mahorati orqali yorug‘lik va ranglarga boy, g‘aroyib obrazlar xilma-xilligiga erishish mumkin.

Akvarel asosan fazoviy ko‘rinishlardagi nozik rang va tuslar ko‘lamini ifodalashda katta imkoniyatlarga ega. Kasbiy tayyorgarlikka ega akvarelchi rassom uchun bu bo‘yoq texnikasida – o‘zgaruvchan atrof muhit, yoritilganlik holati, buyumlar materiali, fazodagi planlilikni berish imkoniyatlari mavjud. Shu bilan birgalikda akvarelchi rassomdan an’anaviy akvarel rangtasviri usul va texnikalarini qo‘llash ko‘nikmalarini mukammal o‘zlashtirish, tasvirlash asoslari, materiallarning o‘ziga xos xususiyati va tarkibini o‘rganishda sinchkov bo‘lishga o‘rgatadi. Sirtdan qaraganda yengil ko‘ringani bilan akvarel rangtasviri boshqa rangtasvir turlariga (guash, tempera, moybo‘yoq) nisbatan ma’lum darajada qiyin hisoblanadi. Bunday qiyinchiliklar buzilgan akvarel rangtasviriga tuzatishlar kiritilganda yoki ustidan ishlanganda qog‘oz yuzasi buzilishi va qorayib ketishi bilan izohlanadi.

“Shuning uchun ishni boshlash oldidan rassom nimani tasvirlashni hohlashi va uni qanday amalga oshirish haqidagi aniq tasavvurga ega bo‘lishi kerak”, - deb yozadi rus rassomi A.P. Ostroumova-Lebedeva.

Rang qatlamlarining shaffofligidan foydalanib ishlanadigan an’anaviy akademik akvarel ishlash usulini o‘rgatishning hozirda aniq metodikasi ishlab chiqilgan va yuqori darajada o‘zlashtirilgan. O‘tgan asrning ikkinchi yarmida akvarel rangtasvirining tarixiy rivojlanishidagi materiallar, texnik usullar, obrazlar va boy tipik sifatlari, avval foydalanilmagan akvarelning yangi qirralarini ochib berdi.

Akvarelning tipik sifatlari asosan ikki faktor: materiallar (qog‘oz, bo‘yoq, suv, bo‘yoqqa qo‘shimcha ashyolar) va muallifning ijodkorlik xususiyatlari orqali aniqlanadi. Tizimdagi birinchi tarkibni avvaldan tahlil qilish, tizimlash, va hatto aniq belgioash ham mumkin (har xil sintetik va tabiiy qo‘shimchalardan foydalanib yaratilayotgan ishning texnik natijalarini avvaldan aniqlasa bo‘ladi), ikkinchi faktor butunlay rassomning xarakter xususiyatlari va birinchi navbatda uning improvizatsion qobiliyati va tafakkur kengligiga bog‘liq. Badiiy ta’lim amaliyotida bu ikki faktor ajralmasdir.

Akvarel rangtasviri ranglar qatlamining keng diapazondagi shaffoflik (tasvirlash jarayonidagi qog‘ozning o‘rni) xususiyati va suvli bo‘yoqning yoyilishi, harakati, ta’sirchanligi bilan xarakterlanadi. Aynan mana shu sifatlar akvarelning xususiyatini aniqlab beradi. Zamonaviy akvarel rangtasviri rassomdan nafaqat rangtasvirning akademik qonun-qoidalari to‘g‘risidagi bilimlar, balki rangtasvir ishlash jarayonidagi harakat va tezkor obrazli fikrlashni ham talab qiladi.

Akvarelning yoyiluvchanligi natijasida paydo bo‘ladigan texnik effektlar muallif tomonidan oldindan aniq belgilanishining iloji yo‘q. O‘ziga xosligi, betakrorligi, oldindan aytib bo‘lmasligi, bu akvarelning eng noyob sifatlari hisoblanadi. Oxirgi natijani ko‘zdan qochirmagan holda ishlash, asosiy g‘oyani saqlash bilan birga vazifaga tuzatishlar kirita olish akvarelchi rassom uchun eng zarur mahorat sanaladi. Boshqa texnika va materiallardan foydalanib akvareldagi obrazlarni

bajarib bo‘lmasligi akvarelning qanchalik noyob ekanligi va uning tasviriy san’at morfologiyasi tizimida mustaqil tur sifatida ahamiyati katta ekanligining isboti bo‘lib turibdi. Zamonaviy an’analar asosida akvarel rangtasvirining rivojlanishi badiiy ta’limdagi har xil mutaxassislikdagi rassomlar tayyorlanadigan o‘quv jarayonlarida qo‘llash imkoniyatini kengaytiradi.

Akvarel – maxsus badiiy ta’lim tizimida keng qo‘llaniladigan rangtasvir turlaridan biri hisoblanadi. Bu eng avvalo tasvirlash asoslari haqidagi bilimlarni o‘zlashtirish, ranglar uyg‘unligini yaratish, rangtusga oid kompozitsiyalar tuzish, uch o‘lchamlilik, fazoviylik, materiallik va boshqa ko‘rinishlarni ifodalash jarayonida ishlatish uchun nisbatan qulayligi bilan izohlanadi.[10]

Guash

Guash bo‘yog‘i esa akvarel bo‘yog‘ining tamoman aksi bo‘lib, u kabi tiniq, jarangdor tus bermaydi. Ranglari yorug‘likni yutganligi sababli uning tagidagi qog‘oz ko‘rinib, sezilib turmaydi. Tarkibi esa akvarelniki singari – bo‘yoq kukuni va uni bog‘lovchi moddalardan iborat. Ammo ular maxsus yog‘och yelimi bilan mo‘tadil nisbatlarda aralashtirilgan bo‘ladi. Guash bo‘yog‘ining yana bir muhim jihati uning oq bo‘yoq bilan aralashtirib ishlatilishidir.

Shuning uchun uning ranglari unchalik jarangdorlik kasb etmaydi. Bo‘yoqni ishlatish uchun mo‘yqalamlar ham maxsus tanlanib olinadi va ular juda yumshoq bo‘lmasligi, bir oz dag‘alroq bo‘lishi maqsadga muvofiqdir. Tasvir ishlanadigan sath, ya’ni qog‘oz yoki karton ham silliq bo‘lmagani yaxshi. Uning yuzasi iloji boricha yelimli qoplama

[10] X.E.Sultanov. RANGTASVIR (Akvarelda natyurmort ishlash). O‘quv qo‘llanma. Toshkent-2019., 6-11 b.

(grunt) bilan ishlov berilgan bo‘lishi zarur. Shunda uning sathiga guash bo‘yog‘ini yaxshi surtish mumkin bo‘ladi. Guash ko‘pincha grafik ishlarni, bezaklarni, plakatlarni ishlashda va qisman rangtasvirlarni bajarishda foydalaniladigan, suv qo‘shib ishlatiladigan, tez quriydigan bo‘yoqdir. U bilan tasvirlar bajarishning murakkabligi shundaki, bo‘yoq surtilgan paytda to‘q, qurigandan keyin esa ochlashib ko‘rinishidir. Shu jihatini hisobga olib turilmasa, ranglar orasidagi muvofiqlikni ushlab turish ancha qiyin kechadi. Buning uchun odatda har bir surtiladigan asosiy ranglar alohida-alohida maxsus idishchalarda tayyorlanib olinib, so‘ng unga bir oz boshqa qo‘shimchalar aralashtirib tasvir ishlanadi. Ranglarni ishlatishda, uning to‘q-ochligi, rang tuslarining qanday topilganini doimo tekshirib, bilib turish uchun bir bo‘lak qog‘ozga tayyorlangan aralash-mani surtib aniqlab, so‘ng qo‘llansa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Guash bo‘yog‘ida juda ko‘p o‘tmish rassomlari ham asarlar yaratganliklari ma’lum. Ularning bir-biridan ajoyib natyurmort, manzara, teatr bezaklari, portret, plakatlari jahon tasviriy san’ati xazinasidan o‘rin olgan. Ammo shunisi borki, bu nozik, saqlanishi ancha qiyin bo‘lgan ishlarning ayrimlari, ayniqsa quyuq qilib ishlanganlarining bo‘yoqlari o‘chib, to‘kilib ta’mir talab bo‘lib qolganligi sir emas. Guash bo‘yog‘ida tasvirlarni bajarganda iloji boricha har bir rang tusi uchun alohida-alohida mo‘yqalam tutgan ma’qul. Shunda ranglarni tiniq va toza, jozibali chiqishiga erishiladi. Guash bo‘yog‘ida ranglavha va ayniqsa portretlar, hamda odam tana qismlarini tasvirlash, nozik rang tovlanishlarini berish qiyin ishdir. Buning uchun ancha muncha mahorat, bilim, tajriba kerak bo‘ladi. Tasvir ishlashning yo‘l-yo‘rig‘i, usullarini puxta egallash esa ko‘p amaliy mashg‘ulotlarni talab etadigan jarayondir. [11]

Katta-katta mahobatli asarlarning xomaki nusxalari hamda kompozitsiya loyihalarini, bayram munosabati bilan tayyorlanadigan

[11] Shuhratovich, I. U. (2020). Technologies of working on graphic materials in fine arts classes (on the example of working still life in the pen. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (4), Part II, 41-45.

suratlarni ham guashda bajarish qulaydir. U bilan keng qamrovli, mahobatli tasvirlar tez ishlanadi

Takrorlash uchun savollar.

1. Tasviriy san’atning dastlabki yodgorliklari tarixchi va arxeolog olimlar tomonidan qaysi davrga oid ekanligi tasdiqlangan?
2. Ibtidoiy san’at asarlarida va qadimgi Misr akvarelida qora, qizil, sariq va jigarrang kabi ranglar uchun qanday tabiiy minerallar va xomashyolardan foydalanilgan?
3. Hozirgi zamonaviy bo‘yoqlar, xoh u moybo‘yoq bo‘lsin, xoh akvarel, kimyoviy jihatdan qanday ikki asosiy tarkibiy qismdan (moddadan) iborat bo‘ladi?
4. Moybo‘yoq rangtasvirda qaysi asrdan boshlab qo‘llanila boshlagan va undan avval kartinalar asosan qanday bo‘yoq bilan ishlangan?
5. Akvarel texnikasining boshqa bo‘yoqlardan (guash, moybo‘yoq) ajralib turuvchi eng asosiy xususiyati nimada? ("Akvarel" so‘zining lotincha ma’nosi ham nima?)
6. Akvarel qaysi ikki san’at turi (tusning boyligi va shakl qurilishi bo‘yicha) xususiyatlarini o‘zaro birlashtiradi?
7. Akvarel mustaqil rangtasvir turi sifatida qaysi asrda va qaysi mamlakatda keng rivojlanib, uning ilk vatani deb hisoblana boshladi?
8. Guash bo‘yog‘i akvarelning tamoman aksi bo‘lib, ranglari yorug‘likni yutganligi sababli uning tarkibida qanday modda qo‘shib ishlatiladi?
9. Guash bo‘yog‘ida tasvirlar bajarishning asosiy murakkabligi (qiyinchilik) nimada, ya’ni bo‘yoq surtilganda va quriganidan keyin qanday rang o‘zgarishlari kuzatiladi? “Dizayn: interyer dizayni” talabalarining ijodiy fikrlashini real, jismoniy shaklda amalga oshirishga turtki beruvchi zamonaviy texnologik uskunani nomlang.

10. Matnda rus rassomi A.P. Ostroumova-Lebedeva tomonidan aytilgan, akvarel rangtasvirini buzmaslik uchun rassom ishni boshlashdan oldin qanday aniq tasavvurga ega bo‘lishi zarur?

I.2.–§. Rangtasvir xonasini tashkil etish va jihozlash

Badiiy asarlar yaratish jarayonida tasviriy san’at uskunalari muhim o‘rin tutadi. Rangtasvir xonasini loyihalash o‘ziga xos jarayon bo‘lib, u talabalar va o‘qituvchilarning ijodiy ehtiyojlarini, shuningdek, xonaning funksionalligini hisobga olishni talab qiladi. Yoqimli va ilhomlantiruvchi ijodiy maydon yaratish uchun bir qancha tavsiyalar bor. Rangtasvir xonasini tashkil etish va jihozlash nafaqat ma’muriy yoki texnik vazifa, balki bevosita ta’lim jarayonining sifati va talabalarning ijodiy salohiyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi chuqur pedagogik ahamiyatga ega jarayondir. Zero, rangtasvir san’ati – yorug‘lik, rang va fazoviy muhitning o‘zaro uyg‘unligiga asoslanadi, shuning uchun mashg‘ulotlar o‘tkaziladigan xona ham ana shu talablarga to‘liq javob berishi lozim. Ushbu bo‘limda rangtasvir xonasini zamonaviy talablar asosida, samarali o‘quv jarayonini ta’minlash maqsadida qanday tashkil etish va jihozlash masalalari batafsil yoritiladi. Xonaning umumiy joylashuvi va hajmiga kelsak, rangtasvir xonasi, odatda, 60–90 kvadrat metr atrofida bo‘lishi tavsiya etiladi, bu esa 12–15 nafar talabaga bir vaqtning o‘zida qulay va yetarli ish joyini ta’minlaydi. Xona balandligi kamida 3.5–4 metr bo‘lishi shart, chunki bu kattaroq formatlarda ishlashga, shuningdek, yorug‘likni to‘g‘ri taqsimlashga imkon beradi. Eng muhim talablardan biri bu – yorug‘lik rejimidir.

3-rasm

Rangtasvir mashg‘ulotlari uchun xonaning derazalari imkon qadar binoning shimoliy tomoniga qaragan bo‘lishi zarur, chunki shimoliy yorug‘lik kun davomida eng barqaror, bir tekis va yumshoq bo‘ladi; u ranglarni buzmaydi, o‘tkir soyalar hosil qilmaydi, bu esa talabaning ranglarni to‘g‘ri idrok etishi uchun asosiy shart hisoblanadi. Agar xonani shimolga yo‘naltirish imkoni bo‘lmasa, boshqa yo‘nalishdagi derazalarni maxsus parda yoki jaluzilar yordamida, ayniqsa quyosh nurining to‘g‘ridan-to‘g‘ri tushish vaqtlarida, doimiy ravishda yumshoq va tarqoq yorug‘lik hosil qilish uchun nazorat qilish talab etiladi. Tabiiy yorug‘likdan tashqari, zamonaviy rangtasvir xonasida sun’iy yorug‘lik tizimi ham mukammal tashkil etilishi kerak. Rang-tasvir xonasidagi yorug‘lik tizimini yanada takomillashtirish zamo-naviy talab hisoblanadi. Shimoliy yorug‘likning afzalligini hisobga olgan holda, sun’iy yorug‘lik tizimi ham shunday sozlanishi kerakki, u tabiiy yorug‘lik yetishmaganda uning o‘rnini to‘ldirishi zarur. Bu yerda rang haroratini o‘zgartirish (adjustable CCT) funksiyasiga ega bo‘lgan yoritish tizimlaridan foydalanish kerak. Ba’zi mashg‘ulotlarda

(masalan, rang nazariyasini o‘rganishda) turli rang haroratidagi yorug‘likning ranglarga ta’sirini o‘rganish talab qilinadi. Bunday holda, yorug‘lik tizimi issiq (3000K), neytral (4000K) va sovuq (6500K) yorug‘lik rejimlariga tezda o‘tish imkonini berishi kerak.

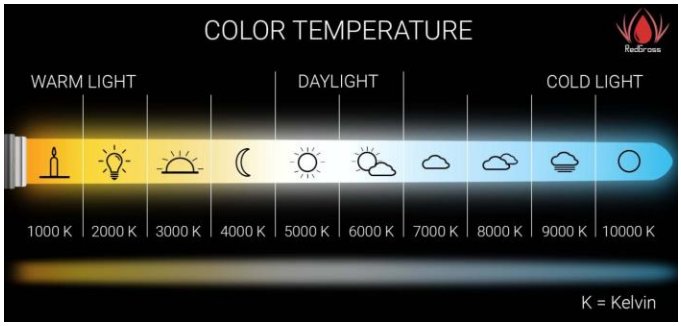

4-rasm

Bu talabalarga turli yoritish sharoitlarida ranglarning vizual o‘zgarishlarini amaliyotda his qilishga yordam beradi, bu esa professional rassom va talaba uchun juda muhim ko‘nikmadir.

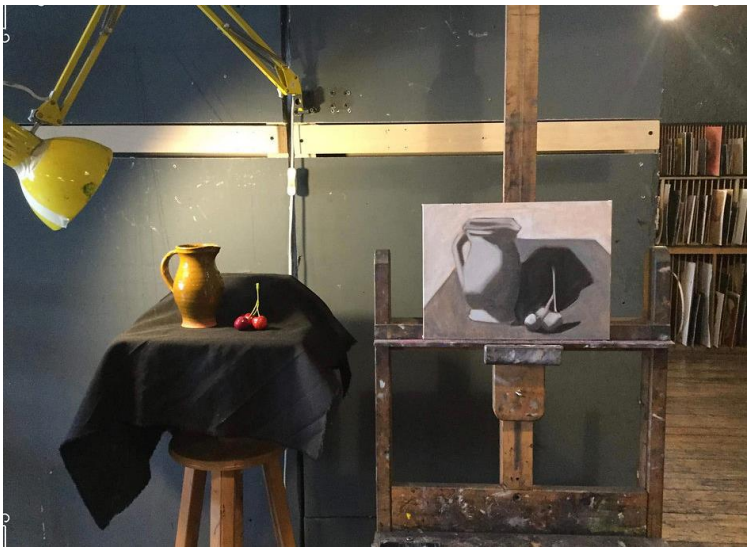

5-rasm

Xonaning mebel va asbob-uskunalari jihatidan asosiy e’tibor ergonomika, moslashuvchanlik va amaliylikka qaratilishi kerak. Molbertlar – rangtasvir xonasining markaziy jihozidir. Ular balandligi sozlanadigan, ish yuzasini gorizontal holatdan deyarli vertikal holatgacha o‘zgartirish imkonini beradigan, professional, yog‘ochdan yasalgan A-ramka yoki H-ramka turida bo‘lishi afzal.

6-rasm

Har bir talabaga alohida molbert ta’minlanishi kerak. Molbertlar orasidagi masofa kamida 1.5–2 metr bo‘lishi kerak, bu talabalar bir-biriga xalaqit bermasdan ishlashiga, hamda rasmni orqaga chekinib, uzoq masofadan kuzatishga imkon beradi. Stollar va o‘rindiqlar ham balandligi sozlanadigan, qulay va yuvish oson materialdan yasalgan bo‘lishi lozim. Talabalar palitrani, bo‘yoqlarni, erituvchilarni qo‘yishlari uchun kichik, g‘ildirakli yon stollar (rolik stolchalar) mavjud bo‘lishi ish jarayonini sezilarli darajada optimallashtiradi. Natyurmort maydoni – alohida e’tibor talab qiladi. Bu maydon xonaning yorug‘lik manbalariga nisbatan strategik joyida bo‘lishi kerak. U yerda natyurmortlar uchun ko‘p funksiyali stollar yoki maxsus podyumlar, turli rangdagi fon matolari (draperiya) va yorug‘likni manipulyatsiya qilish uchun ekranlar (reflektorlar va diffuzorlar) majmuasi bo‘lishi shart.

Moyli bo‘yoq zonasi (yog‘li rangtasvir): Bu zona eng kuchli ventilyatsiya tizimi bilan ta’minlangan bo‘lishi shart, chunki bu yerda skipidar, terpentin, va turli laklar kabi erituvchilar ishlatiladi.

7-rasm

Akvarel va guash zonasi (suvda eruvchan bo‘yoqlar): Bu zona ancha toza bo‘lib, asosan gorizontal yoki bir oz qiyalikdagi stollarni talab qiladi. Bu yerda suv manbalariga yaqinlik va qog‘ozlarni quritish uchun gorizontal joylar mavjud bo‘lishi kerak. Bu hududda namlikni bir oz balandroq darajada saqlash uchun sharoitlar yaratish talab qilinishi mumkin.

Materiallarni tayyorlash zonasi: bo‘yoqlarni aralashtirish, gruntlash (primerlash) va laklash ishlari uchun mo‘ljallangan alohida kichik stol yoki peshtaxta mavjud bo‘lishi kerak.

8-rasm

O‘quvchilarga rangtasvir materiallari bilan ishlashda shaxsiy himoya vositalari (qo‘lqoplar, zarur bo‘lsa respiratorlar)dan foydalanish qoidalari to‘liq o‘rgatilishi kerak. Xona ichida birinchi yordam qutisi mavjud bo‘lishi talab etiladi. Devorlarda faqat neytral kulrang ranglar emas, balki talabalarning eng yaxshi ishlari, yoki tanlangan san’atkorlarning reproduksiyalari uchun maxsus ko‘rgazma maydoni ajratilishi mumkin. Bu maydon doimiy yangilanib turishi talabalarni rag‘batlantiradi va ular o‘rtasida sog‘lom raqobatni uyg‘o-tadi.

Xonaning umumiy tartib-intizomi va tozaligi talabalarda professional studiya madaniyatini shakllantiradi. Har bir mashg‘ulot oxirida ish joyini tozalash va asbob-uskunalarni joyiga qo‘yish qat’iy qoidaga aylanishi kerak. O‘quv-usuliy ta’minot ham zamonaviy talablarga mos bo‘lishi kerak. Rangtasvir xonasida faqatgina jihozlar emas, balki ma’lumotlar bazasi ham raqamlashtirilgan bo‘lishi kerak. Masalan, barcha o‘quv materiallari, darsliklar (jumladan, bu darslikning raqamli versiyasi), taniqli rangtasvir ustalari asarlarining yuqori sifatli raqamli reproduksiyalari, rang nazariyasi bo‘yicha interaktiv diagrammalar va video darslar joylangan markaziy kompyuter bazasi mavjud bo‘lishi kerak. Bu ma’lumotlar proyektor orqali katta ekranda namoyish etish uchun qulay formatda saqlanadi. Rangtasvir xonasining umumiy maydonidan samarali foydalanish maqsadida, barcha mebellar modulli tizimda bo‘lishi kerak. Modulli tizim stollarni va molbertlarni tezda bir xil mashg‘ulot (masalan, natyurmort chizish) uchun doiraviy joylashuvdan, kompozitsiya tahlili uchun auditoriya tartibidagi joylashuvga o‘zgartirishga imkon beradi. Bundan tashqari, ishlarni saqlash uchun maxsus quritish stellajlari (drying racks) va tugallanmagan rasmlarni ustida ishlashni davom ettirish uchun shkaf-kameralar (rasmlarni chang va tashqi ta'sirdan himoya qiladigan maxsus saqlash shkaflari) alohida ajratilishi zarur.

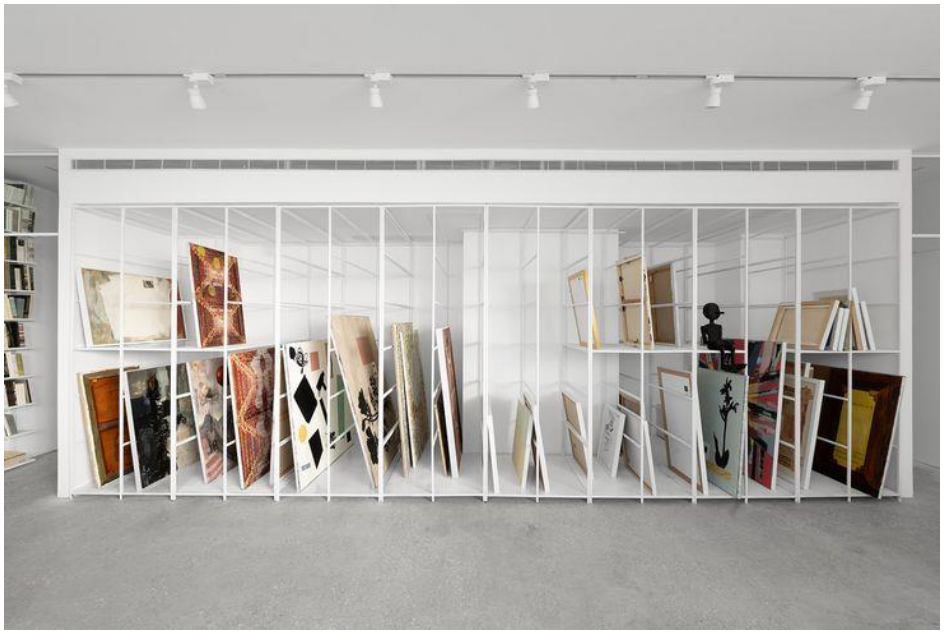

9-rasm

Ayniqsa, moyli bo‘yoq bilan ishlangan rasmlar uzoq vaqt quriydi, shuning uchun ularni gorizontal holatda joylashtirish uchun maxsus jihozlangan stellajlar bo‘lishi talab qilinadi. Rangtasvir xonasidagi pedagogik innovatsiyalar farmonda belgilanganidek, gibrid yondashuvga asoslanadi. Bu yerda grafik planshetlarni saqlash va zaryadlash stansiyalari (Charging Stations) alohida ajratilgan joyda bo‘lishi, har bir planshetning ish holati doimiy nazorat qilinishi kerak. Planshetlar bilan ishlash uchun stollar oddiy o‘quv stollaridan farqli o‘laroq, yuzasini qiyalik ostida o‘rnatish (tilt) imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak, chunki bu rassomning qo‘li va bilagi uchun qulay ergonomik holatni ta’minlaydi va uzoq muddatli ishlashda charchoqni kamaytiradi. Dasturiy ta’minotning bir xilligi (ayniqsa, Krita kabi bepul va qudratli dasturlarning barchada o‘rnatilganligi) o‘qituvchining darsni bir xil formatda olib borishini va talabalarning tezda o‘zlashtirishini ta’minlaydi.Bundan tashqari, sinfda skanerlash va ranglarni kalibrlash imkoniyati ham bo‘lishi shart. Talabalar o‘zlarining an’anaviy qog‘oz eskizlarini yuqori aniqlikda skanerlab, ularni raqamli muhitda ranglar bilan ishlashni davom ettirishlari, natijada gibrid asarlar yaratishlari mumkin.Bu jarayon rangtasvir ta’limida yangi pedagogik yondashuvlarni, ya’ni an’anaviy ko‘nikmalarni raqamli vositalar bilan

mustahkamlashni rag‘batlantiradi. Masalan, birinchi kursda talabalar grizayl texnikasini an’anaviy usulda o‘rganib, keyin shu bilimlarini Krita dasturida raqamli palitra va qatlamlar (layers) yordamida takomillashtirishlari mumkin. Bu uslub talabalarga rangtasvirning nazariy asoslarini buzmasdan turib, cheksiz rang va kompozitsiya tajribalarini o‘tkazishga imkon beradi, bu esa ularning ijodiy dadilligini oshiradi. Maxsus zonalarning tashkil etilishi rangtasvir xonasini samarali ishlatishning yana bir muhim shartidir.Talabalar turli xil texnikalarni o‘rganadilar, shuning uchun xonani turli materiallar bilan ishlashga mo‘ljallangan zonalarga ajratish kerak.

Mashg‘ulotlar rejasi an’anaviy texnikalar (qog‘oz, mato, bo‘yoqlar) va raqamli vositalar (grafik planshet, Krita) o‘rtasida muvozanatni ta’minlashi kerak.

10-rasm. Grafik planshetlar

Bu esa o‘qitish samaradorligini keskin oshiradi. Shuningdek, talabalarning o‘zlari ham o‘z ishlarini raqamli tarzda tahlil qilib, o‘zgarishlarni bevosita asarga zarar yetkazmasdan sinab ko‘rishlari mumkin. Masalan, an’anaviy rangtasvirda yorug‘lik yetishmasa, talaba

rasmi qorong‘u ko‘rinishi mumkin, raqamli tahlil orqali u yorug‘likni manipulyatsiya qilish, ranglar to‘yinganligini o‘zgartirish kabi jarayonlarni o‘rganishi mumkin. Rangtasvir xonasining barcha elementlari, yuqorida aytib o‘tilganidek, bir-birini to‘ldirishi va ushbu maqsadlarga erishishga qaratilgan bo‘lishi lozim. Talabalarga faqatgina rasm chizishni emas, balki ijodiy jarayonni samarali boshqarishni ham o‘rgatish, zamonaviy talablarga javob beradigan mutaxassisni yetishtirishning asosiy omilidir. Rangtasvir xonasi – bu o‘quv-uslubiy markaz, san’at ustaxonasi va raqamli laboratoriya vazifalarini bajaruvchi ko‘p funksiyali makon bo‘lishi kerak.

Bunday ko‘p funksiyali makonni tashkil etishda quyidagi yuqori texnologik va pedagogik vositalarning integratsiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega: avvalo, talabalarga qalam va ekran yordamida raqamli tasvirlarni yaratishga imkon beruvchi yuqori sifatli grafik planshetlar majmuasi zarur bo‘ladi. Bu uskuna, Sketchbook, Krita Photoshop, Procreate kabi grafik dasturlar orqali keng ko‘lamli tasvirlarni yaratish va tahrirlash imkonini beradi, bu esa ularning raqamli mahoratini oshiradi.

Zamonaviy texnologiyalarni o‘z ichiga olgan tasviriy san’at xonasi, shu bilan birga, quyidagi noyob xususiyatlarga ega bo‘lishi zarur. Tasviriy san’at, chizmachilik, grafik dizayn, modellashtirish va boshqa vizual jarayonlar uchun maxsus dasturlar bilan jihozlangan sensorli monitorlarga ega bo‘lishi zarur. Bu talabalarga raqamli muhitda zamonaviy vositalardan foydalanish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.Auditoriyada kompyuterlardan tashqari, talabalarga tasvir va videolar bilan yanada interaktiv tarzda ishlash imkonini beruvchi turli interaktiv ekranlar bo‘lishi kerak. Interfaol doska yoki sensorli ekranning mavjudligi o‘quvchilarga tasvirlar bilan ishlash va interfaol darslarni o‘tkazish imkonini beradi, bu yerda ular chizish bilan shug‘ullanishi mumkin bo‘ladi. Raqamli tasvirlarni yaratish va ular bilan ishlash uchun raqamli kameralar, skanerlar, printerlar va boshqa jihozlar bilan jihozlanishi mumkin.

11-rasm

Bu talabalarga raqamli vositalar yordamida yorug‘lik, kompozitsiya va tasviriy san’atning boshqa jihatlari bilan eksperiment o‘tkazish imkonini beradi. Auditoriyalarda 3D printerlarning bo‘lishi talabalarga o‘z san’at asarlarining jismoniy modellarini yaratish hamda turli materiallar va shakllar bilan tajriba qilish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, “Dizayn: interyer dizayni” yo‘nalishi uchun nihoyatda muhim bo‘lib, talabalarning ijodiy fikrlashini va g‘oyalarini real shaklda amalga oshirishga turtki beradi. Multimedia proyektorlari va audio uskunalari kabi qo‘shimcha jihozlar talabalarga o‘z ishlarini namoyish qilish va taqdimotlarni yanada dinamik va samaraliroq qilish imkonini beradi. Bu, shuningdek, interaktiv o‘quv muhitini yaratishga yordam beradi. Baholash va fikr-mulohazalar uchun zamonaviy texnologiya-lardan foydalanish muhim. Ishlarni topshirish, ijodiy jarayonni baholash va muhokama qilish uchun onlayn platformalardan foydala-

nish o‘quv jarayonining shaffofligini va samaradorligini ta’minlaydi. Zamonaviy tasviriy san’at xonasi qulaylik, funksionallik va zamonaviy dizaynni birlashtirishi kerak. Keng ish maydoni har bir talabaning barcha kerakli materiallarini (bo‘yoqlar, mo‘yqalamlar, qalamlar va boshqalar) joylashtirish uchun etarlicha katta bo‘lishi kerak, shuningdek, qulay ishlash uchun etarli hajmga ega bo‘lishi kerak. Bu, ilgari aytilganidek, sozlanishi mumkin bo‘lgan stul va o‘rindiqlar (orqa tayanchli stullar, balandligi sozlanadigan o‘rindiqlar) mavjudligini anglatadi, bu talabalarga optimal ishlash uchun o‘rindiqning balandligi va burchagini sozlash imkonini beradi. Materiallarni saqlash uchun esa javonlar, shkaflar va tortmalar jixozlarni tartibli saqlashga va bo‘sh joydan unumli foydalanishga yordam beradi. Nihoyat, ijodkorlik va ilhom muhitini yaratish uchun auditoriyada turli xil san’at asarlari, plakatlar, fotosuratlar va ijodiy ishlar bilan bezatilgan ilhomlantiruvchi bezak bo‘lishi kerak. Zamonaviy rangtasvir xonasi talabalarga erkin ijod qilish va ijodiy salohiyatini rivojlantirish imkonini beradigan qulay, funksional va ilhomlantiruvchi makon bo‘lishi kerak.

12-rasm. Smart planshet va raqamli rasm ishlash jarayoni

Takrorlash uchun savollar.

1. Rangtasvir xonasining tavsiya etiladigan umumiy hajmi va balandligi qancha bo‘lishi kerak, va bu o‘lchamlar qanday pedagogik ahamiyatga ega?
2. Rangtasvir mashg‘ulotlari uchun xonaning derazalari qaysi tomonga qaragan bo‘lishi zarur va bu qoida yorug‘lik sifatini qanday ta’minlaydi?
3. Sun’iy yorug‘lik tizimi (adjustable CCT) rang nazariyasini o‘rganishda qanday turli rang haroratidagi (Kelvin) rejimlariga tezda o‘tish imkonini berishi kerak?
4. Rangtasvir xonasining devorlari ideal holda qanday rangda bo‘lishi tavsiya etiladi va bu rangning pedagogik asoslanishi nimadan iborat?
5. Ergonomik talablarga ko‘ra, talabalar bir-biriga xalaqit bermasdan ishlashlari uchun molbertlar orasidagi minimal masofa qancha bo‘lishi kerak?
6. Xavfsizlik talablari nuqtai nazaridan, moyli bo‘yoqlar zonasi (erituvchilar ishlatiladigan joy) qanday turdagi maxsus tizim bilan ta’minlangan bo‘lishi shart?
7. Materiallarni saqlash zonasi talablariga ko‘ra, kimyoviy moddalar (erituvchilar)ning Xavfsizlik Ma’lumotlar Varag‘i (MSDS) kim tomonidan o‘rganilishi shart?
8. Gibrid pedagogik yondashuv talabiga ko‘ra, mashg‘ulotlar rejasi qaysi an’anaviy texnikalar va qaysi raqamli vositalar o‘rtasida muvozanatni ta’minlashi kerak?
9. Raqamli Integratsiya tizimida matnda keltirilgan ochiq manbali va qudratli grafik dastur qaysi va uning qatlamlar (**layers**) bilan ishlash imkoniyati qanday foyda beradi?
10. “Dizayn: interyer dizayni” talabalarining ijodiy fikrlashini real, jismoniy shaklda amalga oshirishga turtki beruvchi zamonaviy texnologik uskunani nomlang.

I.3–§. Rangshunoslik asoslari.Rang spektorlari

Rang spektrlari fan tarixidagi eng ajoyib va muhim kashfiyotlardan biridir. Ularni o‘rganish yorug‘lik va hatto koinotning tuzilishini tushunishimizda muhim yutuqlarga olib keldi. Keling, rang spektrlarini kashf qilish va o‘rganish tarixiga nazar solamiz. Qadim zamonlarda kamalakning nechta rangi borligini diqqat bilan ko‘rib chiqish uchun hali juda ko‘p aniq optik asboblar mavjud emas edi. Inson ko‘zi har doim ham rangli gamutni aniq aniqlay olmaydi. Masalan, Aristotel faqat uchta asosiy rangni aniqladi - qizil, sariq va yashil. Ammo yapon madaniyatida an’anaviy yashil rang yo‘q, shuning uchun ko‘tarilgan quyosh mamlakati aholisi kamalakda faqat oltita rang borligiga ishonishadi.

Dastlabki kuzatishlar yorug‘likning rang spektrlarini birinchi kuzatishlar qadimgi davrlarda, odamlar ularni o‘rab turgan turli xil ranglardan xabardor bo‘lishni boshlaganlarida amalga oshirilgan. Biroq, spektrlarni ilmiy o‘rganish faqat XVII-asrda boshlangan. 1666 yilda ingliz olimi Isaak Nyuton yorug‘lik nurlari bilan bir qator tajribalar o‘tkazdi. U oq yorug‘likni shisha prizma orqali o‘tkazdi va yorug‘lik ranglar spektriga - qizildan binafsha ranggacha bo‘linishini payqadi. Bu uning “Optika” kitobida tasvirlangan mashhur kashfiyotiga olib keldi, va unda u oq yorug‘lik kamalakning barcha ranglari aralashmasidan iborat ekanligini ta'kidladi. XIX-asrda fransuz fizigi Jan Baptiste Julien Fucault termal nurlanish va uning rang spektrlari bilan aloqasini o‘rganish ustida ishlagan holda spektrlar bo‘yicha keyingi tadqiqotlar o‘tkazdi. Uning faoliyati termodinamika va fizikaning rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Agar siz olimlarning isbotlangan haqiqatidan so‘ng, kamalakda qancha rang borligi, sayyoradagi barcha odamlar bu bayonotga rozi bo‘lishdi deb o‘ylasangiz, unda siz chuqur yanglishasiz. Xitoyda negadir ular kamalakda beshta rang borligiga ishonishadi - bu sayyoradagi elementlar soni bilan bir xil. Shu paytgacha Germaniya, Amerika, Angliya, Fransiya va boshqa bir qator mamlakatlarda bolalarga kamalak olti rangdan

iboratligi aytiladi. Nima uchun bu sodir bo‘ladi? Haqiqat shundaki, ko‘k va bir-biriga juda o‘xshash, ular faqat chuqurlik darajasi bilan ajralib turadi. Bundan tashqari, bir qator tillarda “ko‘k” va “havo rang” bir xil deb ataladi. Ingliz tilida bu ranglarni tasvirlash uchun faqat bitta umumiy so‘z bor. Shu sababli, kamalakda qancha rang borligi haqida hali ham bunday chalkashliklar mavjud. Kamalakdagi ranglar tartibi har doim o‘zgarmaydi, birinchi rang qizil bo‘lib, u asta-sekin porlaydi va to‘q sariq rangga aylanadi. O‘z navbatida, apelsin rang yanada yengilroq bo‘ladi va sariq rangga aylanadi. Sariq rang asta-sekin yashil rangga aylanadi, keyin ko‘k rang paydo bo‘ladi, u suvli ko‘k rangga aylanadi va kamalak spektrining oxirgi, yakuniy rangi binafsha rangga ega.

13-rasm. Kamalak

Kolorit

Tasviriy san’at asarlaridagi turli ranglarning garmoniyasi, go‘zal tus birikmalari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqligi, bidiiy asardagi etakchi rangi kalorit deb ataladi. Rang aralashmalari rangtasvirda muhim bir vazifani bajaradi. Tuslari bir- biriga yaqin bo‘lgan ranglar o‘zaro birlashadilar. Ranglar o‘zaro tuslar orqali aralashganda, ular alohida jarangdorlik namoyon qilib, sifat o‘zgarishlari ko‘zga tashlanadi.

Umumiy koloritdan ajralib qolgan rang nomuvofiq begona koʻrinadi va tasviriy san’at asar yaxlitligiga putur yetkazadi. Tasviriy san’at asari barcha ranglarnig oʻzaro aralashtirish natijasida yaratiladi. Asarni yaxlitligiga zarar yetkazmagan holda yorqinligi yoki och-toʻqligi boʻyicha birorta rang boʻlagini oʻzgartirish, uni kichiklashtirish yoki kattalashtirish mumkin boʻlmaydi. Kolorit musavvirlarga tasvir kayfiyatini ifoda qilishda yordam beradi. Kolorit sokin, joʻshqin, xatarli, mayus boʻlishi mumkin, shuningdek, ilik va sovuq, yorqin va boʻgʻiq boʻladi. Buyuk rassomlar va ustozlarning oʻtmishida rangtasvir asarlari quyidagi ayrim davrlarda kolorit rivojini kuzatish imkonini beradi. Kolorit tushunchasi XV asrning oxirlarida shakllanib, borokko davrida ravnaq topdi. Undan dastlabki oʻzgarishlar XV asr oxirlarida namoyon boʻla boshladi. Bu davrning rassomlar boʻyoqlarni alohida-alohida qoʻshmasdan ranglarni silliq yedirma qilib, yarim soylarga ulashgan. Konstebelga, ayniqsa, imperessionchilarga kelib bu xol yanada keskinlashadi. Ajoyib rus san’atshunos olimi B.Vipperning ilmiy asarlari aynan rangtasvir kolorit tarixiga bagʻishlangan. XV asrda Italiya, Frantsiya, Nemis musavvirlari tasvirlarida boʻyoqlar bir-biriga nisbatan mustaqil ravishda mavjud boʻlgan. Bernard Dyurerning “Osvald Krel portreti” ushbu asarni kuzatar ekansiz asarning foni qizil rangi yorugʻda ham, soyada ham och yoki toʻq qizilligicha qolishiga e’tibor bering. Musavvvir goʻyo narsa va buyumlarni toʻlqinlanti-rayotgandek tasvirlaydi, qahramonlar qomatlari atrof fazoga kirib ketmagan, balki noaniq jigarrang, qizil fonda gavdalantirilgan.[12]

V. Surikov, V.Perov asarlarida kolorit - havorang, koʻk sovuq ranglardan tashkil topgan edi. Ularning koʻpchilik asarlari kumush-rang koloritda tasvirlangan.

[12] Oʻrinboy Nurtaev Tasviriy san’at texnologiyasi va nusxa ko’chirish oʻquv qoʻllanma 16-bet T.2020

14-rasm. V.Suriko. Boyaryna Morozova

M.Vrubel esa asarlarini kulrang-havorangda yoritgan, F.Maliavining koʻpchilik asarlari olovrang qizil kolorit bilan ajralib turadi. Koʻpincha kolorit milliylik, tabiiylik insoniylik xususiyatlari va uy roʻzgʻor buyumlarini aks ettirishda asosiy vosita boʻlib xizmat qiladi. Bu xususida “Milliy kolorit” tushunchasi toʻgʻrisida soʻz yuritiladi. Ch.Axmarov, R.Kent, M.Saryan asarlari bunga misol boʻla oladi. Xar bir musavvirning oʻziga mansub koloriti mavjud boʻlib, bunga uning ishlagan tasviriy san’at asarlari-umumiy palitrasi guvoh boʻla oladi.Tasviriy san’at asarlari ranglarning bir-birlariga ta’sirlarini nazarda tutish va ranglar uygʻunligi asosida tasvirlanishi zarur.Tasvirda toʻgʻri topilgan ranglar uygʻunligi, goʻzallikni anglay olish bilan birga, nafis san’at asar goʻzalligini bilish ravnaqiga ham zamin yaratadi. Rassomlar amaliy – bezak san’ati ishlarida va rang uygʻunliklari ustida bosh qotiradilar, shu bilan birga ular narsa va buyumlar asl ranglarini ramziy yoʻnalishlarga qarata oladilar. naqshda kolorit uygʻunligiga barcha elementlar, rang kontrastlar va ton jilolari yordamida erishiladi. Amaliy- bezak ishlarini bajarishda tanlangan

rang, uning tasviriy bo‘laklari, ritmik joylashuvlari, nimaga mo‘ljallanganligi va nimadan yasalishi doimo nazarda tutiladi.Tabiatda muhim sharoitdan kelib chiqib buyumlar yoki narsalar rangi doimo o‘zgarib turadi. Bunda yorug‘likning ahamiyati kattadir. Masalan bir natyurmortni kuzatib turib, bir buyumning tanib bo‘lmas darajada o‘zgarib ketganini ko‘rish mumkin. Agar buyumga tushayotgan yorug‘lik sovuq rang bo‘lsa, soyalar iliq rang bo‘lib va aksincha tushayotgan yorug‘lik iliq rang bo‘lsa, soyalar sovuq rang bo‘lib ko‘rinadi. Yorug‘lik va ranglarning qarama - qarshiligi buyumning bukilgan joylarida, ya’ni shaklning burilishlarida shuningdek, qarama - qarshi fon bilan tutashuv chegaralarida aniq va ravshan idrok etiladi. Rassomlar tasviriy san’at asarlarini chizishda buyumlarning turli tuslarini ifodalashda yorug‘lik ranglarning qarama - qarshiligidan foydalanadilar. Och rangdagi narsalarni to‘q ranglilari yoniga quyilib, ranglar qarama - qarshiligi ranglar kuchaytiriladi va ular shu usulda shakl ifodasini yoritishga erishadilar. Oq va qora fonlarda joylashgan bir xildagi kulrang to‘g‘ri to‘rt burchaklarni bir-biriga taqqoslab ko‘ring.

Ular bir necha xilda ko‘rinadi. Kulrang qora fonda asliga ko‘ra ochroq, oq fonda esa to‘qroq bo‘lib ko‘rinadi. Bu ranglar qarama - qarshiligi hodisalari yorug‘lik yoki yorqinlik ranglar qarama - qarshiligi deb ataladi.

Buyumlar rangi atrof-muhit foniga nisbatan idrok etiladi. Masalan oq dasturxon ustiga olov rang apelsin, dasturxon havorang, yashil olma pushti ranglarning hosil bo‘ladi. Chunki, narsalar rangiga nisbatan fon rangi qo‘shimcha rang tuslarini o‘zgartiradi. Kul rang fon qizil buyum yonida sovuq, ko‘k va yashil buyum yonida esa iliq bo‘lib ko‘rinadi.Qo‘shimcha ranglar bir-birlari yoki yorqinroq va to‘qroq bo‘lib ko‘rinadi. Bu jarayon asosiy ranglar orasida ham mavjud. Masalan, qizil pamidor, och ko‘k ranglar yonida yanada qizilroq, baqlajon sariq sholg‘om yonida yanada binafsharoq ko‘rinadi. Ko‘k va qizil rang qarama-qarshi ranglar timsolidir. Ko‘pchilik Yevropa rangtasvirchilari Titsian, Rubens, Ivanovlar yaratgan asarlar koloriti

dramatik qarama-qarshiligi kuchaytirib turadi. Umuman olganda rang qarama-qarshiligi - deb ta’kidlaydi atoqli rus rassomi va olimi. I.Repin – asarda ranglarni bir-biriga qarshi qo‘yish rassomlarning asosiy uslubidir. Atrof olamda bir rangning ikkinchisiga ta’siri biz ko‘rgan misollarda bir muncha murakkab bo‘lib yorqinligi va rang qarama-qarshi katta ahamiyat kasb etadi. Rasm chizayotgan kishiga rang-larning amaldagi uyg‘unliklarini aniqroq ko‘rib his qilishga yordam beradi. Ular olgan bilimlaridan amaliy ishlarida foydalanadilar.

15-rasm. V.Perov. Troyka

Ranglarning qarama-qarshiligi

Rangtasvirning ilmiy negizini rangshunoslik fani tashkil qiladi. Rangshunoslik bo‘lg‘usi rassomlarga ranglarni tabiatda hosil bo‘lishi va tarqalishi masalalarini ularning atrof-muhit ta’sirida o‘zgarib ko‘rinishini, bo‘yoqlarini tayyorlash va ulardan foydalanish yo‘llarini o‘rgatadi. O‘rta Osiyoda ranglar xaqidagi ta’limot qadimdan kitob miniatyurasi, naqqoshlik, devorlarga freska, panolar ishlash bilan bog‘liq holda rivojlanib kelgan. Chunki musavvirlik hunari rang

tanlash va ularni tayyorlay bilishni talab etadi. Shuning uchun har bir shogird, avvalo, rang tayyorlash sirlarini va shu ishiga bog‘liq kimyoviy jarayonlarni o‘rgangan bo‘lish kerak. Ranglarni tabiatda qanday xosil bo‘lishi va tarqalish hodisalari qadimdan olimlar va rassomlarning diqqatini tortgan. Uyg‘onish davri buyuk rassomlari va nazariyachilari Mon Battista Alberti, Leonardo da Vinchi va boshqalar rangtasvir haqidagi asarlarida ranglarning xususiyatlari haqida yozganlar.

Rang doirasida qarama-qarshi joylashgan ranglar “contrast” ranglar deb ataladi. Kontrast ranglar bir biridan keskin farq qilib, biri ikkinchisini yanada yorqin qilib ko‘rsatadi. Masalan, yashil rang fonida qizil rang yorqin bo‘lib ko‘rinadi va aksincha qizil rang fonida yashil rang ancha yorqinlashadi. Rang bilan ishlashda rang garmoniyasini, ya‘ni ranglar uyg‘unligini, bilish katta ahamiyatga ega. Narsa va hodisalarni tasvirlashda moybo‘yoq, tempera, akvarel, guash kabi bo‘yoqlar ishlatiladi. Narslarni bo‘yoq yordamida tasvirlash ancha murakkab jarayon bo‘lib, kishidan ranglarning xususiyatlarini va ularni samarali, uquvli tarzda ishlatish usullari texnikasini bilishni taqozo etadi.

Qarama-qarshi ranglarning uchta juftligi mavjud: qizil-yashil, sariq-binafsha, to‘q sariq-ko‘k. Bu eng qarama-qarshi kombinatsiyalarni tashkil etuvchi qarama-qarshi ranglardir. Masalan, elektr chirog‘i yorug‘ida sariq ranglar oqarib, zangori ranglar yashiltob bo‘lib ko‘rinadi, qizil rang esa zarg‘aldoqqa o‘xshab ketadi. Jigarranglar qizg‘ish, ba’zan sarg‘ish bo‘lib ko‘rinadi. Ranglar doirasi to‘g‘risida so‘z borganda ko‘pgina qo‘llanmalarda har bir rangning kontrasti, ya’ni qarama-qarshi rangi uning pastki tomonida, to‘g‘rirog‘i, uning qarshisida turgan rang tusi hisoblanadi. Qarama-qarshi ranglar tomoshabin e’tiborini tortadi, asarni yanada ifodali va qiziqarli qiladi. Ba’zi kontrast ranglar tomoshabinda ma’lum his-tuyg‘ularni uyg‘otishi mumkin. Misol uchun, qizil va yashil o‘rtasidagi kontrast keskinlik tuyg‘usini uyg‘otishi mumkin. Kontrast ranglar

dizayn yoki kompozitsiyaning asosiy elementlarini ajratib ko‘rsatishga yordam beradi.

Qarama-qarshi ranglardan foydalanish, buyumda bo‘shliq va chuqurlik hissi yaratishi mumkin. Rang kontrasti rassom qo‘lida kuchli vosita bo‘lib, unga ifodali san’at asarlarini yaratishga imkon beradi. Bu vizual ta’sirni kuchaytirishga, qiziqarli kompozitsiyalar yaratishga va hissiyotlar va g‘oyalarni rang orqali yetkazishga yordam beradi.

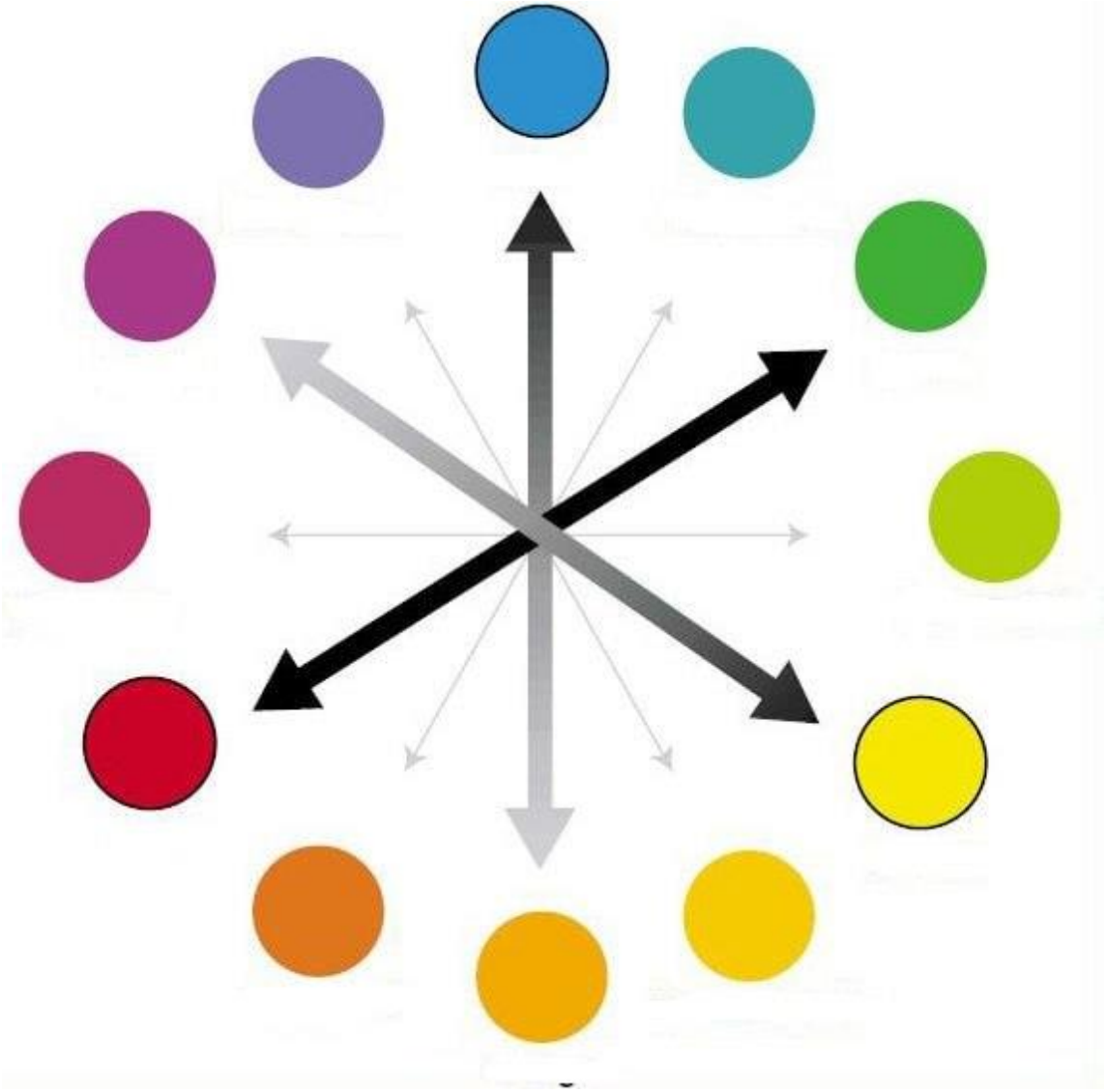

16-rasm. Qarama- qarshi (Kontrast) ranglar

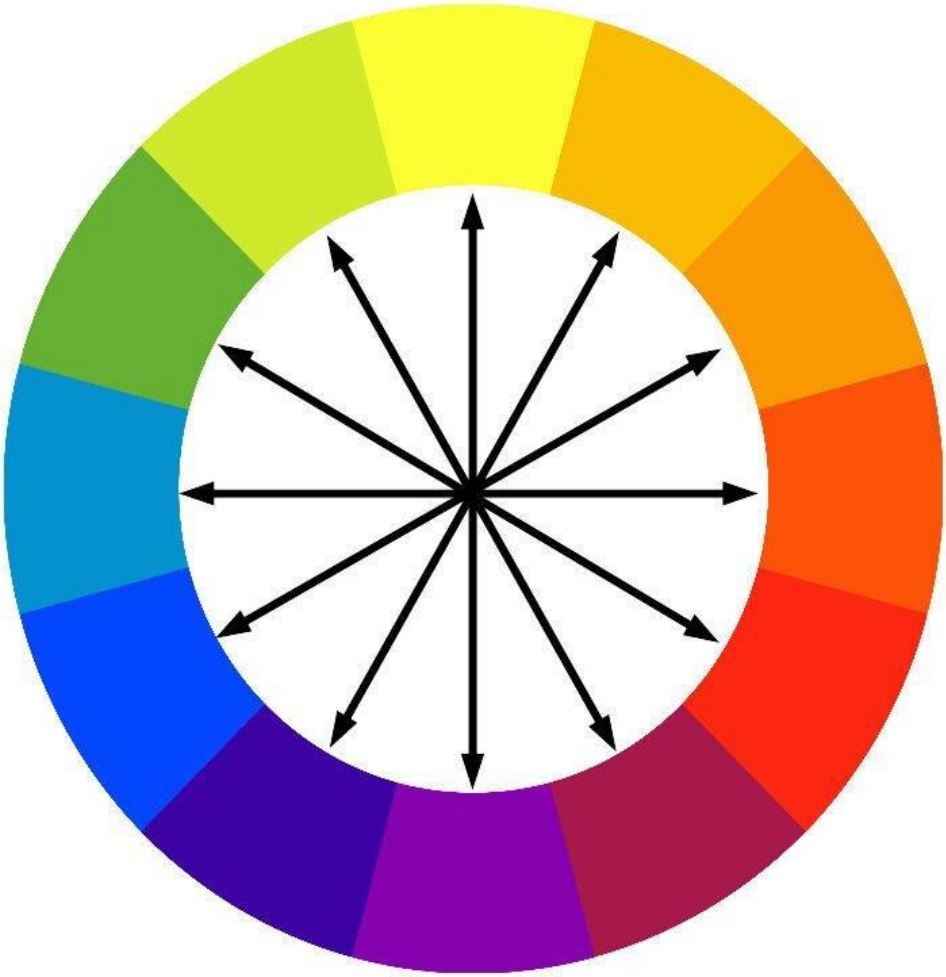

17-rasm. Qarama- qarshi (Kontrast) ranglar

Rangni optik va fazoviy aralashtirish.

Ma’lum bir masofadan unchalik katta bo‘lmagan va bir-biriga tegib turgan uchta rang bo‘lagi kuzatilganda ranglarning fazoviy birikmalarini ko‘rish mumkin. Masofada ranglarning birlashuvlari insonning ko‘z tuzilishida rang ajrata olish xususiyati bilan bog‘liq bo‘lib, optik birikuv qonuniyatlari asosida sodir bo‘ladi.

Ranglarni optik aralashtirish: Ranglarni optik aralashtirish san’at olamidagi ajoyib hodisalardan biridir. Bu ikki yoki undan ortiq ranglar bir-biri bilan aralashib, yangi va hayajonli ranglarni yaratishda yuzaga keladigan hodisa. Optik ranglarni aralashtirish ko‘z va miya ranglarni idrok etishi va izohlashi tamoyiliga asoslanadi. Ranglarning kuzat-ganda, ko‘zlar aslida mavjud bo‘lmagan yangi rangni sezadi.Ushbu

hodisani ko‘plab sohalarda, jumladan, tasvitiy san’atda kuzatish mumkin. Optik rang aralashtirish yillar davomida ko‘plab rassomlar tomonidan chuqurlik, hajm effektini yaratish va buyumning ayrim elementlariga e’tiborni jalb qilish uchun ishlatilgan. Optik ranglarni aralashtirishga misol “mozaik effect” deb ataladi. Ko‘plab kichik, rangli nuqta yoki bo‘laklardan tashkil topgan rasmni ko‘rganimizda, ko‘zlar bu ranglarni bir-biriga aralashtirib, birlashtirilgan tasvirni yaratadi. Shuni ta’kidlash kerakki, optik ranglarni aralashtirish har bir kishi tomonidan turlicha qabul qilinishi mumkin. Bu har bir insonning vizual tizimining individual xususiyatlari va uning oldingi tajribasi bilan bog‘liq. Har bir inson ranglarni turlicha talqin qilishi va idrok etishi mumkin, bu esa optik ranglarni aralashtirishni noyob va jozibali qiladi. Optik ranglarni aralashtirish orqali rassomlar va dizaynerlar jonli va chiroyli san’at asarlarini yaratish qobiliyatiga ega bo‘ladilar. Ular ushbu texnikadan samarali kompozitsiyalar yaratish, tomosha-binlar e’tiborini jalb qilish va ma’lum bir kayfiyat yoki hissiyot yaratish uchun foydalanadilar. Natijada, ranglarning optik aralashuvi nafaqat tasviriy san’atning qiziqarli hodisasi, balki turli xil soyalar va ranglarni uyg‘unlashtirish va aralashtirish orqali hissiyotlar, kayfiyat va ma’nolarni etkazish usulidir. Bu dunyoni nafaqat oddiy ranglar orqali, balki ularning o‘zaro ta’siri va o‘zgarishi orqali ham ko‘rishga imkon beruvchi ajoyib vositadir.

Ranglarni fazoviy aralashtirish: Ranglarning fazoviy aralashuvi ma’lum masofada bir-biriga tegib turgan kichik rangli dog‘larga qarash orqali olinadi. Bu dog‘lar bitta doimiy nuqtaga birlashadi, ular kichik maydonlarning ranglarini aralashtirish natijasida olingan rangga ega bo‘ladi. Uzoqdagi tasvirlarni biz idrokimizdagi ranglarni aralashtirib, yumshoqroq, sokin ranglar yaratishimiz mumkin. Misol uchun, ufqdagi uzoq tog‘lar ko‘k osmon sababli tog‘larning rangi aralash ko‘k bo‘lib ko‘rinishi mumkin.

Ranglarni fazoviy aralashtirish tasvirdagi kontrastlik, chuqurlik va masofani ko‘rsatishga yordam beradi. Ranglarning fazoviy arala-shuvida turli xil rangdagi nuqtalardan hosil bo‘lgan hududlarni

ma'lum masofadan koʻrishda siz ularning ranglarini ajratmaysiz, lekin rangni fazoviy aralashgan holda koʻrasiz. Rasmni ma'lum masofadan koʻrishda kichik koʻp rangli dogʻlar vizual ravishda birlashadi va bitta rang tuygʻusini uygʻotadi. Optik va fazoviy ranglarni aralashtirishga quyidagi impressionistik rasmlarni misol qilishimiz mumkin. Pol Sinyak, Klod Mone kabi rassomlar jonli manzaralarni yaratish uchun ranglarni optik aralashtirishdan foydalangan.

18-rasm. Pol Sinyak. Poster kanali

Optik va fazoviy ranglarni aralashtirish rassomlar va dizaynerlarga qiziqarli, hissiy jihatdan boy va vizual jozibali san’at asarlarini yaratishga yordam beradigan kuchli vositadir.

Asosiy rang haqida (qizil, sariq va koʻk)

Rang – san’at, dizayn va kundalik hayotimizdagi eng muhim va ifodali elementlardan biridir. Bu bizning kayfiyatimizga ta’sir qiladi,

his-tuyg‘ularni uyg‘otadi va noyob vizual tajribalarni yaratadi. Rang orasida uchta asosiy rang ajralib turadi: qizil, sariq va ko‘k. Bu ranglar alohida ma’noga ega va boshqa barcha ranglarni yaratish uchun asosdir.

Qizil rang xususiyatlari: Tuyg‘ular, ehtiros, energiya, sevgi, tajovuz. Qizil rang olov, qon, hayotiylik bilan bog‘liq va ko‘pincha diqqatni jalb qilish, muhim elementlarni ta’kidlash, kuch va ehtirosni ramziy qilish uchun ishlatiladi. Qizil rang san’atda dramatik va hissiyotli asarlar yaratish uchun ishlatiladi. Dizaynda u diqqatni tortadi va kontrast va urg‘u yaratish uchun ishlatiladi. Qizil rang spektrdagi eng jonli, baquvvat va hissiy jihatdan boy ranglardan biridir. Qizil rang bo‘yoqlar ichida o‘zining alohida xususiyati bilan ajralib turadi. Qizil bo‘yoqlar asosan: qirmizi, alvon rang, gulgun, baxmal rang, och qizil, to‘q qizil, och pushti, nim pushti, pushti, och safsar, nim safsar, siyoh rang, qizg‘ishtob, och binafsha, ko‘kish binafsha, qizg‘ish binafsha, to‘q binafsha va hokazolardan iborat. Qizil rangning zangoriga yaqinroq tuslari o‘zida sovuq ko‘rinishni aks ettiradi. Zangori rang qizil rangning barcha tonlari bilan zangori aralashtirsak safsar rangning barcha tonlari bilan aralashavermaydi safsar rangning xunuk ko‘rinishi hosil bo‘ladi. Qirmizi rang zangori bilan yaxshi aralashadi va binafsha hamda safsar ranglarning har xil tonlarini hosil qiladi (29-rasm).

19-rasm. Qizil rangdan xosil bo‘lgan ranglar

Sariq rang xususiyatlari: Sariq yorqin, iliq va optimistik rang bo‘lib, diqqatni tortadi va quvonch hissi yaratadi. Uning tuzilishi uning kelib chiqishi, ramziyligi, san’at va dizayndagi idrok va foydalanishga ta’sirini belgilaydigan turli jihatlarni o‘z ichiga oladi. Bu rang quyosh, yorug‘lik, issiqlik, quvonch va baxt bilan bog‘liq. Ba’zi madaniyatlarda u boylik va farovonlik ramzi bo‘lishi mumkin. Ko‘pincha iliq va

quvonchli muhit yaratish va diqqatni jalb qilish uchun ishlatiladi. Sariq rang yengil va quvonchli asarlar yaratish, optimizm va iliqlikni ta'kidlash uchun ishlatiladi. Dizaynda ko'pincha tasvirga yengillik va quvonch qo'shish uchun ishlatiladi. Sariq ranglar ochiq va tiniq bo'lib, sariq pigmenti bor bo'lgan moddalardan olinadi. Sariq ranglarning eng yaxshi xususiyati shundaki, ularni xohlagan bo'yoq bilan aralashtirish mumkin. Bo'yoq qavati qog'oz sirtiga surtilganda tekis yotadi. Suvda osonlik bilan eriydi. Bu rang, o'z navbatida, zangori rang bilan aralashib, quyidagi tonlarni hosil qiladi; sarg'ish, yashil, zumrad ranglar (30-rasm). Sariq rangning bir qancha tuslari; nim sariq, och sariq, sarg'ishtab, to'q sariq, kovak rang, malla, tuq malla pistoqi va hokazo tuslari bo'ladi. sariq ranglar boshqa ranglar bilan aralashtiril-ganda ulardan hosil bo'ladigan rang tuslarining o'zgarishiga ya'ni biroz ochlashib, sarg'ichiga moyil bo'lishigacha e'tibor berish lozim. Limon rang sariq rang tonlari ichida eng o'tkirdir. Xosil bo'lgan rang o'zining yoqimliligi bilan boshqa ranglardan ajralib turadi .Sariq rangning qizil bilan qo'shilishidan esa zarg'aldaq rang hosil bo'ladi. Agar sariq rang ko'proq qo'shilsa -zarg'aldoq, och zarg'aldoq, qovoq rang va shu kabi tuslar, qizil rang ko'proq qo'shilsa – to'q zarg'oldoq, och qizil tuslar hosil bo'ladi. Moybo'yoqda- stronsion sariq-ravshan, limon tusidagi sariq rang, kronli sariq-och sariq, tiniq va nafis, qadimiy sariq och va to'q yorug' tusdagisi esa oxra- jigarrang tondagi sariq, yorug' va ravshan tilla rang, jigarrang qizg'ish tuslardagi sariq rangli bo'yoqlar ishlatiladi. Sariq rang, asosan, yorug' joylarni, iliq tusdagi ko'rinishlarni tasvirlash uchun kerak. Natyurmort yoki ishlanadigan obyekt sariq rangli muhitda joylashgan bo'lsa, unda keng miqyosida sariq tonning ta'siri sezilib turadi. Rangtasvirda ham bu xildagi taassurotni sezdirish uchun sariq rangning kuchsizroq eritmasi bilan butun yuzani qoplab chiqish tavsiya etiladi. Natijada, sariqqa xos bo'lgan tusdagi ko'rinishi hosil bo'ladi.

20-rasm. Sariq rangdan xosil bo'lgan ranglar

Ko‘k rang xotirjamlik, uyg‘unlik, sovuqqonlik, ishonch, moviy rang osmon, suv, cheksizlik bilan bog‘liq. Ko‘k rang san’atda ko‘pincha hissiy jihatdan chuqur va sokin asarlar yaratish uchun ishlatiladi. Dizaynda undan nafislik, professionallik va ishonchni berish uchun foydalanish mumkin. Moviy rang palitradagi eng mashhur va muhim ranglardan biri bo‘lib, osmon, suv, osoyishtalik va uyg‘unlik bilan bog‘liq. Ko‘k rang sovuq ranglarning butun bir gammasini tashkil qiladi. Sovuq rang hosil qilish uchun ko‘k rang shu bo‘yoq bilan aralashtiriladi yoki qog‘oz ustidan suriladi. Ko‘k rang sariq rangning har xil tonlari bilan hamisha ham kerakli tonlarni hosil qilmaydi.Ko‘k rangning och zangori, to‘q zangori, och havo rang, to‘q havo rang, feruza rang, bullur, ko‘kish, ko‘kish binafsha tuslari bo‘ladi. Moybo‘yoqda ko‘k bo‘yoqning ulturamarin (tniiq rangini eslatuvchi to‘q ko‘k), kobalt (och havorangning har xil tondagi ko‘rinishi), moviy rang (to‘q zangori) turlari bor. Ko‘k rangning tiniq tonlarigina sariq hamda qizil ranglar bilan yaxshi aralashadi Yashil bo‘yoqlar sariq rangning bevosita zangori rang bilan aralashuvidan hosil bo‘ladi. Sariq rangning ta’siri ko‘proq bo‘lsa-sariqqa, zangori rangning ta’siri ko‘proq bo‘lsa-zangoriga xos ton bo‘ladi.

21-rasm. Ko‘k rangdan xosil bo‘lgan ranglar

Asosiy ranglarni aralashtirish: Ushbu uchta asosiy rang, qizil, sariq va ko‘k ranglarni aralashtirib, boshqa ko‘plab ranglarni yaratish mumkin. Bu jarayon rang aralashtirish deb ataladi. Misol uchun, qizil va sariq ranglarni aralashtirganda, biz to‘q sariq rangga ega bo‘lamiz. Sariq va ko‘kni aralashtirish yashil rangga, ko‘k va qizil rangni aralashtirish binafsha rangga aylanadi. Qizil, sariq va ko‘k uchta asosiy rang san’at, dizayn va umuman madaniyatimizda muhim rol o‘ynaydi. Ular turli xil his-tuyg‘ularni va bizning idrokimizga sezilarli ta’sir

koʻrsatadi. Ushbu uchta rang cheksiz sonli kombinatsiyalarni yaratish uchun ishlatilishi mumkin.

Takrorlash uchun savollar.

1. Oq yorugʻlikni shisha prizma orqali oʻtkazib, yorugʻlik ranglar spektriga boʻlinishini kashf etgan va "Optika" kitobini yozgan XVII asr ingliz olimi kim?
2. Tasviriy san’at asarlaridagi "kolorit" deb nimaga aytiladi? Uning vazifasi nima va san’at asarining yaxlitligiga putur yetkazmaslik uchun ranglar oʻrtasida qanday bogʻliqlik boʻlishi kerak?
3. Oq va qora fonda joylashgan bir xil kulrang toʻgʻri toʻrtburchaklarni taqqoslaganda qanday hodisa kuzatiladi va bu hodisa qanday nomlanadi?
4. Rang doirasida qarama-qarshi joylashgan asosiy uchta juftlikdagi qarama-qarshi (kontrast) ranglarni sanab bering.
5. Ranglarni fazoviy aralashtirish hodisasi qanday sodir boʻladi va u rangtasvirda qanday effektlarni (masalan, chuqurlik yoki masofani) koʻrsatishga yordam beradi?
6. Mozaik effekt deb ataladigan, ikki yoki undan ortiq ranglar bir-biri bilan aralashib, yangi ranglarni yaratishga olib keladigan hodisa qaysi san’at asarlari (masalan, Pol Sinyak, Klod Mone)da asosiy usul sifatida ishlatilgan?
7. Sariq rangning asosiy xususiyati nima va bu rang qaysi boshqa rang bilan aralashtirilganda zargʻaldoq rang hosil boʻladi?
8. Koʻk rang palitradagi qanday ranglarning butun bir gammasini tashkil qiladi va u qaysi rang bilan aralashtirilganda yashil boʻyoq hosil boʻladi?
9. Qizil rangning qaysi rangga yaqinroq tuslari oʻzida sovuq koʻrinishni aks ettiradi, va qirmizi rang zangori bilan aralashganda qanday ranglar hosil boʻladi?
10. Agar buyumga tushayotgan yorugʻlik iliq rang boʻlsa, buyumning soyalari qanday rang boʻlib koʻrinadi va bu hodisadan rassomlar nima maqsadda foydalanadilar?

I.4.–§. Ranglar psixologiyasi

Ranglar psixologiyasi ranglarning bizning hissiy holatimizga, kayfiyatimizga va inson xatti-harakatlariga ta’sirini o‘rganadi. Turli xil ranglar odamlarda turli xil his-tuyg‘ular va uyushmalarni uyg‘otishi mumkin va ulardan foydalanish atrofimizdagi dunyoni qanday idrok etishimizga kuchli ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Muayyan ranglar bilan bog‘liq bo‘lgan umumiy hissiy reaksiyalar:

Qora rang- Bu qarama-qarshiliklar rangi. Qora rang shaydolari hamisha jonbozlik ko‘rsatishga tayyorlar (ishda ham, musobaqalarda ham, ishqiy munosabatlarda ham). Biroq bunday insonlar maqsadlariga erishishda qiynaladilar, chunki ularning qarashlari xolisona emas, ular faqatgina o‘zlarini hamisha haq deb biladilar. Ular stabillikni yoqtiradilar, ammo shu bilan birga sarguzashtlarga ham tayyorlar – oqibati yomon bo‘lmasa bo‘lgani. Samimiyatni xush ko‘radilar, kelishuv bo‘yicha yashashni yoqtirmaydilar.

Oq rang- O‘ziga ishongan va chiqishimli insonlarning rangi. Bunday insonlar o‘zlarining g‘oyalari uchun oxirigacha kurasha oladilar, o‘zlariga ham, atrofdagilarga ham qattiqqo‘l bo‘ladilar. O‘ylagan narsalari amalga oshmay qolsa, hech kimni aybdor qilmaydilar, taqdirdan ko‘radilar.

Kul rang-. Kulrangni g‘amgin va ko‘rimsiz insonlar tanlaydilar degan gap noto‘g‘ri. Aslida bu rang ishqibozlari – mulohazalidirlar va yetti o‘lchab bir kesadilar. Ular osudalikni yoqtiradilar va ertangi kunga umid bilan qaraydilar.

Sariq rang- Bu quvonch rangi. Sariq rangni samimiy, ijodkor insonlar tanlaydilar, ular oqibati qanday bo‘lishidan qat’iy nazar sinovlarga hamisha tayyorlar. Asosiysi vaqtni qiziqarli o‘tkazadilar va bebaho tajribaga ega bo‘ladilar. Tashvishlari haqida hech kimga og‘iz ochmaydilar, azoblansalar yolg‘iz o‘zlari yengib o‘tadilar.

Moviy rang- Ushbu rang ishqibozlari kamtarin insonlar bo‘lib, hayotdagi har qanday vaziyatga moslasha oladilar va undan g‘olib sifatida chiqa oladilar. Ular kelishimli, ba’zan esa qat’iyatsiz ham

bo‘lishlari mumkin. Bunday insonlar ko‘p charchaydilar, shuning uchun tez-tez dam olib turishlari kerak.

Yashil rang-Bu hayot va tabiat rangi. Bu rangni tanlagan insonlar qat’iyatlidirlar va jamiyatda o‘z mavqelarini belgilab olishga intiladilar. Ular birovlarning ko‘rsatmalarini yoqtirmaydilar va ularga amal qilmaydilar – o‘z bilganlaridan qolmaydilar. Kundalik hayotdagi kelishmovchiliklarga ahamiyat bermaydilar, birovga tobe bo‘lishni yoqtirmaydilar.

Siyoh rang- Bu rangni o‘zlariga ishonchi bo‘lmagan va atrofdagi-lardan najot qidirib yashovchi insonlar tanlaydilar. Ular hamisha bulutlarda uchib yuradilar, yaxshi hayotni istaydilar, biroq buning uchun harakat qilmay, birovlardan yordam kutadilar.

Qizil rang- Agar siz qizil rangni yoqtirsangiz, demak siz o‘ziga ishongan va qaysar insonsiz, boshlagan har qanday ishni oxirigacha yetkazishga harakat qilasiz. Shu bilan birga siz ehtirosga beriluvchan va qiziqqon shaxssiz – diqqat e’tiboringizni faqatgina bir narsaga qaratishga qiynalasiz. Siz xilma-xillikni yoqtirasiz, hayotingiz tinch va osuda kechsa, zerikishni boshlaysiz.

Ushbu hissiy reaksiyalar madaniy, psixologik va biologik omillar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Misol uchun, ranglar turli madaniyatlarda turli xil ramziy ma’nolarga ega bo‘lishi mumkin. Shuni ham hisobga olish kerakki, rangga bo‘lgan reyaksiyalar insondan odamga farq qilishi va har bir insonning shaxsiy tajribasiga bog‘liq.

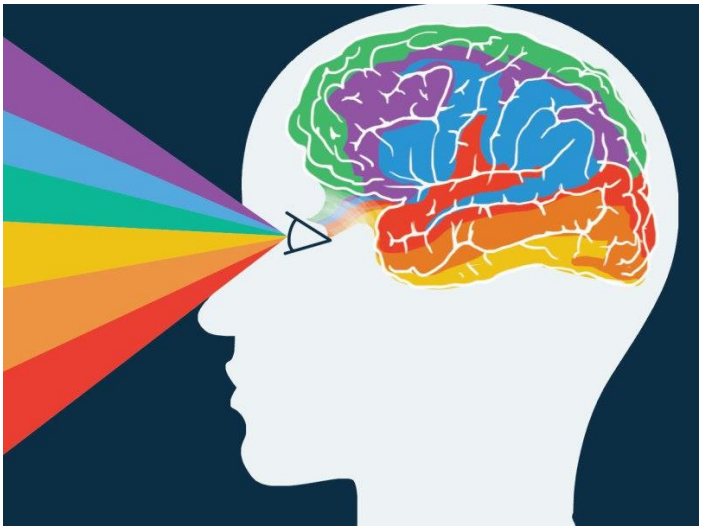

22-rasm. Insonning ranglar bilan bog‘liq psixologiyasi

I.5.–§. Rang turlari, asosiy va qo‘shimcha ranglar

Asosiy ranglar: Biror bir ranglar aralashmasidan olish mumkin bo‘lmagan ranglar asosiy ranglar deyiladi. Qizil, sariq va ko‘k ranglar– asosiy ranglar hisoblanadi. Ularni bir hil aralashtirsak kulrang hosil bo‘ladi. Asosiy ranglarni aralashmasidan hosil bo‘lgan ranglar shartli ravishda tarkibiy ranglar deb yuritiladi. Bu zarg‘aldoq, yashil va siyohranglar hisoblanadi. Rang halqasida sariq rang o‘rtasidan diametr o‘tkazsak uning qarama–qarshi tomoni siyohrang o‘rtasidan o‘tadi. Zarg‘aldoq rangning qarama –qarshi tomonida ko‘k rang turibdi. Shu tartibda juftlari aniqlangan ranglar, shartli ravishda to‘ldiruvchi ranglar deyiladi. Qizil ranglarning to‘ldiruvchisi yashil rang bo‘ladi yoki yashil rangning to‘ldiruvchisi qizil rang bo‘ladi. Bu ranglar ohangdosh bo‘ladi va bir –birini to‘ldiradi. To‘ldiruvchi ranglar qator qo‘yilganda muvofiqlashuv qonuniga binoan yanada ochiqroq yoki yorug‘roq bo‘lib ko‘rinadi. Aytaylik qizil rang yashil rang bilan yonma –yon qo‘yilsa boshqa rang qatorlariga nisbatan yanada ochiqroq va qizilroq bo‘lib ko‘rinadi. Lekin har qanday qizil rang ham har qanday yashil rang bilan to‘g‘ri kelmasligi mumkin. Balki bu qizilda boshqa rang tuslari (yashil, ko‘k, zarg‘aldoq, sariq, siyohrang va boshqalar) mavjuddir. Agar shunday bo‘lsa, masalan, qizil rangning tusi ko‘k tusga yaqin bo‘lsa, bunday rangning to‘ldiruvchisi sariq-yashil bo‘ladi. Rang halqasi 12, 24 ta ranglardan iborat bo‘lishi mumkin va ularni har bir yonma–yon turgan rang juftlari orasiga yangi tuslar qo‘shish hisobiga ko‘paytirish mumkin. Rang halqasi to‘ldiruvchi ranglar va ularning juftlarini tuslarini aniqlashga yordam beradi. Har bir rang uchta asosiy xususiyatga: rang tusiga, rang to‘yinganligiga, rang yorqinligiga ega bo‘ladi. Xromatik ranglar ana shu uchta xossasiga ko‘ra bir-biridan farqlanadi. Rang tusi ranglarning to‘lqin uzunligiga qarab belgilanadi. Rangning bu 7 xossasiga ko‘ra biz ko‘z orqali qizil, sariq, zangori va boshqa spektral ranglarni ko‘ramiz hamda idrok qilamiz. Lekin rang tuslari ularga qo‘yiladigan rang nomlariga qaraganda ancha ko‘pdir. Agar biror rangga oq rang

qo‘shilsa, mazkur rang tusining to‘lqin uzunligi o‘zgarmaydi. Chunki oq rang qo‘shilganda faqatgina rang yorqinligi o‘zgaradi va u qaytarish koeffitsienti bilan ifodalanadi. Yorqinlikni aniq o‘lchash uchun fotometr degan asbobdan foydalaniladi. Rang yorqinigi ham xromatik ranglarning asosiy xossalaridan biri bo‘lib, tushayotgan yorug‘lik nurini o‘zida ko‘p yoki kam aks ettirishidir. Agar yorug‘lik nurlari ko‘p aks etsa, biz rangni och tusda (masalan: och qizil, och sariq va xoqazolar), kam aks etsa, to‘q tusda (masalan: to‘q yashil, to‘q qizil) idrok qilamiz. Ranglarning bu xossasi barcha tusdagi ranglar uchun-xromatik ranglar uchun ham, axromatik ranglar uchun ham umumiy hisoblanadi. Shuning uchun ranglarni yorqinligi jixatidan bir-birlariga taqqoslab ko‘rish mumkin bo‘ladi. Shuningdek, xromatik ranglarning yorqinligiga mos tushadigan (xromatik rang qarama-qarshiligi) xromatik tusni tanlab olish oson bo‘ladi. Rang tuslari spektr ranglariga qanchalik yaqinlashsa, ularning yorqinligi shunchalik yaxshi bo‘ladi. Biz tevarak atrofimizdagi predmetlarning rangini ularning yorqinligiga qarab ajrata olamiz. Masalan, sariq limon ko‘k datsurxondan yorqinroq ko‘rinadi, va biz sariq rang ko‘k rangdan yorqinroq ekanligini tushunamiz. Axromatik ranglar, kulrang, oq va qora ranglar faqat yorqinligiga qarab xarakterlanadi. Rang to‘yinganligi ham ikkala rang guruhiga xos narsa bo‘lib, axromatik ranglardan ko‘proq kulranglar shkalasiga, xromatik ranglarda esa ko‘pincha spektr ranglariga solishtirish yo‘li bilan aniqlanadi. Rang tuslarining to‘yinganligi turlicha bo‘ladi. Masalan, birorta sariq rangni yorqinligi bo‘yicha unga teng keladigan och qo‘l rang bilan aralashtirilsa, unda rang tusining to‘yinganligi birmuncha pasayadi, oqishroq yoki kam to‘yinganroq bo‘lib koladi. Predmetlarning rangi ularning turgan sharoitiga qarab o‘zgarishi mumkin. Bunda yorug‘lik katta rol o‘ynaydi. Agar predmetga tushib turgan yorug‘lik sovuq rangda bo‘lsa, uning soyasi issiq rangda bo‘ladi.

Ranglar haqida umumiy tushuncha:

Rang doirasida rang tuslari juda ko‘p. Ammo inson ko‘zi ularnnig 150 taga yaqinini ajratadi. Ranglarning doira bo‘ylab joylanish tartibi

doim saqlanadi. Rang doirasi ikki bo‘lakka bo‘linsa, birinchi yarmida iliq ranglar-sariq, qizil, zarg‘aldoq, sarg‘ish yashil, ikkinchi yarmida sovuq ranglar-yashil, havo rang, feruza, zangori, ko‘k, binafsha ranglar joylashadi. Bunday nomlanishga sabab - sariq ranglar olovni, qizigan quyoshni, cho‘g‘ni eslatadi, havo rang, zangori, yashil ko‘klar esa muzning, suvning yani sovuq narsalarni eslatadi. Bu farqlanish nisbiy bo‘lib, har qanday iliq rang o‘ziga nisbatan iliqroq rang yonida sovuq bo‘lib ko‘rinishi mumki, sovuq rang o‘zidan sovuqroq rang yonida iliqroq tuyulishi mumkin. Rangning och to‘qligi, yani toni to‘lqin uzunligiga qarab belgilanadi. Rangning bu xossasiga ko‘ra biz ko‘z orqali qizil, sariq, zangori va boshqa spektor ranglarni ko‘ramiz, hamda idrok qilamiz. Lekin rang tonlari ularga qo‘yiladigan rang nomlariga qaraganda ancha ko‘p. Agar biror rangga oq rang qo‘shilsa, shu rang tonining to‘lqinlar uzunligi o‘zgarmaydi. Chunki oq rang qo‘shilganda faqatgina rang yorqinligi o‘zgaradi va u qaytarish koeffisenti bilan ifodalanadi. “Tasviriy san’at texnologiyasi va nusxa ko‘chirish”, “Rangtasvir”, ”Kompozitsiya” darslarida ranglar bilan ishlashda ko‘pchilik hollarda talabalar ranglarning o‘zbekcha nomlarini yaxshi bilmasliklari rangtasvir ishlashda, rang va rang tonlari to‘grisida so‘z yuritilganda ko‘zga yaqqol tashlanadi.

Bo‘yoqlarning tonlari va ularning nomlari xilma-xil bo‘lib, ular o‘zbek tilida atroflicha o‘rganilmagan. Shuning uchun rang to‘grisida gapirilayotganda tabiatda bor bo‘lgan narsalar, gullar, o‘simliklar va shu kabilarning nomlaridan foydalaniladi. Masalan, baxmal rang, jiyda rang, bodam rang, olovrang, o‘t rang, yoki maysa rang va hokazo. Ammo bu xildagi shartli nomlari ko‘pincha ranglarningg tonlarini aniq tasavvur qilish imkonini bermasligi mumkin. Shuning uchun bo‘yoqlarnnig xususiyatlari bilan tanishishda ularning maxsus guruhlarga ajratib, bir-biriga bog‘lab o‘rgangan.

Sariq ranglar ochiq va tiniq bo‘lib, sariq pigmenti bor bo‘lgan moddalardan olinadi. Sariq ranglarning eng yaxshi xususiyati shundaki, ularni xohlagan bo‘yoq bilan aralashtirish mumkin. Bo‘yoq qavati qog‘oz sirtiga surtilganda tekis yotadi. Suvda osonlik bilan eriydi. Bu

rang, o‘z navbatida, zangori rang bilan aralashib, quyidagi tonlarni hosil qiladi; sarg‘ish, yashil, tutaqi, zumrad ranglar.[13]

Sariq rangning bir qancha tuslari; nim sariq, och sariq, sargishtab, to‘q sariq,kovak rang, malla, to‘q malla pistoqi va hokazo tuslari bo‘ladi. sariq ranglar boshqa ranglar bilan aralashtirilganda ulardan hosil bo‘ladigan rang tuslarining o‘zgarishiga ya’ni biroz ochlashib, sarg‘ichiga moyil bo‘lishigacha e’tibor berish lozim. Limon rang sariq rang tonlari ichida eng o‘tkirdir. Xosil bo‘lgan rang o‘zining yoqimliligi bilan boshqa ranglardan ajralib turadi.Sariq rangning qizil bilan qo‘shilishidan esa zarg‘aldoq rang hosil bo‘ladi Agar sariq rang ko‘proq qo‘shilsa -zarg‘aldoq, och zarg‘aldoq, qovoq rang va shu kabi tuslar, qizil rang ko‘proq qo‘shilsa – to‘q zarg‘oldoq, och qizil tuslar hosil bo‘ladi. Moybo‘yoqda- stronsion sariq-ravshan, limon tusidagi sariq rang, kronli sariq-och sariq, tiniq va nafis, qadimiy sariq och va to‘q yorug‘ tusdagisi esa oxra- jigarrang tondagi sariq, yorug‘ va ravshan tilla rang, jigarrang qizg‘ish tuslardagi sariq rangli bo‘yoqlar ishlatiladi. Sariq rang, asosan, yorug‘ joylarni, iliq tusdagi ko‘rinish-larni tasvirlash uchun kerak. Natyurmort yoki ishlanadigan obyekt sariq rangli muhitda joylashgan bo‘lsa, unda keng miqyosida sariq tonning ta’siri sezilib turadi. Rangtasvirda ham bu xildagi taassurotni sezdirish uchun sariq rangning kuchsizroq eritmasi bilan butun yuzani qoplab chiqish tavsiya etiladi. Natijada, sariqqa xos bo‘lgan tusdagi ko‘rinishi hosil bo‘ladi.

Qizil rang- bo‘yoqlar ichida o‘zining alohida xususiyati bilan ajralib turadi. Qizil bo‘yoqlar asosan: qirmizi, alvon rang, gulgun, baxmal rang, och qizil, to‘q qizil, och pushti, nim pushti, pushti, och safsar, nim safsar, siyoh rang, qizg‘ishtob, och binafsha, ko‘kish binafsha, qizg‘ish binafsha, to‘q binafsha va hokazolardan iborat. Qizil rangning zangoriga yaqinroq tuslari o‘zida sovuq ko‘rinishni aks ettiradi. Safsar hamda binafsha ranglarning sovuq jumlasidandir. Zangori rang qizil rangning barcha tonlari bilan zangori aralashtirsak

[13] O‘rinboy Nurtaev Tasviriy san’at texnologiyasi va nusxa ko’chirish o‘quv qo‘llanma 10-bet T.2020

safsar rangning barcha tonlari bilan aralashavermaydi safsar rangning xunuk koʻrinishi hosil boʻladi. Qirmizi rang zangori bilan yaxshi aralashadi va binafsha hamda safsar ranglarning har xil tonlarini hosil qiladi.

Koʻk rang- sovuq ranglarning butun bir gammasini tashkil qiladi. Sovuq rang hosil qilish uchun koʻk rang shu boʻyoq bilan aralashtiriladi yoki qogʻoz ustidan suriladi. Koʻk rang sariq rangning har xil tonlari bilan hamisha ham kerakli tonlarni hosil qilmaydi.[14]

Koʻk rangning och zangori, toʻq zangori, och havo rang, toʻq havo rang, feruza rang, bullur, koʻkish, koʻkish binafsha tuslari boʻladi. Moyboʻyoqda koʻk boʻyoqning ultramarin (tiniq rangini eslatuvchi toʻq koʻk), kobalt (och havorangning har xil tondagi koʻrinishi), moviy rang (toʻq zangori) turlari bor. Koʻk rangning tiniq tonlarigina sariq hamda qizil ranglar bilan yaxshi aralashadi Yashil boʻyoqlar sariq rangning bevosita zangori rang bilan aralashuvidan hosil boʻladi. Sariq rangning ta'siri koʻproq boʻlsa-sariqqa, zangori rangning ta'siri koʻproq boʻlsa-zangoriga xos ton boʻladi.

Qora rang- boshqa ranglardan oʻzining rangli qarama-qarshili xususiyatlari bilan ajralib turadi. Qora rang yordamida axromatik butun bir kompozitsiyani topish mumkin. Uning har qanday xromatik rang bilan aralashmasi axromatik ranglarning yoki kerakli ranglarning xira tonini beradi. Qora rangning och qora, kul rang, nim kulrang, toʻq koʻk rang, qoramtir, koʻkish qoramtir, qoramtir jigarrang va hokazo tonlari boʻladi. Qora rangni zargʻaldoq, sariq, qizil, zangori, yashil va boshqa bir qancha ranglar bilan aralashtirish mumkin.

Jigar ranglar- qora rangning qizil, sariq va zargʻaldoq tonlari bilan aralashuvidan hosil boʻladi. Masalan, tabiiy siena tillasimon sariq rangli boʻyoq, oq rangga yaqin tonda. Kuydirilgan siena esa qizgʻish jigarrang, toʻq jigarrang, ba'zan yashil tonda tovlanadi, kuydirilgan umbra tiniq, ravshan sariq tondan toʻq sariq tongacha yoki qizgʻish tondagi toʻk jigarrang tonda boʻladi. Mars-chiroyli jigarrang tondadir.

[14] Oʻrinboy Nurtaev Tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish oʻquv qoʻllanma 11-bet T.2020

Bu ranglarni hosil qilish usulini har bir o‘quvchiga mashq qildirish lozim. Shunda ular yuqorida nomlari zikr etilgan ranglardan boshqalari ham mavjud ekanligiga ishonch hosil qiladilar.[15]

Oq rang -akvarel bilan ishlashda qo‘llanilmaydi. Oq rang, asosan, guash, tempera bilan ishlashda qo‘llaniladi. Shuni esda tutish lozimki, oq rangning guash yoki temperaning boshqa ranglari bilan aralashmasi tiniq ton hosil qilmaydi. Naqshlarni (qog‘oz) bo‘yashda oq rangning akvarel bo‘yoqlari bilan aralashuvidan hosil bo‘lgan tonlardan foydalaniladi. Chunki akvarel bo‘yoqlarining oq rang bilan aralashuvidan chiroyli rang tuslari hosil bo‘ladi. Axromatik hamda xromatik ranglarning oq rang bilan har qanday aralashmasi och tusni hosil qiladi. Oq rangning bu xususiyati esa naqshlarni bo‘yashda juda qo‘l keladi. Oq rang yordamida har bir rangning turli xil tonlari osonlik bilan yaxshi aralashadi. Oqrangning ham sut rang, ko‘kish rang, sadaf rang, qoramtir oq oqish va boshqa tonlari mavjud. Oq rangning o‘zgaruvchan tonlarining turlanishi ko‘pincha atrofda turgan yoki o‘ziga yaqinlashtirilgan buyumlarning ranglariga bog‘liq bo‘ladi. Chunki oq rangning yoniga qanday rangdagi buyum, material va hokazolar yaqinlashtirilsa, u darhol osonlik bilan shu tonni o‘zida aks ettiradi, ya’ni uchta rang toniga kiradi. Agar oq rang bilan boshqa rangdagi bir qancha buyum qorong‘i joyga qo‘yilsa, oq rang o‘zining oqlik xususiyatini saklab qoladi. Bunda oq rangning ko‘rinishi atrofdagi buyumlarga nisbatan olinadi. Binobarin, yorug‘lik nuri boshqa ranglarga qanchalik ta’sir etsa, oq rangga ham shunchalik ta’sir ko‘rsatadi. Shunday qilib biz bu bo‘limda ranglarning qanday xosil bo‘lishi, axromatik va xromatik, issiq va sovuq turlari bilan tanishdik

Lokal ranglar: Predmetning lokal rangi bu bizning tasavvuri-mizdagi aniq predmetning obyektiv, o‘zgarmas xususiyatlariga bog‘liq bo‘lgan toza, aralashmagan ranglar hisoblanadi. Lokal rang biror-bir predmetning tashqi ta’sirlarsiz asosiy rangi hisoblanadi.

[15] O‘rinboy Nurtaev Tasviriy san’at texnologiyasi va nusxa ko’chirish o‘quv qo‘llanma 10-bet T.2020

Predmetning lokal rangi bir tonli bo‘lishi bilan birga turli jilvalardan ham iborat bo‘lishi mumkin. Naturadan va xotiradan rasm chizishda predmetning lokal rangini xarakterli xususiyatlarni, uning yorug‘likda, yarimsoya va soyadagi ranggini bera olish juda muhim. Yorug‘lik, havo va boshqa ranglar ta’sirida lokal ranglar soya va erugda turlicha tonga kiradi. Quyosh yorug‘ligida predmetlarning aniq rangi shu predmetdagi yarim soyada aniq namoyon bo‘ladi, to‘liq soya tushib turgan joylarida esa yaxshi ko‘zga tashlanmaydi. Tajribali rassomlar predmetlarning lokal ranggini yorug‘likda ham soyada ham aniq bera olishadi.Predmetdan tushib turgan soyada va uning o‘zidagi soyasida predmetning rangiga qo‘shimcha bo‘lgan ranglar katnashadi. Masalan, qizil olma soyasida albatta yashil rang qatnashadi, chunki yashil rang qizil rang uchun qo‘shimcha rang hisoblanadi. Bundan tashqari soyada predmetning o‘zining rangiga nisbatan to‘qroq bo‘lgan ton va ko‘k rang bo‘ladi. Shuni esdan chikarmaslik lozimki, predmetning lokal rangiga uning atrofidagi narsalar ham ta’sir qiladi. Agar sariq olma yashil parda utsida yotgan bo‘lsa bu olmada rangli refleks paydo bo‘ladi, olmaning shaxsiy soyasida esa yashil jilva paydo bo‘ladi.

Ranglar doirasi: Ranglar doirasi - bu asosiy va ikkilamchi ranglar ularni birlashtiruvchi tartibda joylashtirilgan doiradir.(1-rasm) Bu doira ranglarning qanday birlashishini va ularni qanday qilib aralashtirish orqali yaratish mumkinligini ko‘rsatadi.Rang g‘ildiragi rang olamidagi asosiy vosita bo‘lib, rassomlar, dizaynerlar va rang bilan ishlaydigan har bir kishiga uni tushunish, birlashtirish va samarali ishlatishga yordam beradi. Bu doira doiraviy diagramma bo‘lib, unda ranglar o‘zaro munosabatlari va o‘zaro ta'sirini ko‘rsata-digan tartibda joylashtirilgan. Spektni sinchiklab kuzatsak, uning eng chekkasidagi qizil va binafsha ranglari orasidagi o‘xshashlik alomatini sezamiz. Ikkala rang bir-biriga qo‘shilsa, ulaming oralig‘ida qirmizi rang hosil bo‘ladi. Bu hosil bo‘lgan rangni qizil, binafsha rangning o‘rtasiga joylashtirib spektr tutashtirilsa, halqa kelib chiqadi. Bu rangshunoslikda ranglar aylanasi deb yuritiladi. Ranglar

doirasida qizil, qizg‘ish, zarg‘aldoq, sariq, sarg‘ish yashil, yashiltob zangori, havorang, ko‘kimtir binafsha, qirmizi ranglaning har xil tuslari ko‘rinadi. Rang aylanasi ikki teng bo’lакка bo‘linsa, birinchi yarmida qizil, zarg‘aldoq, sarg‘ish-yashil (pistoqi) ranglar, ikkinchi yarmida esa yashil havorang, feruza, zangori, ko‘k, binafsha ranglar joylashadi. Doiraning birinchi yarmidagilar iliq ranglar, ikkinchi yarmidagilar esa sovuq ranglardir. Bunday nomlanishiga sabab qizil, sariq ranglar olovni, qizigan temirni, cho‘g‘ni eslatsa, havorang, zangori, yashil, ko‘klar muzning, suvning rangini eslatadi. Bu farqlanish nisbiy bo‘lib, har qanday iliq ranglar ham o‘ziga nisbatan iliqroq rang yonida sovuq bo‘lib ko‘rinishi va aksincha, sovuq rang o‘zidan sovuqroq rang yonida iliqroq tuyulishi mumkin.

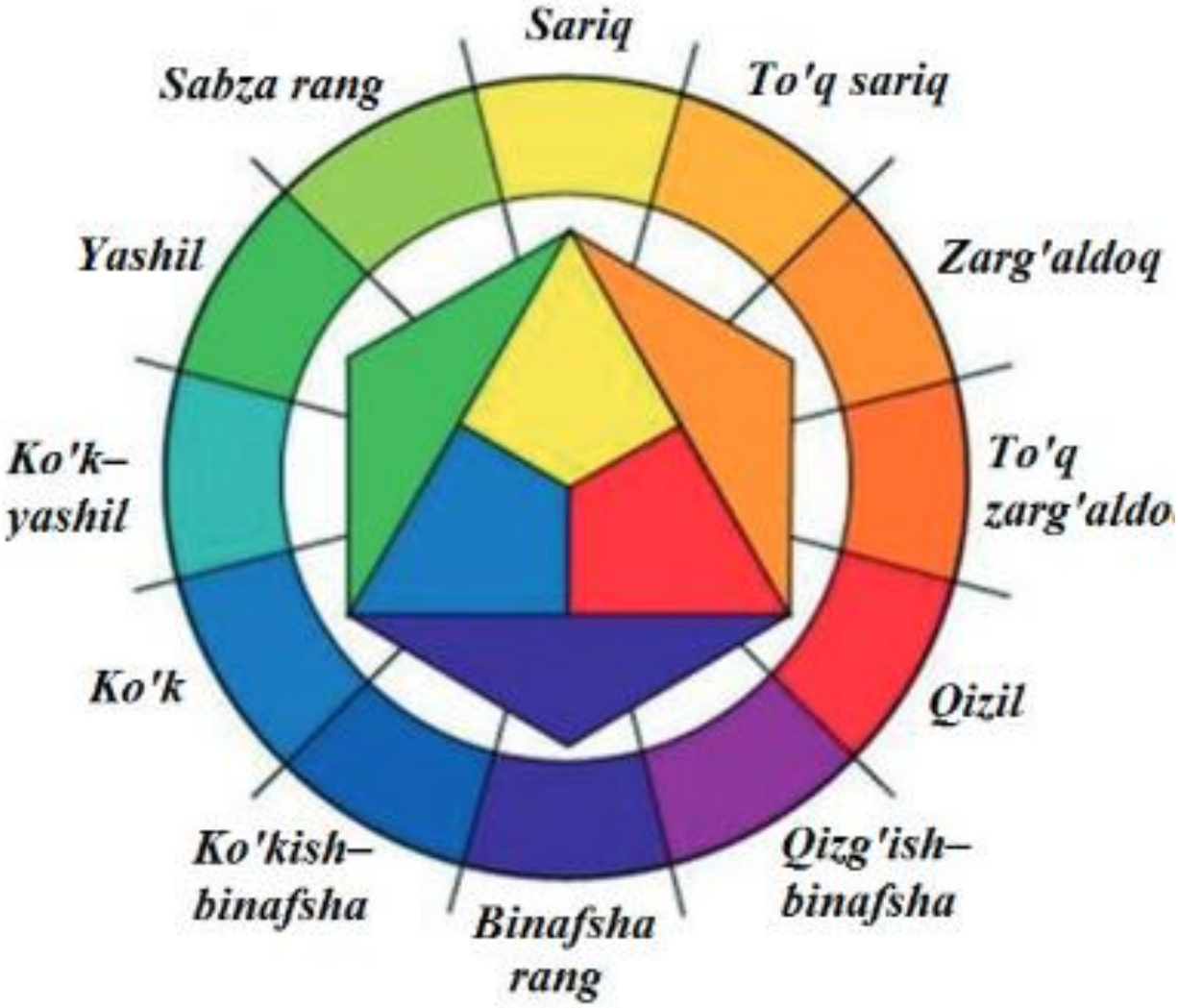

23-rasm. Ranglar doirasi

Axromatik va xromatik ranglar

Axromatik ranglar (33-rasm) ning tarixi qadimgi davrlarga borib taqaladi va dunyoning turli madaniyatlarida chuqur ildizlarga ega. Oq, kulrang va qora ranglar har doim odamlar uchun alohida ma’noga ega bo‘lib, san’at, din, falsafa va kundalik hayotda muhim rol o‘ynagan.

Qadimgi Misrda axromatik ranglar katta ahamiyatga ega edi. Oq rang poklik va yorug‘likning ramzi bo‘lib, ko‘pincha marosimlar, shu jumladan fir’avnlarning dafn marosimlarida ishlatilgan. Kulrang va qora ranglar ham o‘ziga xos ramziy ma’noga ega bo‘lgan. Kulrang kul va chang bilan, qora rang esa Nil va tungi osmonning unumdorligi bilan bog‘liq edi.

XIX - XX-asrlarda axromatik ranglar san’at va dizayndagi yangi kontekstlarda va tajribalarda qo‘llanila boshlandi. Monoxrom rasmlar mavhum san’atning ramziga aylandi, bu yerda kulrang yoki qora ranglarning har bir soyasi o‘ziga xos ramziy ma’noga ega bo‘lishi mumkin edi. Modada qora va oq to‘plamlar klassik va oqlangan deb hisoblanadi.

Yunon va Rim madaniyatida axromatik ranglar ham o‘ziga xos ramziy ma’nolarga ega edi. Oq rang poklik, yorug‘lik va ilohiylik bilan bog‘liq bo‘lsa, qora rang ko‘pincha motam va qayg‘u bilan bog‘liq edi. Masalan, rimliklar motam paytida qora kiyimdan foydalanishgan.

Rangsiz narsalar faqat tusi bilan farq qiladi. Bular oq, kulrang, qora tusli bo‘lib, ular axromatik deb yuritiladi. Masalan, oq ko‘ylak, oq gul, qora shim, qora qozon, kulrang idish va boshqalar. Qish faslidagi kechki manzarani olaylik, oppoq qor qoplangan dala va qoramtir kulrang daraxtlar bir-biri bilan faqat tuslari bilan farq qiladi. Oq bo‘yoqni qora bo‘yoq bilan aralashtirib, yana bir qancha oraliq tuslarni aniqlash mumkin. Ular qanchalik ko‘p bo‘lmasin bir-biriga nisbatan, oz bo‘lsa-da, tuslari bilan farq qiladi. Asosiy axromatik ranglar:

Oq rang - eng yengil va eng yorqin axromatik rangdir. Bu spektrning barcha ranglarini aks ettiruvchi sof yengillik rangidir.

Kul rang - neytral rang bo‘lib, qora va oq o‘rtasida joylashgan. Oq va qora rangdan farqli o‘laroq, kul rang issiqdan sovuqgacha turli xil tuslarga ega.

Qora rang - quyuq axromatik rangdir. U deyarli barcha ko‘rinadigan yorug‘lik energiyasini o‘zlashtiradi va uni aks ettirmaydi.

Rassomlar o‘z ishlarida turli effektlar va kayfiyatlarni yaratish uchun axromatik ranglardan foydalanadilar. Turli xil soyalarda axromatik ranglardan birini ishlatadigan monoxrom rasmlar chuqur hissiy muhitni yaratishi mumkin. Axromatik ranglarni tushunish va ulardan foydalanish dizaynerlar va rassomlarga o‘z g‘oyalari va tushunchalarini ifoda etishda, noyob va ta’sirchan asarlar yaratishda yordam beradi.

24-rasm. Axromatik ranglar

Xromatik ranglar (34-rasm) yoki kamalak ranglari tarixi ham boy va rang-barang bo‘lib, san’at, fan, madaniyat va kundalik hayotda boy ega. Qadim zamonlarda odamlar ranglarni o‘rganishgan va qadrlashgan. Qadimgi misrliklar ieroglif va devoriy rasmlarda ranglardan foydalanganlar. Qadimgi Yunoniston va Rimda ranglar san’at va simvolizmda muhim rol o‘ynagan. Masalan, yunon mifologiyasida har bir xudo o‘ziga xos rang bilan bog‘langan.

O‘rta asrlarda va Uyg‘onish davrida ranglar ham o‘ziga xos ramziy ma’nolarga ega edi. Ranglar avliyolar tasvirlarida va cherkov freskalarida ishlatilgan. O‘rta Osiyoda ranglar haqidagi ta’limot qadimdan devorlarga freska pannolar ishlash bilan bog‘liq holda rivojlanib kelgan. Chunki rassomlik rang tanlash va ularni tayyorlay bilishni talab etgan. Shuning uchun har bir o‘quvchi, birinchidan, rangni xosil qilish usullarini va shu ishga bog‘liq kimyoviy xodisalarni

o‘rgangan. Tabiatda ranglarning hosil bo‘lish va tarqalish qadimdan rassomlarning etiborini tortgan. Uyg‘onish davri buyuk rassomi Leonardo da Vinchi rangtasvir haqidagi asarlarida ranglarning xususiyatlari haqida yozgan.

Fan va san’atning rivojlanishi bilan rang haqidagi ilk nazariyalar paydo bo‘la boshladi. XVII-asrda Nyuton yorug‘likning sinishi bilan bir qator tajribalar o‘tkazdi va birinchi rangli modelni - spektral doirani yaratdi. . Nyuton ranglarni fizika fani nuqtai nazaridan o‘rgangan bo‘lsa, nemis shoiri va san’atshunos olim I.V.Gyoteni ko‘proq ranglarning kishi organizmiga ko‘rsatadigan ta’siri qiziqtirgan Gyote “ranglar haqida ta’limot” nomli asarida ranglarni iliq (sarg‘ish - qizil) ranglar kishida kayfi chog‘lik tuyg‘usini uyg‘otish haqida yozgan.

25-rasm. Xromatik ranglar

Nemis tabiatshunos olimi G.L.Gelmgolts (XIX asr) rangshunoslik nazariyasida muhim yangilik yaratgan. Ko‘p yillik tajribalari asosida xromatik ranglarni uchta asosiy alomat – rang toni, rangning och-to‘qligi va to‘yinganligi asosida turkumlash kerakligini ko‘rsatgan. Xromatik rangga oz miqdorda kul rang qo‘shilsa, uning yorqinligi pasayib, nursiz xolatga keladi. Bunday xol rangning kam to‘yingan-ligidan, uning tarkibida sof bo‘yoqning kamayganligidan darak beradi. Shunday qilib, rangning to‘yinganligi deganda, uning kul rangga nisbatan rangdorlik darajasini, tozaligini tushunish kerak bo‘ladi. Bundan ma’lum bo‘ldiki, xromatik ranglar bir-biridan uchta asosiy xossasi- rang toni, rangning och-to‘qligi va to‘yinganligi bilan farq qilar ekan. Spektrni eng chekkasidagi qizil va binafsha ranglari orasida o‘xshashlik alomatlari bor. Ikki rang bir-biri bilan qo‘shilganda,

ularning oʻrtasidagi qirmizi rang hosil boʻladi, bu hosil boʻlgan rangni qizil rang bilan binafsha rangning oʻrtasida joylashtirib spektr tutashtirilsa ranglar doirasi deb yuritiladi. Ranglar doirasida qizil, qizgʻish zargʻaldoq, sariq sargʻish yashil, yashil sifat zangori, havo rang, koʻkimtir havo rang, koʻk, koʻkimtir binafsha, qirmizi ranglarning har xil tuslari koʻrinadi.. Asosiy ranglar 3 ta qizil, sariq, koʻk ranglar boʻlib qolgan ranglar xosila ranglar xisoblanadi.

Rang (havo) perspektivasi

Rang yoki havo perspektivasi - bu xolst yoki qogʻozning tekis yuzasida fazoviy chuqurlik illyuziyasini yaratishga imkon beruvchi rassomning sehrli qurolidir. Bu usul atmosferada yorugʻlik tarqalishining optik xususiyatlariga va obyektlarning kuzatuvchidan uzoqligiga qarab rangining oʻzgarishiga asoslangan.

Rang perspektivasi asoslari: Rang perspektivasi atmosfera dispersiyasi hodisasidan foydalanadi, bu yerda obyektlardan yorugʻlik atmosfera orqali oʻtadi va tarqaladi, bu masofaga qarab rangning oʻzgarishiga olib keladi. Uzoqdagi jismlarga qarasak, ular atmosferada yorugʻlikning tarqalishi tufayli kamroq toʻyingan yoki kulrang koʻrinadi. Rassom uchun rang perspektivasi tekis yuzada boʻshliqni va chuqurligini yetkazish usulidir. Uzoq masofadagi obyektlar xolst tekisligidan tashqarida ekanligi hissini yaratish uchun rang perspektivasidan foydalanishimiz mumkin. Rassom yaqin atrofdagi obyektlar uchun issiqroq, toʻyingan ranglardan foydalanishi mumkin (masalan, yorqin yashil oʻtloq). Uzoqni tasvirlash uchun sovuqroq, ochroq ranglari tanlashi mumkin. Olisdagi obyektlarni koʻproq sovuq ranglar bilan tasvirlash masofa va fazoviy chuqurlik hissini qoʻshadi. Manzarada rassomlar koʻpincha haqiqiy landshaftlarni yaratish uchun ranglar perspektivalaridan foydalanadilar. Ularning asarlarida siz yaqin atrofdagi daraxtlarning barglari yorqin va toʻyingan rangga ega ekanligini koʻrishingiz mumkin. Rang va havo perspektivasining mohiyati, rasm ishlashda rasmning ta’sirchan va ifodali chiqishida ahamiyati kattadir. Perspektiva fransuzcha soʻz boʻlib, “la perspective” - uzoqqa qarash, yunonchasiga esa “perspictor” — oyna orqali to ‘gʻri

va aniq ko‘rayapman degan ma’noni bildiradi. Bunda kuzatuvchiga nisbatan uzoqlashib borayotgan tomonlar oldinda turgan tomonga nisbatan biroz kichraygan holda ko‘rinadi. Masalan, temir yo‘llar, simyog‘ochlar misolida buni ko‘rish mumkin.

26-rasm. Chiziqli perspektiva

Bundan tashqari, havo perspektivasi, rang perspektivasi ham mavjud. Rang va havo perspektivasi ham ana shu talablarni amalga oshirishda qo‘l keladigan muhim qoidalardan biridir. Qisqarishni ko‘chalarda, daraxtlarda, binolarda va bino ichkarisida ya’ni xonalarda ham aniq ko‘rishimiz mumkin. Perspektivani rasm chizishda to‘liq qo‘llay olishimiz uchun va uni qanday sodir bo‘layotganini bilishimiz uchun shunchaki atrof – muhitni diqqat bilan kuzatishimiz kifoya qiladi. Ozgina perspektiva xaqida tushunchaga ega bo‘lishimiz atrofimizda uni topishimizga katta yordam bo‘ladi.Bir marta ko‘rib olsa bo‘ldi tabiatda perspektiva doim siz bilan bo‘ladi. Yo‘llar ,yo‘laklar

,simyog‘ochlar, qator qurilgan uylar bizga yordam beradi. Qalamtasvir yoki rangtasvirda badiiy asar natyurmort, portret va manzara yaratishda havo perspektivasi xaqida tasavvurga ega bo‘lishimiz talab etiladi. Bunday xodisani tabiatda hamma kuzatgan. Havo perspektivasi natijasida yaqindagi daraxtlarning xar bir bargi, shoxlari, tanasi aniq ko‘rinadi, uzoqlashgan sari aniqlik yo‘qolib umumiylashib ketadi. Bu qonun bizga yaqin turgan buyumlarni to‘laqonli eng mayda bo‘laklarigacha ko‘ramiz , uzoqlashganda hamma narsa- buyumlar umumiy xolatini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Fazoda uzoqlashishi oqibatida narsa, buyumlardagi aniqlik, ranglar, yoryg‘-soya munosabatlar yumshab xiralashib boradi. Havo perspektivasi qalamtasvirda planlarni va uzoqlikni ko‘rsatib berishga xizmat qiladi. Biz natyurmort, alohida buyumlar, portret yoki odam gavdasini chizayotganimizda bizda yaqin oldingi plan orqa planga nisbatan aniqroq ishlanadi. Oldingi plandagi yorug‘- soya munosabatlar kontrastligi keskin ko‘rinadi. Orqa plandagilar biroz yumshoqroq ishlanadi. Perspektivaning ushbu qonun-qoidalariga rioya qilish talaba uchun juda muhim. Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan qoidalarga talaba, qanday vazifa bajarishidan qat’iy nazar (portret, natyurmort, manzara va hokazo), amal qilishi shart.

27-rasm. Rangtasvirda havo perspektivasi

Takrorlash uchun savollar.

1. Qaysi uchta ranglar asosiy ranglar deb ataladi va ularning asosiy xususiyati nimadan iborat?
2. Rang halqasida qanday tartibda joylashgan ranglar shartli ravishda to‘ldiruvchi ranglar (qo‘shimcha ranglar) deyiladi? Ular yonma-yon qo‘yilganda vizual effekt qanday o‘zgaradi?
3. Har bir xromatik rang bir-biridan farqlanadigan uchta asosiy xususiyatni (xossani) nomlang.
4. Axromatik ranglar qaysilar va ular faqat qanday xususiyatiga qarab xarakterlanadi?
5. Rang doirasida qaysi ranglar iliq ranglar guruhiga, qaysilari sovuq ranglar guruhiga kiradi va bu nomlanishning sababi nima?
6. Predmetning lokal rangi nima va uni to‘liq soyada emas, balki qaysi yorug‘lik holatida (yorug‘lik qismida) aniq namoyon bo‘ladi deb hisoblanadi?
7. Lokal rang qanday holatlarda (masalan, qizil olma yashil parda ustida yotganda) o‘z soyasida qo‘shimcha rang ishtirokida rangli refleks hosil qiladi?
8. Rang (havo) perspektivasi qanday optik xususiyatga asoslangan? Uzoqdagi obyektlarga qarab borilganda ranglar qanday o‘zgaradi (to‘yinganligi, tuslari)?
9. "Perspektiva" so‘zi lotincha yoki yunoncha qanday ma’noni anglatadi va u rasm chizishda nimalarni hisobga olishni talab qiladi?
10. Rangning to‘yinganligi deganda, uning kul rangga nisbatan qanday darajasi (xossasi) tushuniladi?

I.6.–§. Akvarelda ranglarni aralashtirish texnologiyasi.

Ranglarning to‘yinganligi axromatik ranglarda ko‘proq kulranglar shkalasiga, xromatik ranglarda esa ko‘pincha spektr ranglariga solishtirish yo‘li bilan aniqlanadi.

Rang tonlarining to‘yinganligi turlicha bo‘ladi. Masalan; kul rang yorqinligi bo‘yicha unga teng keladigan sariq rang bilan aralashtirilsa, unda rang tonining to‘yinganligi pasayadi, oqishroq yoki kam to‘yingan bo‘lib qoladi. Agar biz qizil rang kuchini davom ettirsak, undan ham past rang tonining hosil bo‘lishini ko‘ramiz. Aralashmada kul rangning ta’siri kuchli bo‘lganligi uchun sariq ton salgina sezilishi yoki umuman sezilmasligi mumkin. Ranglar xalqasida bir-biriga to‘g‘rima-to‘g‘ri turgan ranglari qarama-qarshi yoki to‘ldiruvchi ranglar deb ataladi. Ular ham o‘z navbatida, bir-biriga rangdosh bo‘ladi va bir-birlarini to‘ldiradi. To‘ldiruvchi ranglar bir qator qo‘yilganda muvafiqlashuv qonuniga binoan yanada ochiqroq yoki yorug‘roq bo‘lib ko‘rinadi. Aytaylik qizil rang yashil rang bilan yonma-yon quyilsa boshqa qatorda turgan rang tonlariga nisbatan yanada ochiqroq va qizilroq ko‘rinadi. Talabalarga ranglarning tonlari va to‘ldiruvchi ranglar to‘g‘risida gapirilganda ularning qanday yo‘llar bilan hosil qilinganligini tushuntirib o‘tish kerak. Agarda ikkita to‘ldiruvchi rang bir xil miqdorda aralashtirilsa, kul rangga o‘xshab qoladi. Natijada, birorta rangning yorug‘lik kuchini kamaytirish uchun ustidan to‘ldiruvchi rangning suyuq eritmasi bilan bo‘yaladi yoki atrofidagi rang o‘zgartiriladi. xossalaridan biri shuki, ular ko‘zga tez tashlanadi, hamda sezgi organlariga kuchli ta’sir etadi. Barcha iliq yoki ochiq ranglarni shartli ravishda buyurtgan yoki ranglar deb atash mumkin. Rasmda oldingi planni tasvirlashda ko‘pincha iliq ranglardan foydalaniladi. Ayniqsa Serov va Repin asarlarida bu yaqqol ko‘zga tashlanadi Ayrim hollarda iliq ranglarni yoqimli deb atash mumkin. Sovuq ranglar esa aksincha yoqimsiz ranglar deb yuritiladi. Sovuq ranglarga muz, suv, osmon ranglarini eslatuvchi ko‘kish yashil, ko‘kishshch qizil va shu kabi ranglar kiradi.

Sovuq ranglar koʻpincha ogʻirlikni, hajmdorlikni, uzoq masofaviylikni ifodalaydi, hamda shartli ravishda boʻrtgan ranglar deb ataladi. Iliq va sovuq ranglar dekorativ bezash ishlarida keng qoʻllaniladi, hamda rangli tasvir ishlashda juda qoʻl keladi.Tabiatdagi mavjud har bir predmetning rangi uning fizik xossasiga ya'ni yorugʻlik nurlarini qaytarish, singdirish va oʻtkazish qobiliyatiga bogʻliq boʻladi. Natijada, yorugʻlikning yuza tushayotgan nurlari qaytgan, singan va yuzadan oʻtgan nurlarga boʻlinadi.

Moʻyqalamlar turlari: Akvarel moʻyqalamlari akvarel rassomi uchun muhim vosita boʻlib, rang-barang va ifodali san'at asarlarini yaratishda asosiy rol oʻynaydi. Biz akvarel moʻyqalamlarining har xil turlarini, ularning xususiyatlarini va ijodiy ehtiyojlaringiz uchun mukammalini qanday tanlashni koʻrib chiqamiz**.**

Kolonok tuki: Bu turdagi tuklar Janubiy Amerikada Kolonok maymunining dumidan tayyorlanadi. U yaxshi suv singdirish qobiliyatiga ega va keng va tez ranglarni surtish uchun javob beradi.

Sintetika: Bu moʻyqalamlar sintetik materiallardan tayyorlangan va moʻyqalamlar turiga qarab turli xil xususiyatlarga ega. Ularni odatda tozalash oson va suvni yaxshi singdirishi mumkin.

Aralash kolonok moʻyqalamlar: Aralash, ham sintetik, ham tabiiy moʻyqalamlarni oʻz ichiga oladi. Ikkala turdagi moʻyqalamlar birlashtirilganda eng yaxshi fazilatlarini jamlaydi va turli xil akvarel texnikasi uchun yaxshi tanlov boʻlishi mumkin.

Belka (olmaxon yungi): tajribali rassomlar va oʻqituvchilar, shuningdek professional ijodkorlar uchun moʻljallangan moʻyqalamlar.

Moʻyqalamlar shakllari:

Dumaloq moʻyqalam: Nuqta va kontur ishlarini yaratish, shuningdek nozik chiziqlar yaratish uchun ishlatiladi.

Yassi moʻyqalam: toʻrtburchak shaklga ega va keng chiziqlar yaratish, katta maydonlarni toʻldirish va tekis yuzalarni yaratish uchun ishlatiladi (43-rasm).

28-rasm. Mo‘yqalamlar shakllari

Mo‘yqalamning yana bir turi moyli bo‘yoqlar uchun mo‘ljallangan mo‘yqalamlar bo‘lib kurakchasimon va yumaloq shaklda bo‘ladi. Mo‘yqalamlarning bandida raqami bo‘ladi. Bu raqam mo‘yqalam mo‘y qismining kengligini bildiradi. Raqamlardagi sonlar ortib borishi bilan yung qismining kengligi ham ortib boradi. Shuning uchun moyli bo‘yoqlar va akvarel bilan ishlashda mo‘yqalamning kerakli raqami yuzaning katta yoki kichikligiga qarab tanlanadi. Tasviriy san’at mashg‘ulotlarida mo‘yqalamlarning raqamlariga qarab ish jarayonida ishlatiladi.

Mo‘yqalamlar o‘lchami:

Mo‘yqalamning o‘lchami uning funksionalligi va qo‘llanilishiga ta’sir qiladi:

- 0-2 raqamli: Nozik chiziqlar va nuqta bilan ishlash uchun kichik mo‘yqalamlar.
- 4-6 raqamli: Umumiy foydalanish uchun o‘rta mo‘yqalamlar, konturlar va o‘rta joylar.
- 8-2raqamli: Katta maydonlarni to‘ldirish uchun katta mo‘yqalamlar.

Sifatli brendlar:

“Winsor & Newton” - Yuqori sifatli tabiiy mo‘yqalamlari bilan tanilgan.

“Da Vinchi”- Ular turli turdagi mo‘yqalamlar va shakllarga ega bo‘lgan keng doiradagi mo‘yqalamlarni taklif qiladi.

I.7.–§. Rangtasvir va uning janrlari

Rangtasvir texnikasi asrlar davomida muntazam ravishda mukammallasha borgan. Rantasvirchilarni turli–tuman syujetlar borgan sari e’tiborini tortgan. Bu o‘zgarishlarning barchasi XVII asrga kelib faqat rangtasvirdagina emas, balki grafika va haykaltaroshlikda ham turli janrlarni paydo bo‘lishiga olib keldi. Rangtasvir janrlarining quyidagi turlari mavjud: portret, natyurmort, manzara, animalistik, tarixiy, maishiy, batal va boshqa janrilardir. Quyida biz bu janrlarning paydo bo‘lishi va rivojlanish tarixiga to‘xtalib o‘tamiz.

Manzara — janridagi asarlarda borliq, tabiatdagi ko‘rinishlar haqqoniy aks ettiriladi. Manzarada faqatgina narsa va voqiyalar emas, balki rassomning ichki kechinmalari ham ifodalanadi. Ayirim rassomlar maysazorlaru tog‘–toshlarni, cheksiz sahrolarni tasvirlashga ishqiboz bo‘lsalar, boshqalari sokin vodiylaru ketng o‘rmonlarni, sohil bo‘ylariyu to‘fonli dengizlar manzarasini tasvirlashda mohirdirlar (44,45,46,47,48–rasmlar).

Manzara janrida rassomlardan O‘.Tansiqboevning “O‘zbekistonda mart”, “Jonajon o‘lka”, “Mening qo‘shig‘im”, N.Kashinaning “Tog‘da bahor”, Z.Inog‘omovning “Arpa o‘rimi”, “Choyga”, R.Timurovning “Bibixonumda bahor”, “Ulug‘bek madrasasi” asarlari mualliflarga shuhrat keltirdi.

29-rasm. I.I.Shishkin. O‘rmondagi anhor. 1896

30-rasm. I.K.Ayvazovskiy. Dengiz bo‘yida. 1840

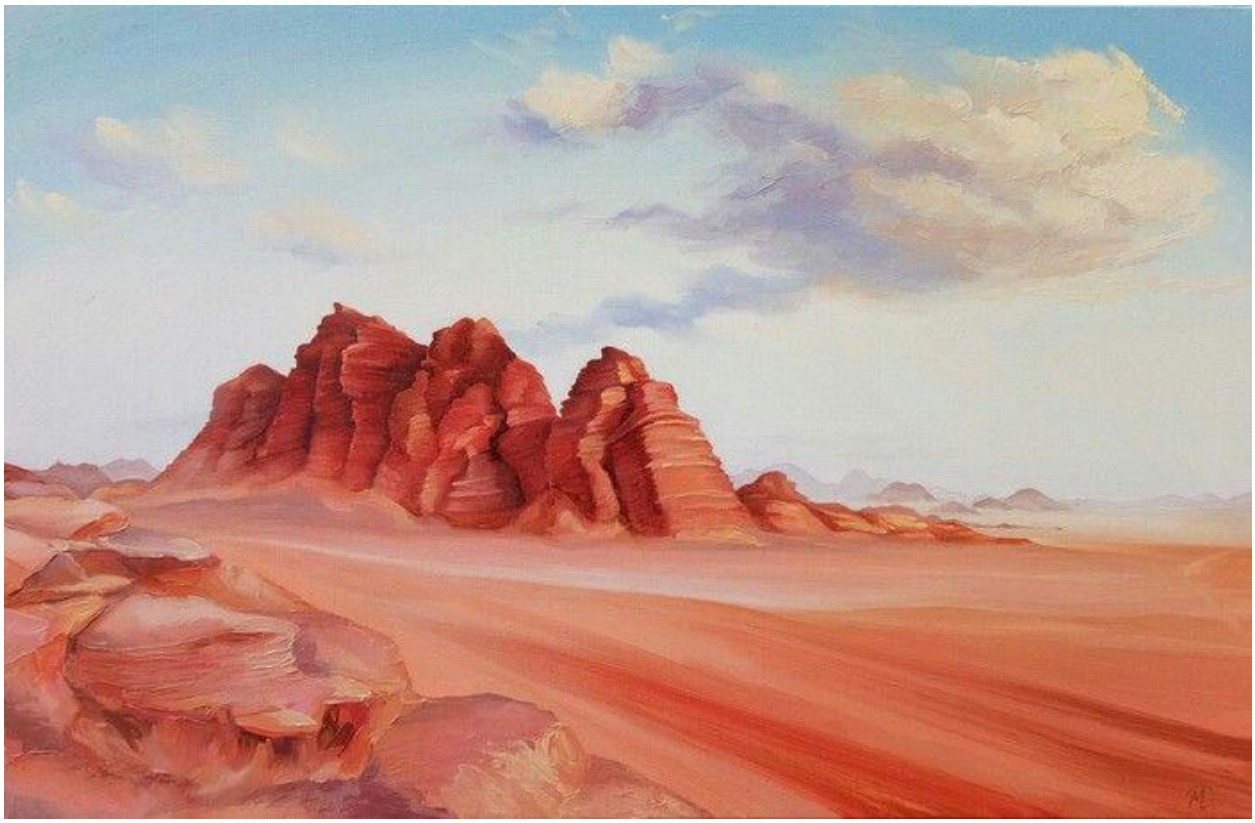

31-rasm. Vadi–Rum sahrosi

32-rasm. O‘.Tansiqboyev. Mening o‘lkam. 1951

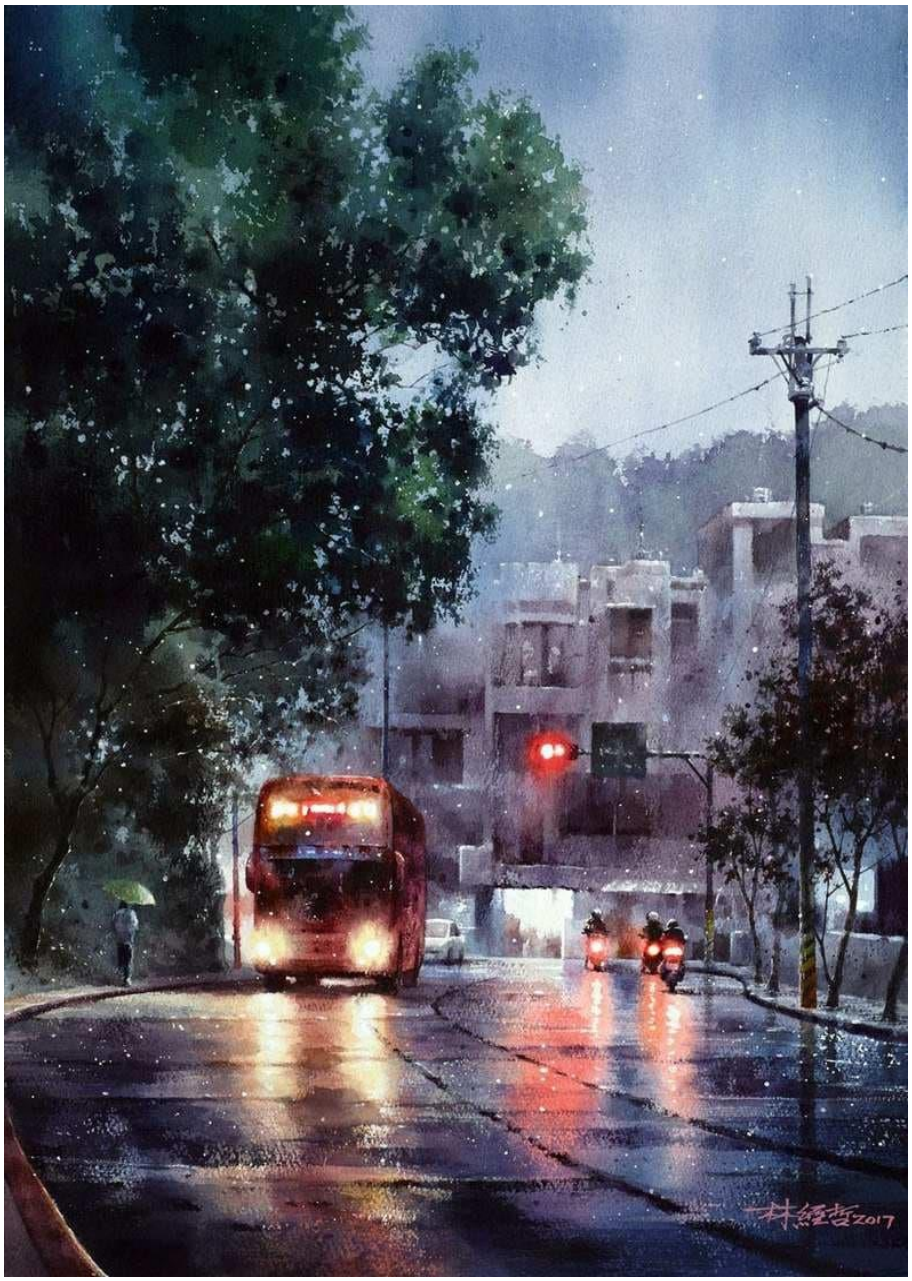

33-rasm. Lin Ching Che

Natyurmort — fransuzcha so‘z bo‘lib, “jonsiz tabiat” degan ma’noni anglatadi. Bu janrda rassom asosan insonni o‘rab turgan atrof muhitdagi narsalar, turmushda qo‘llaniladigan buyumlar, oziq–ovqat maxsulotlari, gullar, meva va boshqalarni tasvirlaydi (49,50,51,52–rasmlar). Rassom o‘z asarida tevarak–atrofdagi narsalarni tasvirlash orqali uning xarakterli xususiyatlarini, voqea qaysi davrda ro‘y berayotganligini ham ko‘rsata oladi. Taniqli ijodkor musavvirlardan R.Ahmedov, L.Salimjonova, G‘.Abduraxmonov, N.Oripova va boshqalar natyurmort janrida barakali ijod qilganlar.

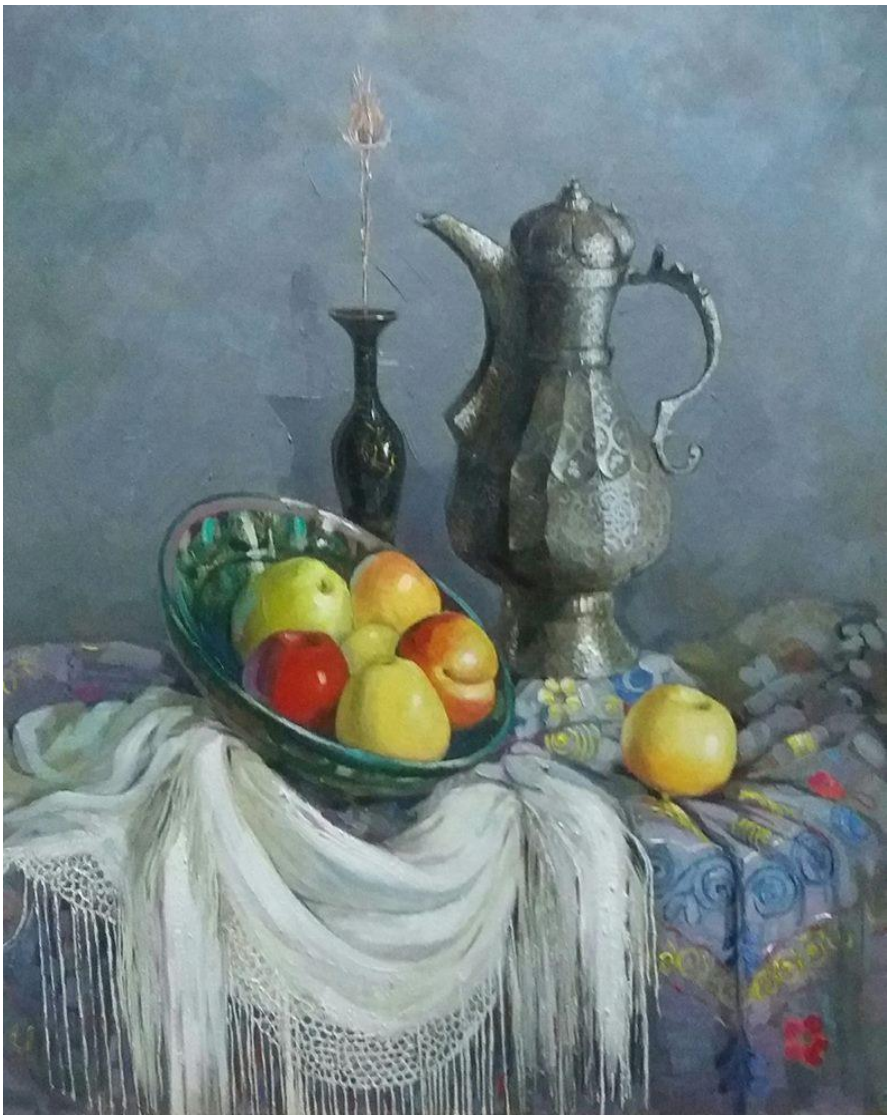

34-rasm. N.Oripova. Onamning ro‘moli

35–rasm. N.Gilmanova. Natyurmort.

36–rasm. E.P.Panov. Quyoshli nastarin gullari.

37–rasm. A.S.Saidov. Qulupnay bilan olma

Tarixiy janrda ishlangan suratlar orqali biz uzoq o‘tmishda bo‘lib o‘tgan voqea–xodisalar, tarixiy shaxslar, xalqlarning turmush madaniyati bilan tanishamiz (53,54,55–rasmlar). Tarixiy janrning ko‘rinishlaridan biri jang (botal) manzaralaridir.

38–rasm. A.Aliqulov

39–rasm. M.Nabiyev. Ahmad al Farg‘oniy portreti. 1994

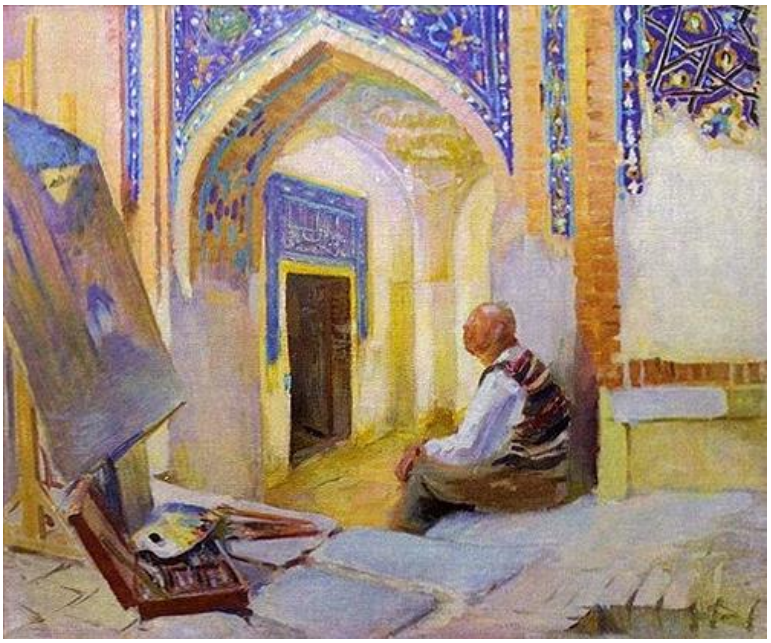

40–rasm. Z.M.Kovalevskaya. Pavel Benkov Shahi–Zinda eskizi ustida ishlamoqda. 1940

Botal janr — “botal” fransuzcha so‘z bo‘lib, “jang”, “urush” ma’nosini bildiradi. U jang manzaralarini o‘zida aks ettiradi. Bu janrda jang va harbiy yurishlar manzarasi asosiy o‘rinni egallaydi (56,57,58,59–rasmlar).

41–rasm. Frans Rubo. Jonli ko‘prik

42–rasm. V.V.Vereshchagin. Urush oqibatlari. 1871

43–rasm. P.P.Rubens. Konsul Dekiy Musning jangdagi g‘alabasi va o‘limi

44–rasm. A.Aliqulov. Yuksalish. 1993

Botalist rassomlarning asarlarida jangchi obrazi, uning qaxramonligi, mardligi, jasorati hamda o‘z ona Vataniga bo‘lgan cheksiz muhabbati ifodalanadi. Leonardo da Vinchi, V.V.Vereshchagin, M.B.Grekov, G.K.Savitskiy, A.A.Deyneka, V.V.Volkov va boshkalar ana shunday musavvirlardandir. Taniqli ijodkor M.Nabievning “Spitamen qo‘zg‘oloni”, R.Rizamuhammedovning “Muqanna qo‘zg‘oloni”, T.Sodiqovning “Tumarisning qasosi”, A.Aliqulovning “Yuksalish” nomli asarlari bunga yorqin misol bo‘la oladi.

Animalistik janr — o‘zgacha tasviry san’at turidir. U lotincha “anim” — “hayvonot olami” degan ma’noni bildiradi. Animalistik rassom hayvonot dunyosiga zo‘r qiziqish, sevgi va mahorat bilan yondoshadi. Hayvonot dunyosi ibtidoiy odamlar hayotida katta ahamiyatga

ega bo‘lgan. O‘sha davrda ular g‘orlarning devorlariga kiyik, qo‘tos, mamontlarning suratlarini chizganlar. Qadimgi Yaponiya va Xitoyda hayvonlarning tasvirlari dekorativ naqshlar tuzishda hamda monumental kompozitsiyalar yaratishda asos hisoblangan. XVI asrga kelib hayvonot olami anatomiyasini buyuk musavvirlar Leonardo da Vinchi va A.Dyurerlar ishlaganlar.

45–rasm. A.Dyurer. Quyon

46–rasm. J.Stabbs. Mustang

47–rasm. I.I.Shishkin. Daraxt soyasidagi podalar

48–rasm. F.Sneyders. To‘ng‘iz ovida

Keksa haykaltarosh va grafikchi rassom V.A.Vatagin o‘zining asarlarida to‘rt oyoqli do‘stlarini haqqoniy va ishonchli tasvirlaydi. Mashg‘ulot paytida o‘qituvchilar talabalarga nazariy bilim berish jarayonida mazmunni to‘liq ochib berilishi uchun jonli nutq orqali so‘zlash bilan birga rassomlarning turli janrlarga oid asarlaridan surat–lavhalar, adabiyotlar, kino va diafilmlar va slaydalardan unumli foydalasa rangtasvir janrlari haqida batafsilroq ma’lumotga ega bo‘ladilar (20–23–rasmlar).

Maishiy janr — tasviriy san’atda bu janrdagi asarlar kishilarning kundalik hayotini, turli voqealarni o‘zida mujassamlashtiradi. Rangtasvirda aks etuvchi maishiy janr ilk bor XVII asrda yashab ijod etgan Golland rassomlari — Piter de Xox, Ostade, Sten, Terborx, Vermer kabi ijodkorlar asarlarida namoyon bo‘ladi. Realist rassomlardan P.Fedotov, V.Perov, V.Maksimov, V.Makovskiy, K.Savitsskiy, I.Repin kabilar maishiy janrning taraqqiyotiga katta hissa qo‘shdilar. O‘zbek rassomlaridan R.Ahmedov, M.Saidov, Z.Inog‘omov, R.Chorievlar ham shu janrda barakali ijod etganlar (64,65,66,67,68–rasmlar).

49–rasm. I.N.Kramskoy. Rassomning rafiqasi Sofiya Nikolayevna va qizi Sonya

50–rasm. Fedot Vasilevich Sichkov

51–rasm. Konstantin Razumov

52–rasm. A.Aliqulov. Sozandalar. 2005

53–rasm. B.Jalolov. Muhabbatdan yuqori sevgi yo‘q. 2014

Portret — rangtasvir janrlari ichida eng qadimiylaridan bo‘lib, kishilarning tashqi va ichki kechinmalarini tasvir orqali ochib beradi. Portret janrida ishlangan tasviriy san’at asarlari bizga musavvir yashagan davrni, madaniyatini hamda tasvirdagi kishining ruhiyatini asarda talqin etadi.

54–rasm. Jo‘ra Asron. Ho‘ja Axror Valiy portreti. 1993.

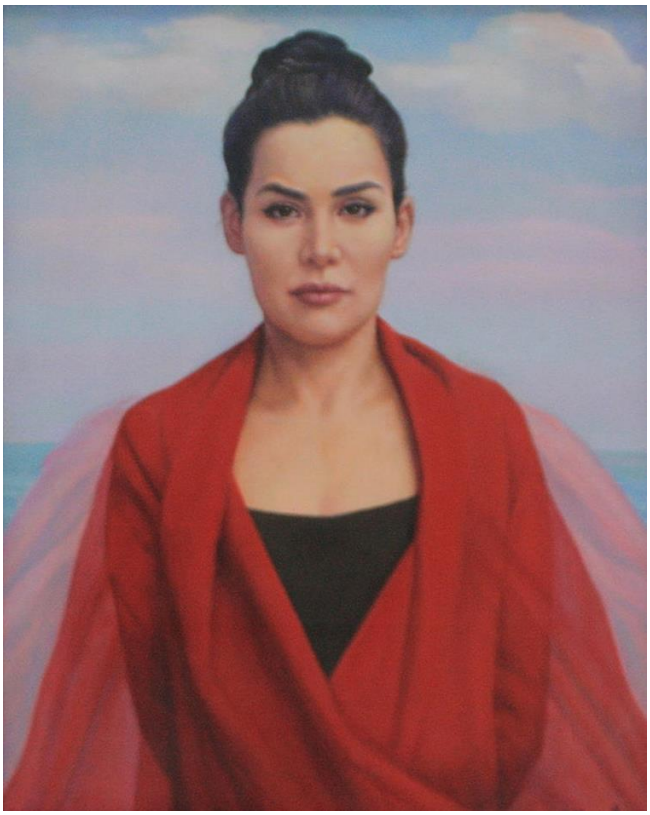

55–rasm. A.Yusupov. San’atshunos N.Andakulova portreti. 2015.

Portret — bitta odam yoki odamlar guruhining tasvirlari bilan farq qiluvchi tasviriy san’at janrlaridan biridir. Portretda rassom insonning tashqi, individual o‘xshashligini ko‘rsatibgina qolmasdan, inson xarakteri, uning ma’naviy dunyosini ham ochib bera oladi (69,70–rasmlar).

Portretning turli ko‘rinishlari mavjud. Ularga belgacha bo‘lgan portret, byust (haykaltaroshlikda) (71–rasmlar), bor bo‘yi bilan chizilgan portret (72–rasm), odamlar guruhi portreti, interer yoki manzara fonidagi (73–rasm) portretlar kiradi. Tasvirlash xarakteriga ko‘ra portret ikkita asosiy guruhga ajratiladi: ya’ni odamning bor bo‘yi bilan chizilgan (otda, o‘tirgan yoki turgan holatda) portreti (parad portreti) va beligacha, yelkagacha chizilgan portret.

Bitta xolstda chizilgan tasvirlarning soniga qarab portretlar ikki kishilik (74–rasm) va guruhiy portretlarga (75–rasm) ham ajratiladi. Turli xolstga chizilgan, lekin kompozitsiyasi, formati va koloritga koʻra bir–biriga mos boʻlgan portretlar juft portretlar deyiladi. Ba'zi hollarda bunday portretlarda er–xotinlar tasvirlanadi. Koʻpincha portretlar yaxlit ansamblni — portretlar galereyasini tashkil qiladi.

56–rasm. Chingiz Ahmarov. Mukarama Turgʻunboyeva portreti

Portretda odam qandaydir, allegorik, mifologik, tarixiy, teatrlashtirilgan yoki adabiy personaj holatida tasvirlangan boʻlsa bunday portretlarga kostyumlashtirilgan portretlar deyiladi. Bu portretlarni nomlashda koʻpincha "koʻrinishda" yoki "obrazda" soʻzlari qoʻshiladi (masalan, A.Abdullayevning "Abror Hidoyatov Otello rolida" (76–rasm). Portretlar oʻlchamiga koʻra ham ajratiladi, masalan miniatyura portretlari. Bundan tashqari rassomlar oʻzlarining portretlari – avtoportretlarni ham ishlashadi. Portretlar faqatgina modelning individual belgilarinigina emas, balki shu odam yashagan davr ruhini ham oʻzida aks ettiradi.

57–rasm. N.Yarashenko. Talaba. 1883

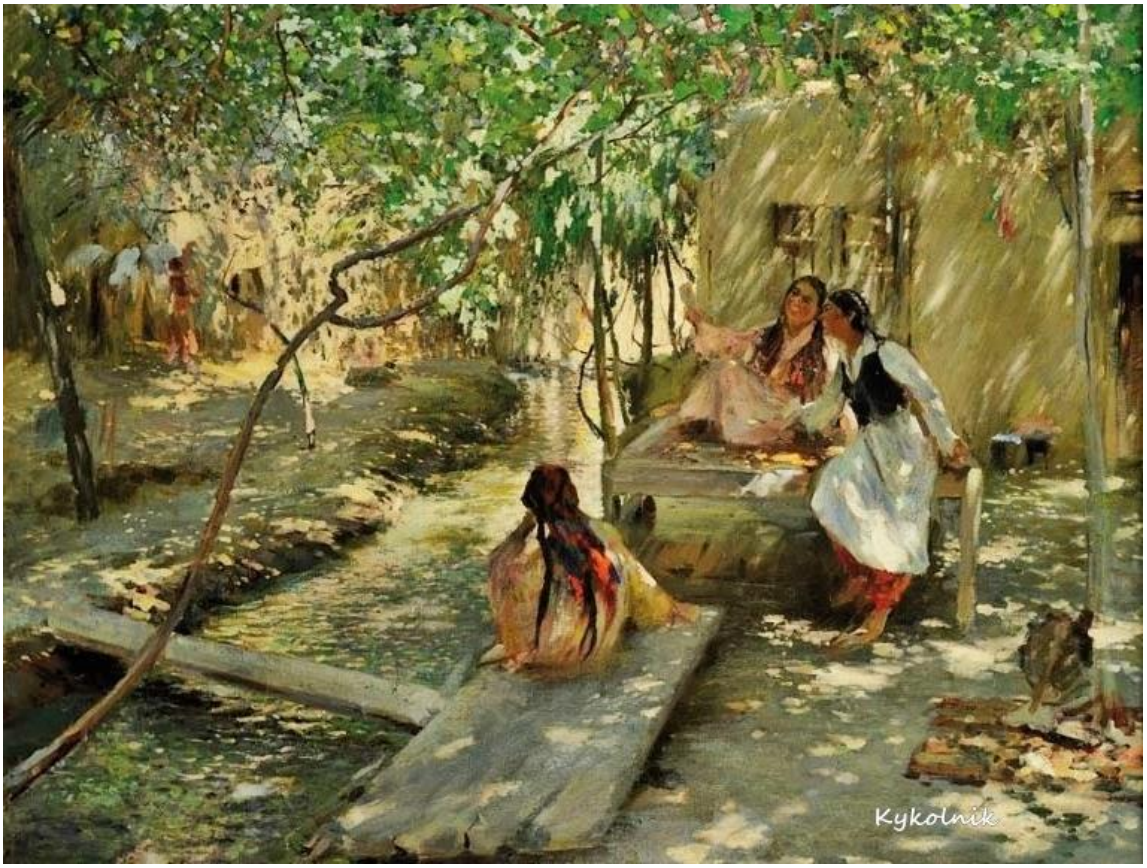

58–rasm. P.P.Benkov. Dugonalar (Frontdan maktub). 1945

59–rasm. Jon Seymur Lukas. Interval. 1905

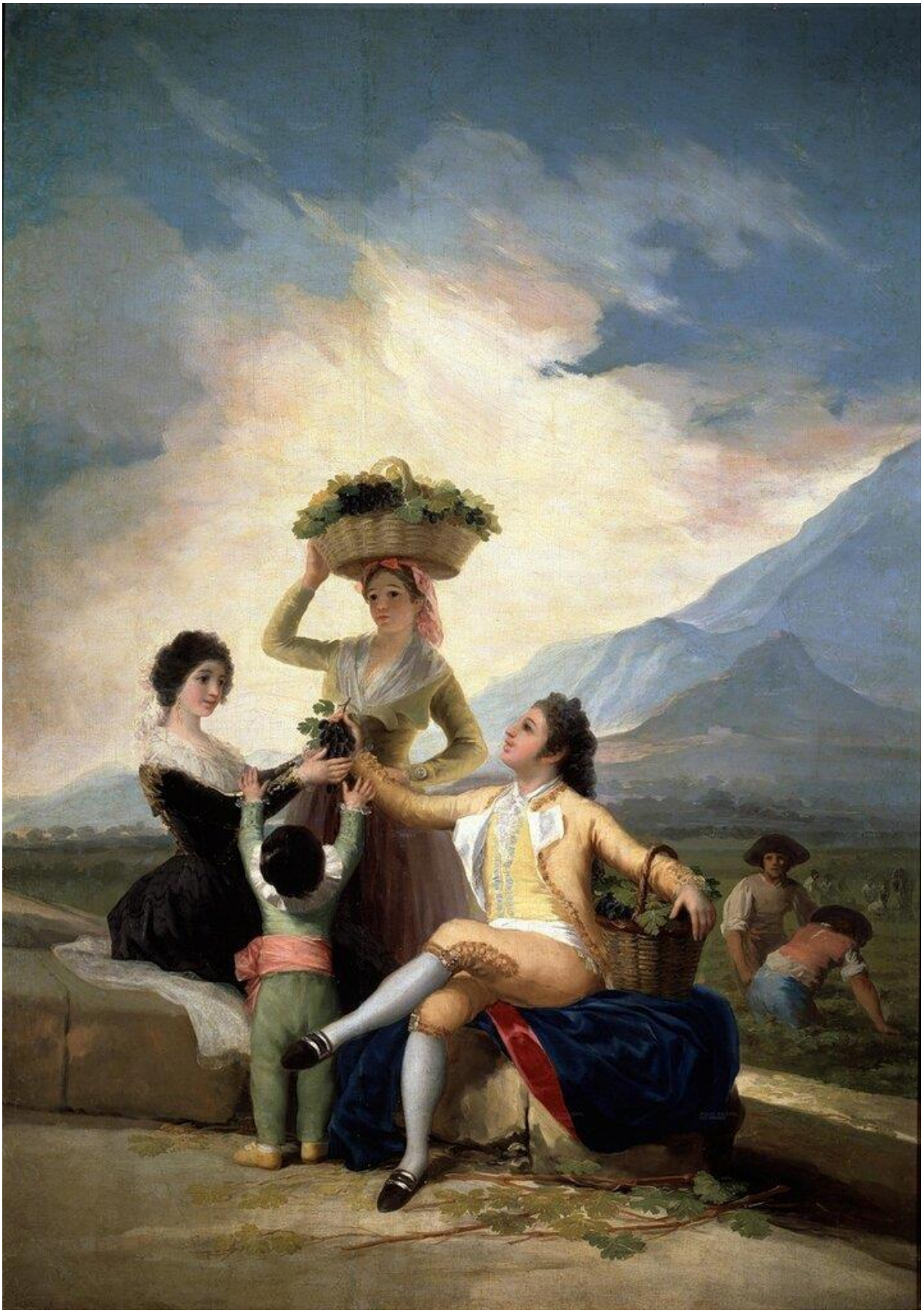

60–rasm. F.Goyya. Uzum teruvchilar. 1792

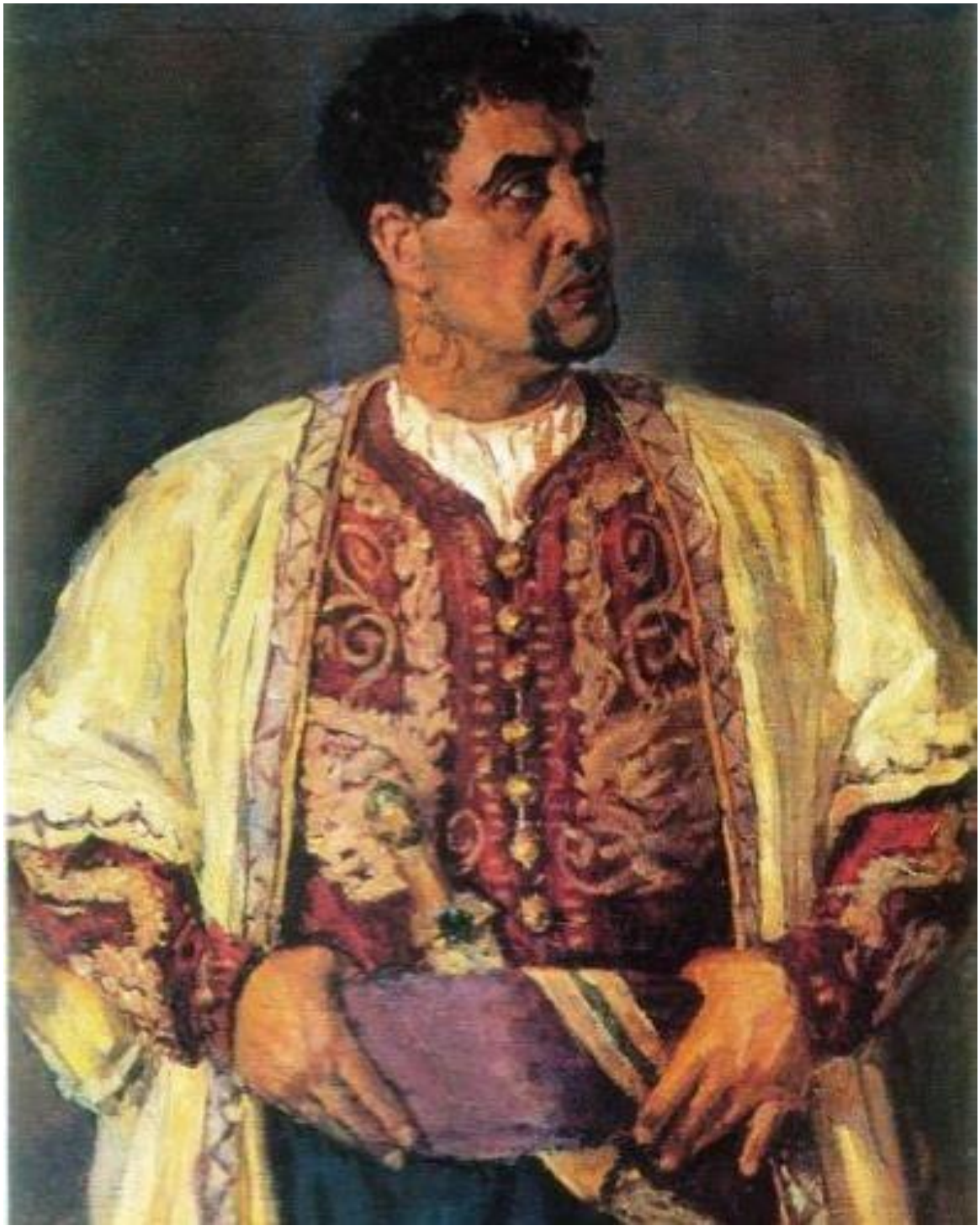

61–rasm. A.Abdullayev. Abror Hidoyatov Otello rolida

Avtoportret — portret janrining koʻrinishlaridan biri boʻlib, rassom oʻzining tashqi qiyofasini oʻzi tasvirlaydi (77,78,79,80–rasmlar).

Portret san'ati bir necha ming yillik tarixga ega. Qadimgi Misrda ham haykaltaroshlar odamning tashqi koʻrinishiga juda oʻxshagan tasvirlar yaratishgan. Chunki ularning fikricha odam dunyodan oʻtganidan soʻng uning ruhi shu yaratilgan oʻxshash tasvirlarga

ko‘chishar ekan. Ular o‘zlarining yorqin hayotiy obrazliligi, shaklining hajmliligi bilan ajralib turadi.

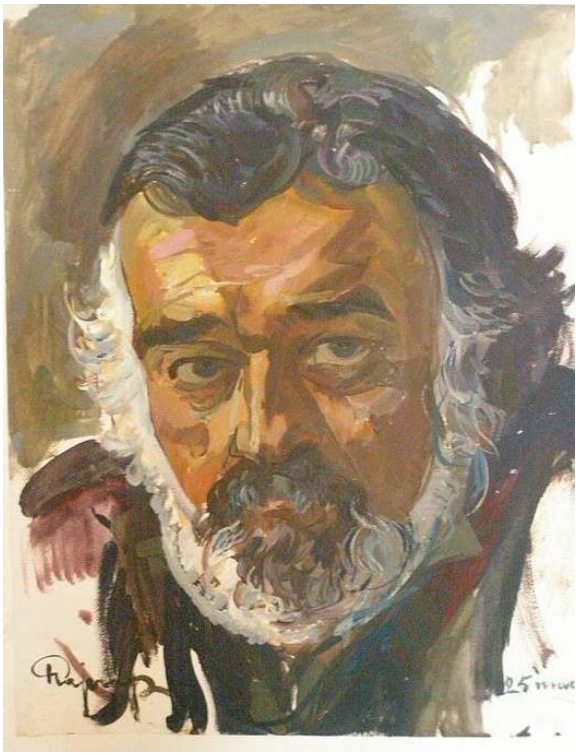

62-rasm. Ro‘zi Choriyev.Avtoportret

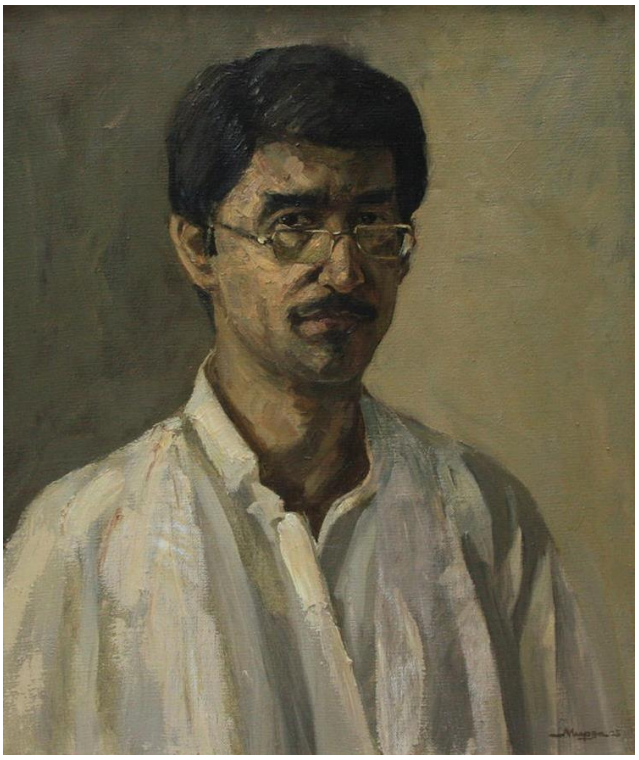

63-rasm. H.Mirzaxmedov. Avtoportret

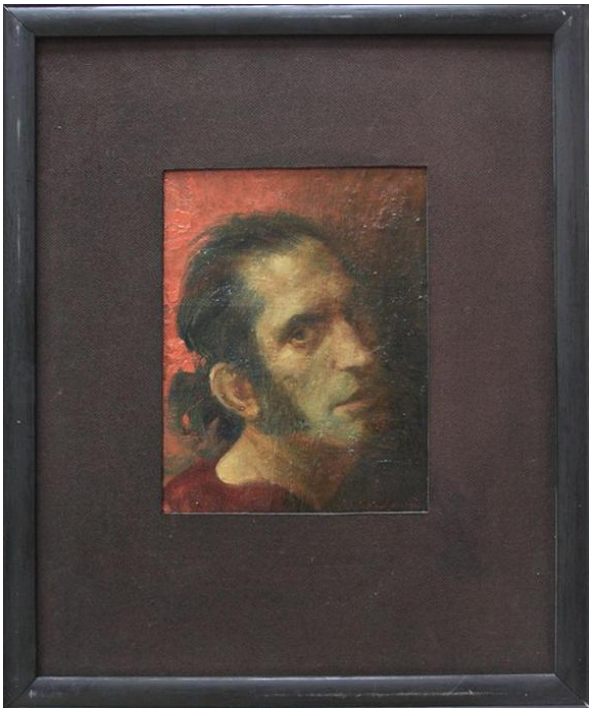

64-rasm. D.Azizov. Avtoportret

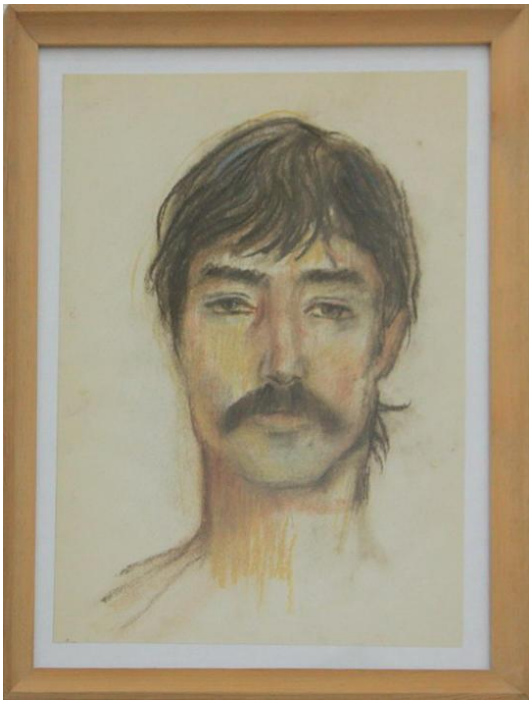

65-rasm. R.Matevosyan. Avtoportret

Qadimgi Gretsiyada shoirlar, faylasuflar va boshqa mashhur kishilar portretlarini ishlash urf bo‘lgan. Qadimgi Rim portret haykaltaroshligiga xos bo‘lgan asarlar o‘zlarining haqqoniyligi va aniq psixologik xarakterini ochib berishi bilan mashhur bo‘lgan. Ular insonning individual belgilarini aks ettirgan.

Insonning yuzini haykaltaroshlikda yoki rangtasvirda tasvirlash barcha davrlarda ham rassomlarni o‘ziga jalb etgan. Portret janri ayniqsa Uyg‘onish davrida gullab yashnadi.

Uyg‘onish davri rassomlari portret obrazlarining mazmunini chuqurlashtiradi, ularni intellekt, qalb uyg‘unligi va ko‘pincha ichki dramatizm bilan tasvirlaydi. O‘sha davrning buyuk rassomlari — Rembrand Van Reyn, F.Gals, Van Deyk, D.Velaskes oddiy insonlarni tasvirlab, ulardagi insonparvarlik va ko‘ngil boyligini ko‘rsata olishgan.

Rossiyada portret janri XVIII asr boshlaridan rivojlana boshladi. O‘sha davr rassomlari F.Rokotov, D.Levitskiy, V.Borovikovskiylar buyuk insonlarning portretlarini yaratganlar. Ayniqsa ayol obrazlari juda maftunkor va go‘zal, lirika bilan sug‘orilgan.

Sayyor rassomlardan V.Perov, M.Kramskoy, I.Repin buyuk zamon-doshlarining portretlarini yaratishgan. Portretda tasvirlanayotgan odamlarning individual va tipik belgilari, ma’naviy–ruhiy olami ularning yuzi, holati va hatti–harakatlari orqali ochib berilgan.

XX asrda portret o‘zida turli–tuman, qarama–qarshi tenden-siyalarni yorqin realistik, individual xarakteristika va modelning abstrakt, ekspressiv deformatsiyasini (P.Pikasso, A.Modilyani, E.A.Burdel, S.Konenkov, M.Nesterov, P.Korin) Rossiyada yaratadi.

Portretlar bizga faqat turli davrlarda yashab o‘tgan insonlarni aks ettirib beribgina qolmay, balki rassomning tasvirlanayotgan insonga bo‘lgan munosabatini va dunyoni qanday qabul qilganini ham aks ettiradi.

Portret janri O‘zbekiston rangtasvirchilarining kuchli jixatlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda kuchli realistik maktab tarkib topishi ajoyib portretnavis–rassomlar sulolasini vujudga keltirdi. Ular orasida A.Abdullayev, R.Ahmedov, R.Choriyev, T.Oganesov, V.Burmakin kabi

portret ustalari jahonda keng tan olinganligi e’tirof etiladi. Mustaqillikning ijobiy ta’siri o‘laroq, san’atning turli yo‘nalish va uslublarida erkin ijodga yo‘l ochildi. Jumladan portret janri keng ko‘lamda rivojlandi. Buning natijasida portret zamonaviy badiiy jarayonida yetakchi bo‘lib qoldi.

Respublikamizning yetakchi badiiy oliygohi K.Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn institutida aynan, realistik maktab asosida o‘quv mashg‘ulotlari olib boriladi. Bu esa rangtasvirning realistik janrda ijod etgan o‘tmish ijodkorlarimizning boy merosini tan olinganligi, shuningdek, jahon san’ati ilg‘or tajribasini chuqur o‘rganishdan dalolat berib, butun dunyoda avangard yo‘nalish bilan bir qatorda, aynan, realistik yo‘nalish rivojiga e’tibor bilan qaralganligini ko‘p jihatdan namoyon etadi.

1990 yillarda o‘zbek rangtasvirida portret janrining asoschisi, yetakchi portretnavis, akademik A.Abdullayev ham ijodiy faoliyatini davom ettirdi. Butun umri davomida u iste’dodli va ma’naviy go‘zal insonlarga hurmatini saqlab qoldi. Musavvir mo‘yqalamiga mansub har bir portret kishilarning chuqur ma’naviy dunyosini akslantiruvchi, rassom bilan portret qahramoni va portret bilan tamoshabin o‘rtasidagi haqiqiy va ochiq munosabatni taqozo etuvchi manbadir.

Akademik R.Ahmedov o‘z portretlarida epik kenglik va teranlikka erishadi. Uning qahramonlari oddiy insonlar, qishloq kishilari bo‘lib, aynan, ularda rassom donishmanlikni, ma’naviy poklikni, yuksak axloqiy qoidalarni gavdalantiradi (“Jizzaxlik ayol” (1992), “Nigina” (1993)).

Zamondoshlar obrazlari akademik R.Choriyevni ham qiziqtirgan va o‘ziga jalb etgan. Ko‘p sonli ijodiy safarlar natijasida, rassomning butun boshli portretlar galereyasi vujudga keladi. Ular orasida “Boysunlik qariya” (1996), “Sayroblik go‘zal” (1997) singari o‘z xalqining eng yaxshi ma’naviy–axloqiy fazilatlarini tarannum etuvchi murakkab kompozitsion yechimdagi portretlari sanab o‘tiladi. Rangtasvirchi R.Choriyevning kuchli jihati shundaki, u doimo naturadan ishlaydi.

Ajoyib rangtasvirchi A.Ikromjonovning ilk ishlarida realistik asos kuchli ta'sir koʻrsatadi. Uning portretlari yuksak mahorat va diqqat bilan ishlanganligi, boʻyoqlarning fakturali qoʻyilishi, naturani hatto fotosuratgacha tahlil etib chizilganligi, shuningdek, obrazning ruhiy toʻlaqonliligi ("Malika portreti" (1993)) bilan ajralib turadi.

Oʻz ohanglari va moʻyqalamiga ishonch bilan yondasha olgan R.Xudayberganovning portretlari ham kishini befarq qoldirmaydi ("Xojar xola" (1999)). Avvalgi ustalar uslubini qoʻllagan holda rassom hech qanday yordamchi vositalarsiz, toʻq fonda portretlar yaratadi–ki, ular qahramon qiyofasini yanada mukammalroq chiqishida yetakchilik qiladi. Uning ajoyib badiiy asarlaridan biri "Navroʻz 2001" koʻrgazmasida namoyish etilgan "Bastakor R.Abdullayev portreti"dir.

1990 yillarda portret janrida B.Jalolov faol ijod qildi. Shuni ta'kidlash joizki, realistik chizmalar yaratishda u mislsiz darajaga erishadiki, bu borada unga hech kim tenglasholmaydi. Oxirgi oʻn yillikda yaratilgan "Saudiya Arabiston qiroli Araviy Fahd ibn Abdul Aziz" (1992), "Akademik S.Azimov portreti" (1998) va boshqa polotnolarni rassomning oʻzbek rangtasvirchilar orasida dunyo talablari darajasida yaratgan asarlari sirasiga qoʻshish mumkin.

S.Rahmatov shunday rassomlar sirasiga kiradi–ki, uning ijodida portret asosiy oʻrin egallaydi. Oxirgi oʻn yilliklarda yaratgan eng yaxshi portretlari qatorida "Yunus Rajabiy portreti" (1993), "GFRning Oʻzbekistondagi elchisi G.Kun portreti" (1999) alohida ahamiyat kasb etadi.

Keyingi yillar koʻrgazmalarida Oʻzbekistonning mashhur rangtasvirchi rassomi V.Burmakin portretlari munosib joy oldi. Lekin, rassomning avvalgi ishlariga qiyoslangan tarzda, 90–yillarda yaratgan portretlarini bir muncha sust ekanligi tanqidchilar tomonidan ta'kidlanadi.

Onalar va bolalar yili munosabati bilan tashkil etilgan "Qoʻli guldir oʻzbek ayolin" koʻrgazmasiga bir qator ayol portretchi rassomlar: A.Mamatova "Yulduz Usmonova portreti", Sh.Abdullayevaning "Oʻzbek

madonnasi”, M.Shuvayevaning “Lola” portreti, Z.Sharipovaning “Avtoportret”lari namoyish etildi.

O‘zbekiston Badiiy akademiyasi Ikuo Xirayama Xalqaro madaniyat karvon saroyida 2020 yil 7–mart kuni “Do‘stlik” ordeni sohibasi, taniqli rassom — Nodira Oripovaning ijodiy namunalari jamlangan “Afrosiyob malikalari” nomli ko‘rgazmasi bo‘lib, ko‘rgazmada musavviraning turkum asarlari namoyish etilib san’at ixlosmandlarida kata qiziqish uyg‘otdi.

Portretchi rassomlar sonini ta’kidlab o‘tganlar bilan chegaralab bo‘lmaydi. Ular qatorida o‘z matolarida zamondoshlarimiz obrazlarini muhrlayotgan Y.Tursunnazarov, B.Salomov, I.Baxromov, Ch.Bekmirov, M.Nuriddinov, O.Bakirov, B.Nazarov va boshqalarni sanab o‘tish lozim.

Takrorlash uchun savollar.

1. Rangtasvirning qanday janrlari bor?
2. Rangtasvir janrlari ichida eng qadimiylaridan bo‘lib, kishilarning tashqi va ichki kechinmalarini tasvir orqali ochib beradigan janr nima deb ataladi?
3. Turli afsonalar va rivoyatlar asosida yaratilgan bo‘lib, kishilarni ezgulikka, porloq kelajak sari undovchi janrning nomi nima?
4. Portret janrining qanday turlari mavjud?
5. Tasviriy san’atda qaysi janrdagi asarlar kishilarning kundalik hayotini, turli voqealarni o‘zida mujassamlashtirgan?
6. Qaysi janr ustalari hayvonot dunyosiga zo‘r qiziqish, sevgi va mahorat bilan yondoshadi?
7. Qaysi janrda jang va harbiy yurishlar manzarasi asosiy o‘rinni egallaydi?
8. Qaysi janrda ishlangan suratlar orqali biz uzoq o‘tmishda bo‘lib o‘tgan voqea–xodisalar, tarixiy shaxslar, xalqlarning turmush madaniyati bilan tanishamiz?
9. Qaysi janrda rassomkar asosan insonni o‘rab turgan atrof muhitdagi narsalar, turmushda qo‘llaniladigan buyumlar, oziq–ovqat maxsulotlari, gullar, meva va boshqalarni tasvirlaydi?

Yoshlar, o‘zlarini ilm–fan, tasviriy san’atda sinamoqchi bo‘lsalar, avvalo rasm chizishni mukammal bilmoqlari lozim.

Leonardo da Vinchi

II bob. AMALIY MASHG‘ULOTLAR

II.1–§. Rangtasvir haqida tushuncha. realistik rangtasvirning maqsad va vazifalari. Xolis fonda 2–3 geometrik jismdan tuzilgan sodda natyurmort ishlash (grizayl)

3500 yillar oldin inson kitob yozish va unga rasmlar ishlashni boshladi, bu bilan u akvarel rangtasviriga asos solganligini bilmas edi. Yozishda qo‘llanadigan Cuperus-papirus o‘simligini topib, misrliklar bunga birinchi qadamni tashlagan edilar. Kitoblarga rasm ishlashda jigarrang uchun tabiiy oxra va siena, qizil rang uchun kinovar, qora rang uchun kuydirilgan iva, oq bo‘yoq uchun gips kabi minerallar asosida yaratilgan shaffof bo‘yoqlar ishlatilgan edi. Bu bo‘yoqlar tuxum sarig‘i va gummiarabik bilan qo‘shib tayyorlanib, suv bilan ishlatilar edi. Boshqacha qilib aytganda bu hozirda biz ishlatib kelayotgan akvarel bo‘yog‘i edi. Yuqorida aytib o‘tilgan ilk akvareldan hozirgi zamonaviy akvarel bo‘yog‘idan shakli, rangi va janrning asosiy xususiyatlari ancha o‘zgarganiligini kuzatish mumkin, lekin bo‘yoqning tarkibi o‘shaligicha qolgan. Juda ko‘p mashhur rassomlar qatorida rokoko uslubida ijod qilgan, Vinetsiya rangtasvir maktabi namoyandalaridan biri, taniqli freska va gravyurachi rassom Jovani Battista Tiepoloni (1696, Vnetsiya — 1770, Madrid) ham akvarelning xususiyatlaridan mohirona foydalangan.

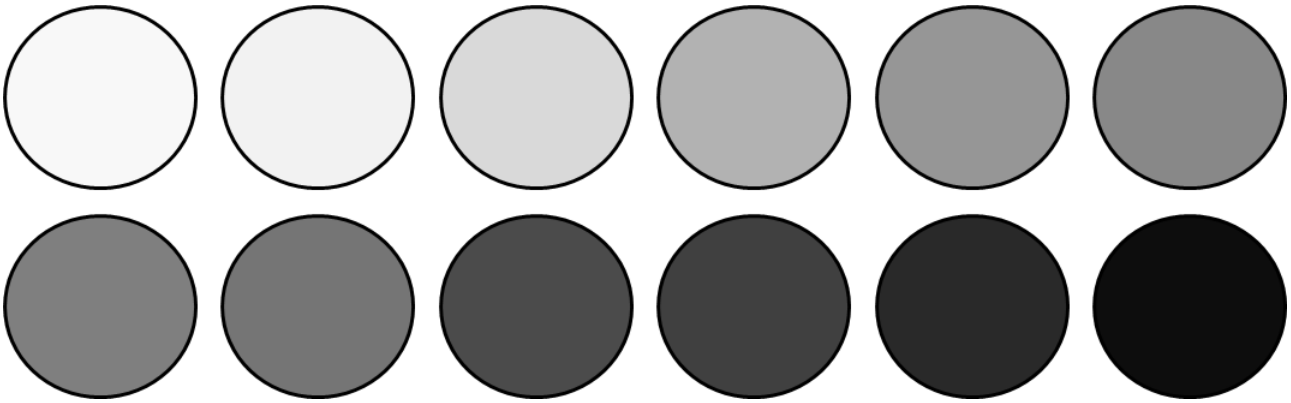

66–rasm. Axromatik ranglar

Jovanni Battistaning chizish usuli qiyin koʻrinsa ham oʻrgansa boʻladigan jihatlari koʻp. Rassomning asarlari yengil chizilgan chiziqlar suvli moʻyqalamda yuvish yoʻli bilan birga olib boriladi. Uning chizmatasvirlarini unga yaqin boʻlgan tugallangan moʻjaz rangtasviri bilan solishtirsangiz ajoyib, nafis chiziqlarning oʻzidayoq rassom kompozitsiyaning asosiy ilk gʻoyasini ifodalab qoʻyganining guvohi boʻlasiz. Zamonaviy ta'limda ham rangtasvirni oʻrgatishning ilk bosqichlarida akvarel boʻyogʻida ishlashni oʻrganishdan boshlanadi.

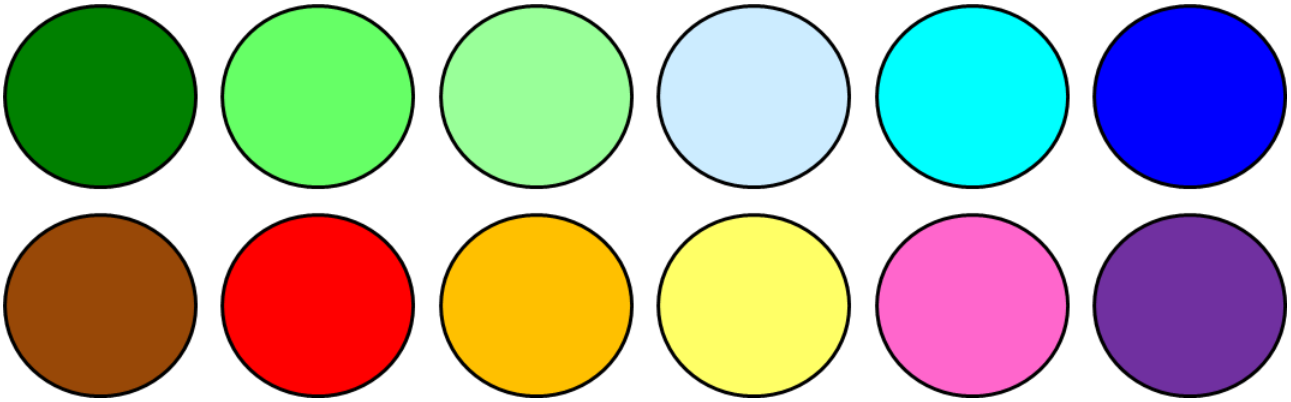

67–rasm. Xromatik ranglar

Unda rassom uchun eng kerakli boʻlgan soya-yorugʻ, rang-tus munosabatlari, asosiy rang, qoʻshimcha ranglar haqidagi dastlabki tushunchalar shakllantirilib boriladi. Tusni aniqlashda yoʻl qoʻyilgan xato notoʻgʻri rang berishga olib keladi, shuning uchun tusni toʻgʻri idrok qilish rassomning asosiy vazifasi sanaladi. Bundan koʻrinib turibdiki rang va tus oʻzaro bir–biriga bogʻliq tushunchalardir. Rassom uchun asar yaratishda shakl bilan birga (ranglar) ifoda ham muhim

ahamiyatga ega. Shu bilan birgalikda yaxshi asar yaratish uchun maqsadning o‘zi yetarli emas (eng yomon san’at asarlari jiddiy kishilar tomonidan yaratilishini esdan chiqar-maslik lozim).

Bo‘lg‘usi rassomlar uchun yana shuni bilib qo‘yish foydaliki, kunda mashq qilgan ko‘z rangning yorug‘ligini 180 tusini, to‘qligining 10 pog‘onasini farqlay oladi. Tafakkuri kamol topgan inson ko‘zi rang tuslardan taxminan 360 tasini farqlay oladi.

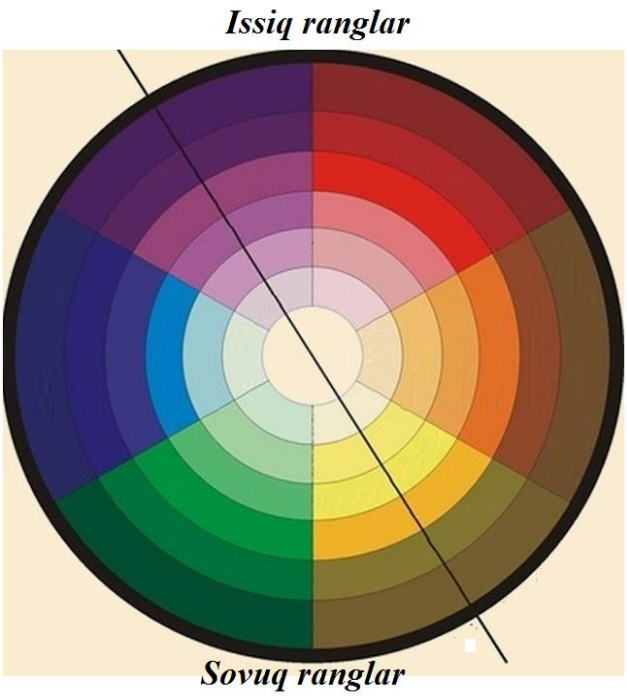

68–rasm. Rang tuslari

Ranglar axromatik va xromatik ranglarga bo‘linadi. Axromatik ranglar faqat o‘zaro tus nisbatlari bilan bir biridan farqlanadi (81–rasm). Xromatik ranglar deganda barcha ranglar, ya’ni ma’lum bir tusga ega bo‘lgan ranglar tushuniladi (82–rasm). Bu ranglarning yorqinligi axromatik rang bo‘lgan, ya’ni ma’lum bir tusga ega bo‘lmagan ranglar — qora, kulrang va oq ranglardan boshqachaligi bilan farqlanadi. Agar bir xromatik rangga kulrang qo‘shilsa, u xira tortib, och–to‘qligi o‘zgaradi. Ranglar iliq yoki sovuq ranglar bo‘lishi mumkin (83–rasm**)**. Shuningdek natyurmort ishlash jarayonida yana qarama–qarshi ranglarga ham duch kelamiz. Har qanday axromatik rang to‘q ranglar orasida ocharib ko‘rinsa, och ranglar orasida esa to‘qlashib ko‘rinadi. Bu tus kontrastlari deyiladi. Yonidagi rang ta’sirida rang tusi o‘zgarishi rang kontrasti deyiladi.

Xromatik rangning yorqinligi axromatik rang bo‘lgan kulrangdan boshqachaligi bilan farqlanadi. Agar bir xromatik rangga kulrang qo‘shilsa, u xira tortib, och to‘qligi o‘zgaradi.

Yorqinlik xromatik va axromatik ranglarga tegishli sifatdir. Uni oqishlik bilan adashtirmaslik kerak (narsalar, buyumlarning rang sifatlari va h.k.). Odatda musavvirlar yorqin bo‘yoqlar nisbatini tuslar nisbati deb atashadi. Asarda aks etgan yorqinlik bilan rang tuslarini, yorug‘–soya bilan ranglar tizimini adashtirmaslik kerak. Tasvir yorqin tuslar chizilgan deganda avvalo yorqin bo‘yoqlar nisbati ko‘zda tutiladi.

Axromatik ranglar: ya’ni oq, kulrang va qora ranglar faqat yorqinlik bilan tavsiflanadi. Yorqinlik bo‘yicha farqlar ba’zi ranglarning ochroq, ba’zilarining esa to‘qroqligidadir. Buyum shakli sirtidagi ranglarning har xil nozik turlanishi, tus o‘zgarishlari natijasida ularning hajmini kuzatamiz, bizdan qanday darajadagi uzoqlikda joylashganligini his qilamiz, shu bilan masofa, perspektivasi haqida tushunchaga ega bo‘lamiz. Buyumlardagi tuslarni ko‘rish va ajratish ranglarni aniqlashga qaraganda ancha qiyinroq.

Tuslarni yaxshi ajratishga o‘rgangan rassom xilma–xil ranglar, ularning qay darajada och yoki to‘qlikda turlanishini ko‘ra olish, his qilishda qiynalmaydi. Shubhasiz, realistik rangtasvirda tus hal qiluvchi muhim ahamiyatga ega. Tuslarni o‘rganish uchun boshlovchi rassom avvalo bir xil ranglar (grizayl)da ranglavhalar bajarishni mashq qilishi kerak.

Ranglavha (fransuzcha *“etude”* — o‘rganish; mehnat, naturadan bajarilgan ma’nosida) — bu ayniqsa bo‘lajak rassom uchun o‘zining kasbiy ko‘nikmalarini takomillashtiradigan, tasvirni jozibali, haqqoniy tasvirlash mashqi hisoblanadi. O‘quv jarayonini bochqichlarga ajratish bilan tus nisbatlarini o‘rganish muammolarning yechimini topish mumkin: rangtasvir mashg‘ulotlaridagi birinchi bosqich — bu kartinadagi tuslar nisbatini aniqlash va ishlov berish, ya’ni berilgan vazifani “grizayl” texnikasida bajarish hisoblanadi. Shuning uchun o‘quv jarayonida talabalarga grizayl texnikasida ishlashni o‘rgatish maqsadida bu mashg‘ulotlar o‘quv dasturlariga kiritilib, bu vazifalarni bajarish talabalar uchun shart qilib belgilab qo‘yilgan.

Qog‘ozning oq yuzasi va rangning eng ochdan to eng to‘qqacha bo‘lgan tuslaridan foydalanib rassom tasvirlanayotgan buyumning nafaqat shakli, balki hajmi, yorug‘–soyasi, fazoda joylashishi va har bir materialning o‘ziga xos xususiyatlarini ifodalashi mumkin. Grizaylda rangning ahamiyati yo‘q, unda buyumning faqat tusi hisobga olinadi. Biz akvarelda grizayl ishlashning bosqichlarini ko‘rib chiqamiz:

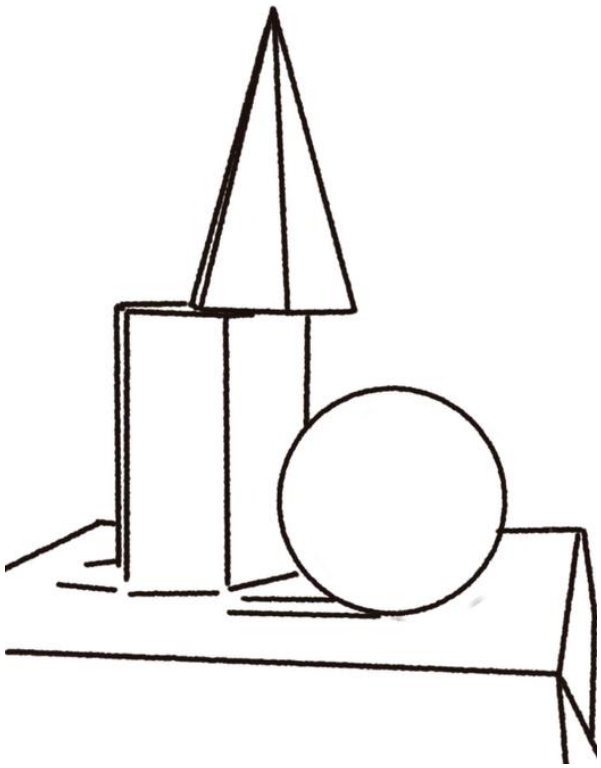

Birinchi bosqich (69–rasm)

Birinchi bosqichda albatta komponovkadan boshlanadi. Boshlang‘ich eskizda komponovkaning vertikal, gorizontal, kvadrat kabi har xil variantlarini bajarib ko‘rish mumkin. Qachonki eskizda kompozitsiya haqida bir to‘xtamga kelgach, asosiy formatda ishlashga o‘tish mumkin. Asosiy formatda qo‘yilgan natyurmortdagi buyumlarning umumiy ko‘rinishi belgilanib, keyin alohida buyumlar topilgan katta yuzada joylashtirib chiqiladi. Bunda har bir buyumning yonidagi jismlarga nisbati, ulardagi burchak qiyaliklari, doira yoki oval shakllarining o‘zaro nisbatlari sinchiklab o‘rganib chiqiladi.

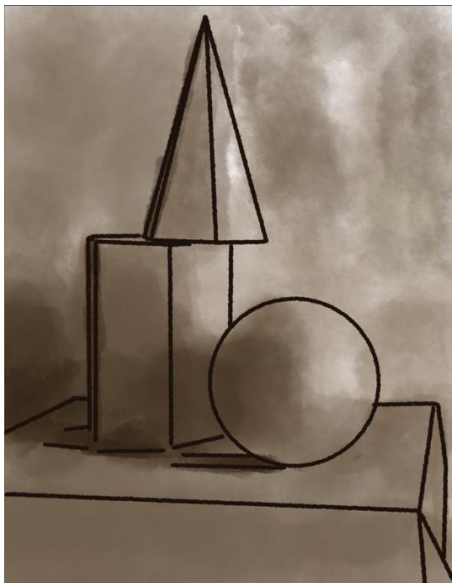

Ikkinchi bosqich (70–rasm)

Perspektivadagi asosiy tekisliklar, shuningdek buyumlar joylashgan tekislikni belgilanadi. Maydalab ishlamagan holda har bir buyumning xarakterli xususiyatlarini, joylashgan o‘rnini, barcha buyumlarning o‘zaro nisbatlarini aniqlashtirib chiqiladi.

Bu bosqichda ranglar yechimiga ishlov berib boriladi. Natyurmortning eng to‘q va eng och qismlarini aniqlashtiriladi. Natyurmortning qanday yoritilganligiga e’tibor berish juda zarur. Katta yuzadagi umumiy yorug‘ va soya joylarini topib borilib, avval soya qismlariga ishlov beriladi.

Uchinchi bosqich (71–rasm)

Yorug‘ va soyalarni ishlash bilan buyumlar hajmini berish mumkin. Ranglar bilan ishlashda rangni yaxlit berishga harakat qiling.

To‘rtinchi bosqich (72–rasm)

Ishni katta va yaxlit rang nisbatlarida ishlashni davom ettiring. Natyurmortdagi kenglik, fazoviy perspektivani ifodalash uchun birinchi plandagi ranglar qarama–qarshiligini kuchaytirib, buyumlarni aniqroq tasvirlang, orqa planni yengillashtirib, ba’zi joylarini ochar-tirish mumkin. Shu yo‘l bilan kompozitciyadagi fazoviy bo‘shliqni ifodalanadi. Faqatgina buyumlarning tusiga emas, balki hajmi, shakli hamda uning materialini ham berish uchun diqqatingizni jalb qiling.

Takrorlash uchun savollar.

1. Rokoko uslubida ijod qilgan, Vinetsiya rangtasvir maktabi namoyandalaridan biri, taniqli freska va gravyurachi rassom kim va uning ijodiy faoliyati haqida nimalarni bilasiz?
2. Ranglarni qanday turlarga bo‘lib o‘rganish mumkin?
3. Axromatik ranglar deb qanday ranglarga aytiladi?
4. Xromatik ranglar deb qanday ranglarga aytiladi?
5. Grizayl qanday ma’noni bildiradi?
6. Grizayl ishlash texnikasini bilasizmi?

Mustaqil ta’lim

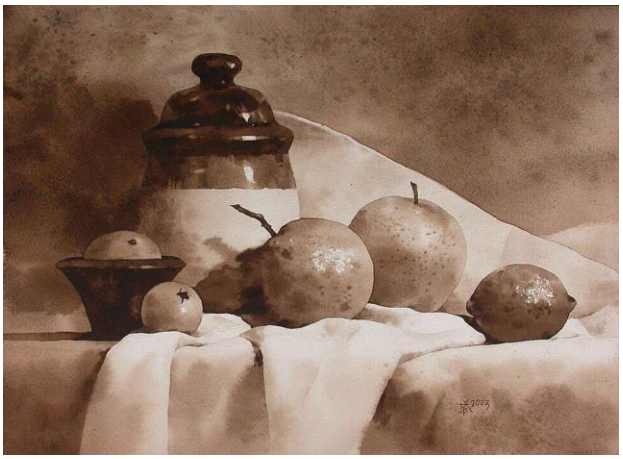

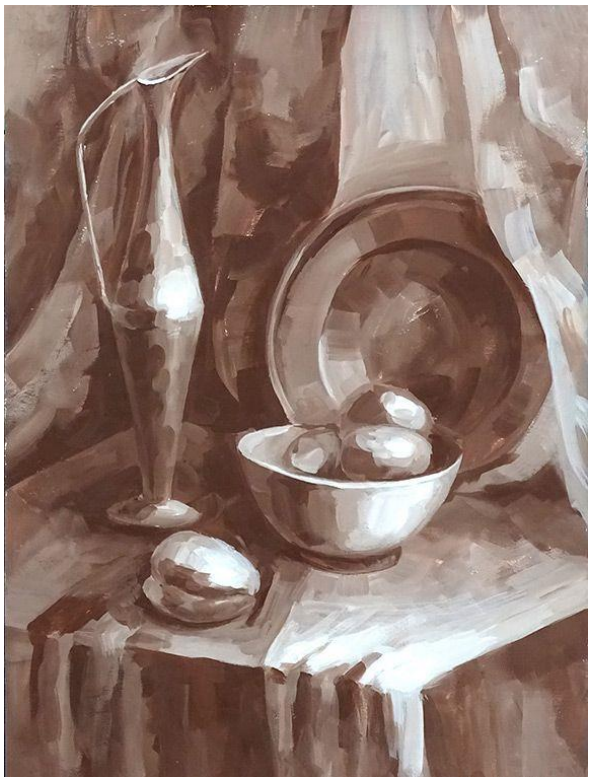

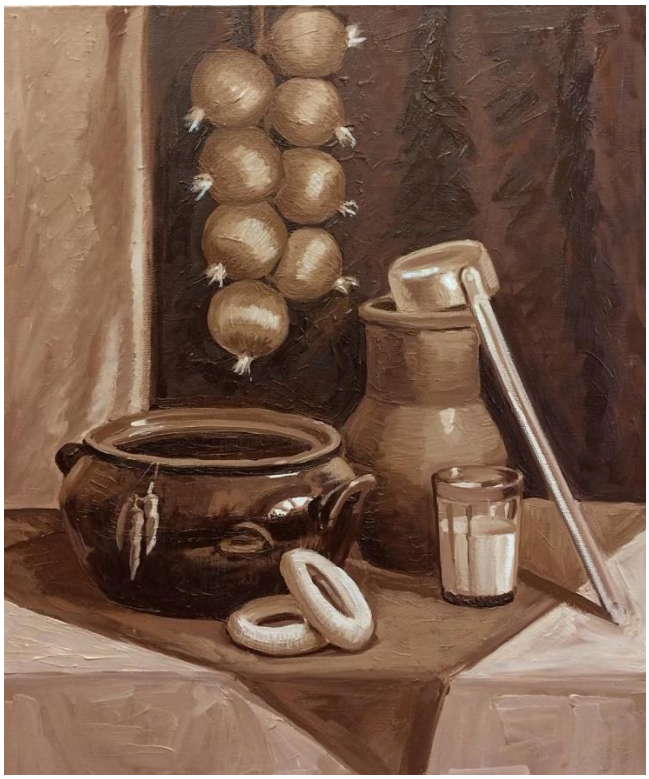

73–rasm. Mustaqil ishlash uchun namunalar

II.2–§. Gipsli geometrik jismlardan tuzilgan natyurmortning rangtasvirini cheklangan ranglarda bajarish (akvarel)

Akvarelda rangtasvir ishlash juda murakkab hisoblanadi. Har qanday yangi bo‘lgan mashg‘ulotga qo‘l urilar ekan, maqsadga etish uchun inson har xil ko‘zda tutilmagan qiyinchiliklar oqibatida bu mashg‘ulotni keyingi safarga surish yoki umuman to‘xtatishga harakat qiladi. Akvarelda ishlashni o‘rganish uchun talabadan texnika, ko‘nikma, ko‘p mehnat va sabr–qanoat bilan tinmay mashqlar qilishni talab qiladi. Tasviriy san’atda ranglar muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ularning xususiyatlarini quyidagicha: rang tusi — och–to‘qligi va to‘yinganligi ajratish mumkin.

74–rasm. Tanlangan 2 xil bo‘yoq tusi

Rangtasvir mashg‘ulotlarida ranglari bir–biriga yaqin bo‘lgan buyumlardan tashkil topgan natyurmortni chizishga oid mavzularning maqsadi talabalarni narsaning o‘ziga qarab rasm chizish ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishdan iborat. Narsaning o‘ziga qarab rasm chizish esa tasviriy san’at mashg‘ulotlarining asosiy turlaridan biri hisoblanadi. Bu mashg‘ulot jarayonida talabalarning narsa va xodisalarning kuzata bilish qobiliyatlari rivojlanadi, xotiradan va tafakkurdan rasm chizish malakalari ortadi, narsalarning fazodagi holatlarini aniqlay bilish, ularning hajmi, shakli, rangini, shu’la — soyasi yordamida tekislikda tasvirlash tushunchalari o‘sib boradi. Kuzatish jarayonida talabalar narsalarning o‘lchovlarini o‘zaro solish-tiradilar, ular o‘rtasidagi farqni taqqoslash yo‘llari orqali o‘rganadilar.

Talabalar dars jarayonida birinchidan rasm chizishning asosini o‘rgansalar, ikkinchidan ijodiy qobiliyatlari o‘sib, estetik jihatdan tarbiyalanib boradilar, o‘ziga qarab rasm chiziladigan narsalarni to‘g‘ri ko‘rishga asosiy shaklning bo‘yini eniga nisbatan qog‘oz yuziga kompozitsion jihatdan to‘g‘ri joylashishni, bo‘laklarning nisbiy o‘lchovini ko‘rsatib, ularning bir–biriga bog‘liqligini, ranglarini aniqlash va ularning o‘ziga xos xususiyatlariga alohida ahamiyat beriladi.

Tasviriy san’at darslarida tik, yotiq, qiya chiziqlarni to‘g‘ri chiza olishni, kvadrat, to‘g‘ri burchakli, to‘rtburchakli, uchburchak, doira va boshqalarni tassavur qila olish, to‘g‘ri chiza bilish hamda chiziqlarni ko‘z chamasida teng bo‘laklarga bo‘lish qobiliyatlarini o‘stirib borish

kerak boʻladi. Chizilgan rasmni akvarel, guash boʻyoqlari bilan boʻyashdan oldin uning rangini toʻgʻri aniqlab olish va shu rang nomini toʻgʻri aytishga talabalarni oʻrgatib borish talab etiladi.

Buning uchun oʻqituvchi maxsus tayyorlangan rangli plyonka, oyna yoki polietilin (sariq, qizil va zangori asosiy ranglar) materiallari orqali koʻrgazmali qurol tayyorlab talabalar bilan savol–javob yordamida tanishib chiqsa yaxshi natijalarga erishadi. Chiziladigan narsaning maxsus nusxasi katta oʻlchovda boʻlib, yaxshi koʻrinadigan joyga oʻrnatiladi.

Cheklangan ranglar yordamida mashqlar bajarish orqali akvarelning ushbu xususiyatlarini oʻrganish rassom uchun juda foydali. Bu mashgʻulotlar natijasida siz jozibador chiziqlar va rang surtmalaridan mohirona foydalanish texnikasiga oid maxsus koʻnikmalarni egallash jarayoni qanchalik tez yoki uzoq, yengil yoki ogʻir kechishiga baho bera olasiz. Oʻzida bunga nisbatan ishonch yuqori boʻlgan kishi maqsadga tezda erishishi muqarrar.

Qalamtasvir va rangtasvirni oʻrganishning yaxshi tomoni, bu kishidagi kuzatish, yaxlit koʻra olish va koʻrinishdagi asosiyni tanlash badiiylashtira olish koʻnikmasini oshiradi. Biz fikr yuritayotgan amaliy mashgʻulotimiz cheklangan ranglardagi akvarelda natyurmort ishlash mashigʻini koʻrib chiqamiz. Mavzumizda silindr, kub va shar tasvirini rangdor fonda bajarish topshirigʻi berilgan boʻlsin. Bu mashgʻulotda biz akvarelning ikki rangidan foydalangan holda foydalanamiz.

Lekin bu ikki havorang va karmin (toʻq qirmizi (кармин, бордо — пунцов) rangdan qora va qogʻozning oqligini hisobga oladigan boʻlsak mashq jarayonida foydalanadigan yana bir necha xil rang–tuslar hosil boʻladi. Bu bilan biz faqat mana shu ranglardangina foydalanamiz degani emas, bu ranglardan tashqari ikki rangni aralashtirish bilan bir necha tuslar ham hosil boʻladi. Mashq uchun quyidagi ashyo va anjomlardan foydalanamiz: akvarel boʻyogʻi, suv, moʻyqalam, politra, qogʻoz, qalam.

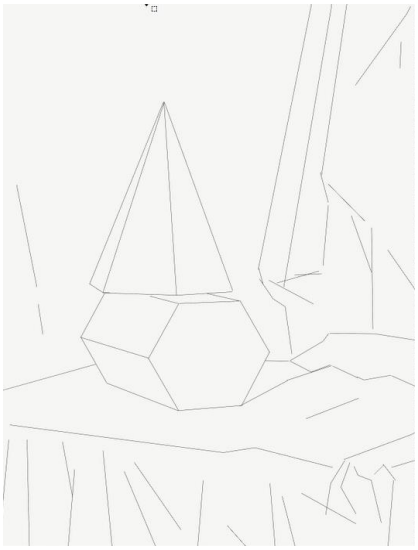

Birinchi bosqich (75–rasm)

Mashqning birinchi bosqichida jismlarning konstruktiv tuzilishining boshlang‘ich qalamchizgilarini chizib, kompozitsiyadagi perspektivani aniqlab olamiz. Siz nimani ko‘rayotganligingizni rangda ifodalashingiz ranglarni idrok qilish va tasvirlashning texnik tilini birlashtiruvchi murakkab jarayon hisoblanadi. Bu siz ko‘rayotgan narsangizdan oddiy nusxa ko‘chirish degani emas. Har bir tasvirlanayotgan obraz qanchalik aniq bo‘lmasin rassomning qalbida jo bo‘lgan estetik hissi va hissiy tajribasining mavhumligidan kelib chiqib aks ettirilishi kerak.

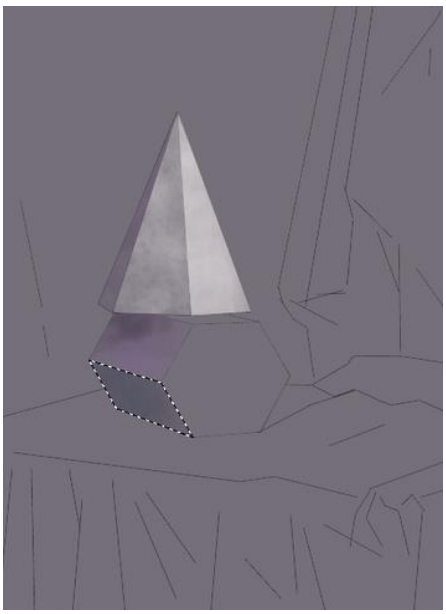

Ikkinchi bosqich (76–rasm)

Qog‘oz yuzasini ho‘llab chiqamiz, qurigandan keyin geometrik jismlarga tegmagan holda fonni mo‘yqalam bilan yana bir bor ho‘llaymiz. Bu safar fon qurib ulgurmasdan asosiy fondagi havorang va karmin rangida rang berib chiqamiz

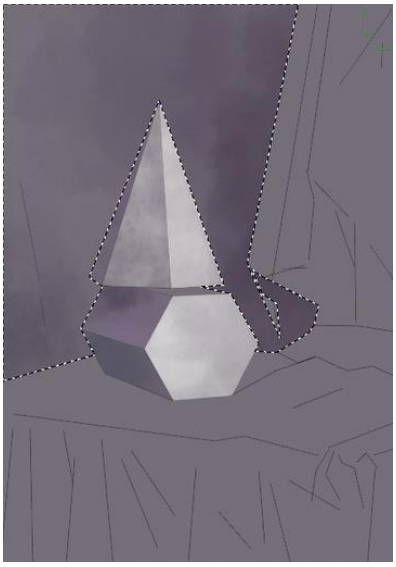

Uchinchi bosqich (77–rasm)

Geometrik jismlarga rang berib boshlaymiz. Ish boshlashdan avval naturadagi umumiy rang munosabatlarini diqqat bilan o‘rganib chiqish lozim. Shuning uchun bu masalaga 5–10 daqiqa vaqt sarflab, naturaning umumiy rang munosabatlarini tushunish kerak: eng och va eng to‘q (zich) dog‘ qayerda, tusi va rang kuchi bo‘yicha asosiy farqlar (to‘yinganligi) qanday ekanligini topish kerak.

To‘rtinchi bosqich (78–rasm)

Yorug‘likka, yarim soyaga yoki soyaga yonma–yon turgan qandaydir ikkita yuza jismlaridagi narsalarda bir xil yoritilish sharoiti mavjud emas. Buyumni barcha qismini palitrada topilgan rang bilan unga och yoki to‘q rangni qo‘shib ishlash mumkin emas. Buyumning har bir bo‘lagi uchun yangi va yana yangi bo‘yoq qorishmalarini topish kerak. Odatda lokal (buyum) rangi yarim soyada sezilarliroq, chunki yarim soya yorug‘lik manbaining asosiy va aks etayotgan tomonlaridan ancha sust ta’sir etadi.

Buyumning xajmli shaklini jozibadorligi va natura qo‘yilmasining yaxlitligini to‘g‘ri anglash uchun, issiq tuslar bilan yonma–yon aralash kontrast kuchida inson ko‘zi sovuq rangni ko‘radi. Bir rang boshqasiga qo‘shimcha bo‘lgan rangni his qiladi. Buning natijasida naturadagi sovuq ranglarga issiq ranglar hamisha yo‘ldoshdir. Agar biz buyumning sirtida zarg‘aldoq rangni ko‘rsak, yonida esa albatta havo rangni sezamiz.

Issiq va sovuq tuslar tasvir ohangdorligini oshiradi, naturadagi tabiiy ko‘rinishni namoyon etadi. Buyumning katta shaklini model*-lashtirayotib, mayda bo‘laklarni chiza turib, shuni yodda tutish kerakki, katta shaklning ham yoritilgan, ham soyadagi yuzasida joylashgan ko‘plab kichik shakllarda aniqlanadigan tusni oshirib yubormaslik kerak. Yorug‘likda yoki soyada joylashgan mayda shakl tuslarining yaqinligini ilg‘ab olish uchun, ish jarayonida atrof–muhitga bog‘liq bo‘lmagan buyumlarga e’tibor berish shart emas. Aytib o‘tganimizdek, buyumlarni yaxlit ko‘rib, doimo ularni o‘zaro solishtirib turish zarur. Umumiy ranglarni to‘qlashtirib, shu bilan birga oq joylarini ochartirib borgan holda chuqur soyalar va mato burmalariga ishlov beramiz.

Takrorlash uchun savollar.

1. Akvarel bo‘yog‘ida gipsli geometrik jismlardan tuzilgan natyurmortning rangtasvirini cheklangan ranglarda ishlash uchun nimalarga e’tibor berish talab etiladi?

2. Akvarel bo‘yog‘ida gipsli geometrik jismlardan tuzilgan natyurmortning rangtasvirini cheklangan ranglarda ishlash uchun qanday ashyo va anjomlardan foydalaniladi?

Mustaqil ta’lim

79–rasm. Mustaqil ishlash uchun namunalar (rassom Ketrin Rey)

II.3–§. Gipsli rozetka va uy–roʻzgʻor buyumlardan tashkil topgan natyurmortning rangtasvirini bajarish

Akvarel boʻyogʻi uchun palitra sifatida forfor yoki plastmas idish, yoki qattiq oq qogʻoz ishlatilishi mumkin. Bu kompozitsiya uchun tayyorlanayotgan rangning qanday koʻrinishda ekanligini oldindan koʻrib, koʻngildagi rangni tayyorlashga imkon yaratadi. Baʼzi akvarel boʻyogʻi boʻyoqlar jamlanmasida oq boʻyoq ham boʻladi. Lekin akvarelda rangtasvir ishlaganda oq boʻyoqdan emas, balki qogʻozning oqligidan foydalanilgan maqulroq. Quyida keltirilgan akvarel spektri “Сонет” firmasi mahsuloti boʻlib, 24 xil rangdan iborat (95–rasm). Shuni unutmaslik kerakki, akvarel boʻyogʻi qurigandan keyin oʻzining 10–20 % yorqinligini yoʻqotadi.

80–rasm. “Сонет” akvarel bo‘yog‘i jamlanmasi

“Сонет”, “Невская палитра” bo‘yoqlari — narxlar va sifat nisbati bo‘yicha yangi boshlanuvchilar uchun ham, tajribali rassomlar uchun ham juda qulay. Ular tabiiy va sintetik pigmentlardan tayyorlanadi, buning natijasida optimal narxga erishiladi. Ular yaxshi va sifatli rang tonlarini beradi. “Студия” (“Гамма”, Moskva) akvarellarini juda ehtiyotkorlik bilan qo‘llashga to‘g‘ri keladi. Afsuski ushbu bo ‘yoq turining sifati har doim ham qoniqarli yoki beqaror bo‘lavermaydi, hatto sinab ko‘rilgan ranglar ham gohida ko‘ngildagi rang tusini beravermaydi. Doimiy qo‘llab kelingan oltin oxra gohida suv bilan suyultirilganda, to‘satdan “pufakcha” lar paydo bo‘la boshladi, allaqachon sinovdan o‘tgan tajriba asosida bo‘yoqlar qorishtirilganda yomonroq aralashdi va qag‘oz yuzasida “kir” ranglarni hosil qiladi, ayniqsa katta rang surmalarida yaqqolroq ko‘zga tashlanadi.

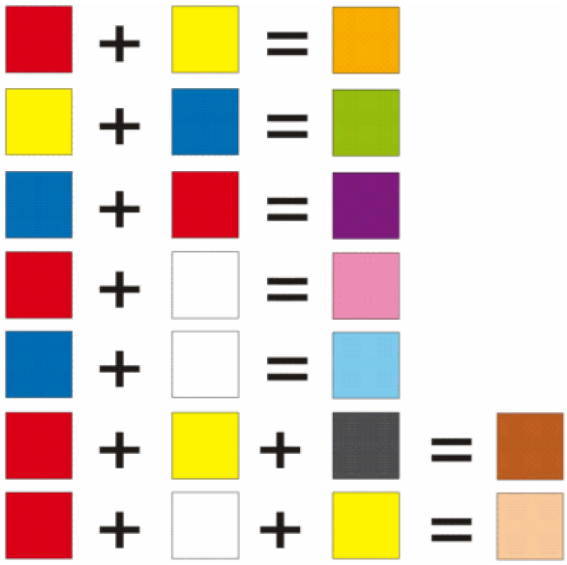

81–rasm. 2 ta rang aralashmasidan uchinch rangni, 3 ta rang aralashmasidan to‘rtinch rangni hosil qilish tartibi

Naturadan realistik tasvirlash atrofimizdagi voqea–hodisalar yoki narsalarning shakl va bo‘yoqlarini haqqoniy tasvirlash malakasini o‘z ichiga oladi. Naturani haqqoniy tasvirlash – bu narsalarni konstruktiv va perspektiva qonunlari asosida qurish, ularning fazoviy joylashuvi,

materialliligi, hajm va nisbatlarni ifodalash, qalamtasvir yoki etyudni yaxlit bir butunlikka keltirish, tasvirlanayotgan obyektlar va narsalarni xarakterli xususiyatlari va nafis go‘zalligini aniqlashdir.

Turli natura obyektlari (natyurmort, manzara va h.k.) yoki narsalarning asosiy umumlashtirilgan dog‘lar orasidagi ranglar munosabatini aniqlashni o‘rganib olishi kerak. Natura obyektini yaxlit ko‘rish va katta asosiy ranglar dog‘ini aniqlay bilish — muhim kasbiy mahorat, u esa dastlabki rangtasvir ta’limida shakllangan bo‘lishi kerak.

Faqat shundan so‘ng uzoq muddatli (vaqt bo‘yicha) ishlarga, masalan manzara obyektlari yoki natyurmortdagi buyumlarning hajmli shakllarini puxta ishlov berishga o‘tish mumkin.

82–rasm. Rang miqdorini orttirish yoki kamaytirish orqali qo‘shimcha rang tuslarini hosil qilish tartibi

Uzoq muddat ishlanadigan rangtasvir ma’lum bosqichlarda bajariladi. Har qanday rangtasvirni ishlash bosqichlarining asosiy prinsipi umumiy yaxlit ko‘rinishlarni ishlashdan boshlanib, keyin mayda bo‘laklarni ishlashga o‘tiladi va yakunlash bosqichida barchasini umumlashtirish ishlari olib borilib vazifa tugatiladi.

Natyurmort rangatasviri ishlashning bosqichlari quyidagicha amalga oshiriladi:

83–rasm. Birinchi bosqich

Birinchi bosqich (98–rasm):

Kompozitsiyani qog‘oz yuzasida joylashtirish, umumiy ko‘rinishini chiziqlarda ifodalash. Bunda “o‘z xususiyatiga ko‘ra chiziqlar ko‘z qarashini butun yuzadagi bir nuqtadan ikkinchi nuqtaga yoki perspektiv chuqurlikka diqqatni yo‘naltiruvchi vazifasini bajaradi. Chiziqlar och–to‘qligi (tusning o‘zgarishi), och fonda to‘q chiziq (qarama–qarshilik) bo‘lishi mumkin. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki,

chiziqlar qandaydir rangga ega (hatto u qora bo‘lsa ham) bo‘lib, unda shakllar ham ifodalanadi.

Chiziqlar va rang bir xil qalinlikda, tusda bo‘lsa shakl faqat ikki o‘lchamli ko‘rinishga ega bo‘ladi. Shaklni ifodalovchi chiziqlar narsaning siluetini ko‘rsatib beradi.

Narsa chetidagi har xil o‘lchamdagi va to‘qlikdagi, hamda har xil rangdagi chiziqlar bilan ifodalanishi tasvirning qiziqarli bo‘lishiga yordam beradi.

84–rasm. Ikkinchi bosqich

Natyurmortdagi mevalar, idishlar hamda fondagi asosiy tuslarni aniqlab, katta yuzalarga ishlov beriladi. Ulardagi ranglar sekin–asta to‘qlashtirib boriladi. Kartinadagi boshqa bo‘laklarining rangini fon rangi yordamida tayyorlanib borilsa bir–biriga uyg‘unlashgan, iliq tusdagi kompozitsiya hosil bo‘ladi.

Kartinaning kompozitsion qurilishi. Mevalarning boy rangi hamda grafin va ryumkalarni keng rang surtmalarida berib boring. Shu'la

tushib turgan joylar uchun oq qog‘ozda joy tashlab ketishni unutmang. Tezda qarama–qarshi ranglar, yorqin tus va oq dog‘lar ko‘rinishlari sizni qo‘shimcha ishlov berish, soya chetlarini yumshatish, yuvish ishlarini bajarishga undaydi.

85–rasm. Uchinchi bosqich

Umumlashtirish yakunlash ishlari. Yuvib tashlash bilan oq joylarini ishlang. Mevalar, savatning rangdorligiga ishlov berib ranglarni yaxlitlashtirib boring. Alohida bo‘laklarning qirralari yonidagi jismlardan ajratish uchun to‘qlashtiring, kerakli joyini yumshatib aniqlashtirib boring. Ishni tugatishdan oldin uni ko‘zdan panaroq joyga qo‘ying. Ozroq muddat o‘tgandan so‘ng qaraganingizda undagi kamchiliklarni ko‘ra boshlaysiz va uni to‘g‘irlash mumkin bo‘ladi.

86–rasm. To‘rtinchi bosqich

Rangtasvirni bajarish bosqichlari bo‘yicha qat'iy mantiqqa asoslab olib borish ko‘nikmalari talabalar tomonidan uzoq vaqt ishlash natijasida asta–sekin egallab boriladi. Uy–ro‘zg‘or buyumlardan tashkil topgan natyurmortni bajarishda ranglar bilan shaklning hajmdor qurilishi, ularning fazoviy va masshtab jihatdan o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatish vazifasi qo‘yiladi. Talabaga kompozitsiyadagi chiziqli perspektiva, fazoviy perspektiva, yorug‘–soya, rang–tus, o‘zaro uyg‘unlik, qarama–qarshilik qonuniyatlari haqida tushunchalar beriladi. Bu rangtasvirda tasvirning chiziqli konstruktiv qurilishi, yorug‘–soya munosabatlarini to‘g‘ri bajarish bilan shaklni aniqlashtirish talab qilinadi. Ranglarning o‘ta dag‘alligi, rangning juda och bo‘lib qolishi, shu bilan birga rangtasvirni o‘ta qoraytirib yuborish, qog‘ozni kir bo‘lib ketishi, palapartish va qo‘pol rang dog‘lariga yo‘l qo‘ymaslik ham kerak. Tasvirdagi mayda bo‘laklarni emas, katta–katta yuzalarni

yaxlit ishlash bilan, qog‘ozning butun yuzasi bo‘ylab bosqichma–bosqich, rangtasvirning sifatli texnik bajarilishiga erishish talab qilinadi. Yorug‘–soya va reflekslarga ishlashning mohiyati, tasvirni palapartish bo‘yash emas, jism shaklining hajmli qurilishini muvafaqqiyatli bajarishdan iborat.

Takrorlash uchun savollar.

1. Qo‘yilma (natyurmort)ni qog‘oz yuzasiga joylashtirishda nimalarga e’tibor qaratish lozim?
2. Qora rangni 3 xissa va zarg‘aldoq rangni 7 xissa aralashmasidan qaysi rang hosil bo‘ladi?
3. Sariq va ko‘k ranglar aralashmasidan qaysi rang hosil bo‘ladi?
4. Sariq rangni 8 xissa va yashil rangni 2 xissa aralashmasidan qaysi rang hosil bo‘ladi?

Mastaqil ta’lim

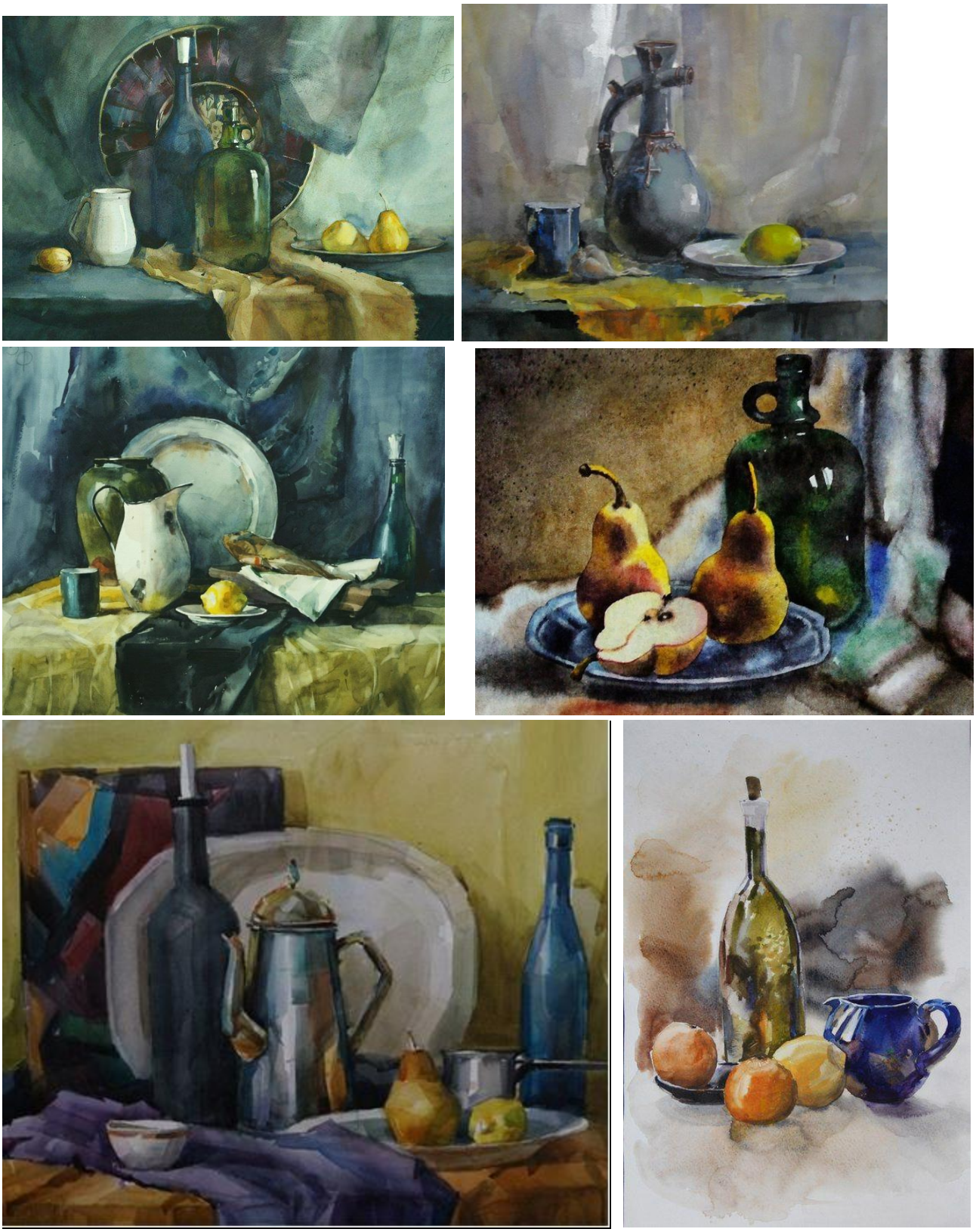

87–rasm. Mustaqil ishlash uchun namunalar

II.4–§. Kontrast rangli jismlardan tashkil topgan mavzuli natyurmort ishlash

Bu mavzumizda bir yoki ikkita emas, balki bo‘yoqlar to‘plamidagi barcha ranglarni qo‘llab natyurmort ishlashimiz mumkin. Lekin bu degani barcha bo‘yoqlarni ishlatish shart degani emas. Ishni bachkanalashtirib yubormaslik uchun kamroq, faqat ushbu ishga aloqador bo‘yoqlarni ishlatganimiz ma’qul. Yangi ishni boshlashdan avval, o‘z ijodiy usulimni topish yo‘lida rangtasvir ishlashdagi yangi texnikani o‘rganish, kompozitsiyalar tuzish hamda har xil rang va usullarda ishlashni eksperiment qilib ko‘rish bilan birga o‘z ijodiy faoliyatimdan zavqlanamanmi? — degan savolga javobingizni aniqlab olishingiz zarur. Sizning motivingiz ish jarayonidagi sizning badiiy g‘oyangiz bo‘lib, kompozitsiyani tugatganingizdan keyin o‘z maqsadingizga qanchalik erishganingizni aniqlab beradi.

88–rasm. Bo‘yoq tuslari

Qo‘yilgan natyurmortni har tomondan kuzating va o‘zingizga ma’qul kelgan nuqtada o‘tirib, bu nuqtadan qaraganda kompozitsiya

yotiq koʻrinishdami yoki tik holatda boʻlishligi aniqlab olgandan va undan soʻng qo ʻyilmani qogʻozga joylashtirishni boshlang. Atrofidagi narsalar chalgʻitmasligi uchun natyurmortga kuzatish moslamasi orqali qarab undan asosiy koʻrinishni ajratib oling va uni qogʻoz yuzasida chiroyli joylashishiga e'tibor bering.

Eng oddiy kuzatish moslamasi sifatida oʻz qoʻl barmoqlaringizdan foydalanishingiz mumkin (104–rasm). Bunda koʻrsatgich va bosh barmoqlaringizni toʻgʻri burchak holatida ochib, kaftlaringizni koʻz qarashingizga teskari holatda oldinga choʻzing. Bu holatda rasmda koʻrsatilgandek oʻng qoʻlingizning bosh barmogʻi chap qoʻlingizning bosh barmogʻiga, chap qoʻlingizning koʻrsatkich barmogʻi oʻng qoʻlingizning koʻrsatkich barmogʻiga tik holatda boʻlib, kuzatayotgan koʻrinish tomonga qaratganingizda barmoqlaringiz orasi toʻgʻri toʻrtburchak koʻrinishda boʻladi.

Qoʻllarni kerakli darajada ochib koʻrinishni qogʻoz oʻlchamiga moslashtirish mumkin. Mana shu ochiq boʻshliq orqali qarash kamera obyektividan toʻrtburchak sahnaga qarash effektini beradi. Ayni vaqtda 35 mm slayd oʻlchamdagi toʻgʻri burchakli slayd, yoki kartondan qirqilgan burchaklar ham kuzatish moslamasi vazifasini bajaradi.

89–rasm. Nanyurmortni qoʻl bilan kuzatish

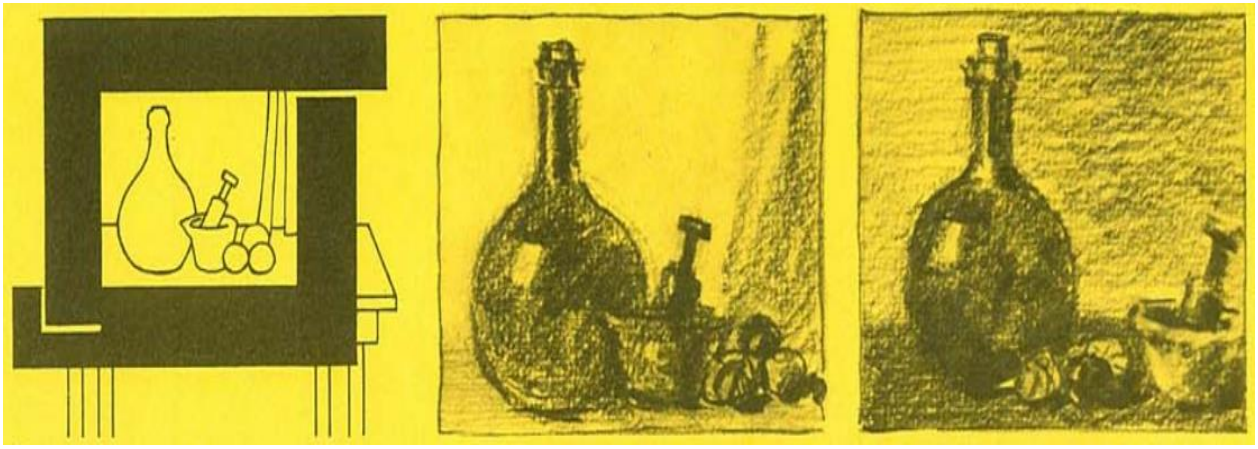

90–rasm. Nanyurmortni maxsus moslama orqali kuzatish

Kartondan qirqib tayyorlab olingan bir juft qora burchak yordamida kompozitsiya syujetlarini kuzatish, o‘rganish va kompozitsiyaning eng muhim qismlarini tanlab olish uchun juda qulay moslama hisoblanadi (105–rasm). Undan natyurmort, manzara va portret janrlarida rangtasvir ishlashda foydalanish mumkin.

91–rasm. Birinchi bosqich

Natyurmort qo‘yilmasi:

“Rangtasvir — tasvirlanayotgan kartinadagi barcha bo‘laklar orasidagi munosabatlarni, ularning yorug‘lik kuchini va har bir bo‘laklarni o‘zaro taqqoslash natijasida bo‘yoqlar va nozik

farqlar kuchini uzoq vaqt kuzatish orqali borliqni to‘laqonli ifodalash mumkin”[16] — deb aytgan edi K.F.Yuon.

Rangning kuchi (to‘yinganligi) farqlarini rang nafisligi yoki och–to‘qligi bo‘yicha aniqlashdan mushkulroqdir (Biz ushbu mavzudagi bosqichli natyurmortni taqdim etishda CHDPU “Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” ta’lim yo‘nalishi 1–bosqich talabasi Tolipova Shalolaning amaliy ishlaridan foydalandik).

91–rasm. Ikkinchi bosqich

Kompozitsiyani joylashtirib, uning qalamda umumiy ko‘rinishini chizib olamiz. Mashq uchun quruq qog‘oz va iliq bo‘yoqlarni tanladik.

Natyurmortdagi mevalar, idishlar hamda fondagi asosiy tuslarni aniqlab, katta yuza-larga ishlov beriladi. Ulardagi ranglar sekin–asta to‘qlashtirib boriladi. Kartinadagi boshqa bo‘laklarining rangini fon rangi yordamida tayyorlanib borilsa bir–biriga uyg‘unlashgan iliq tusdagi kompozitsiya hosil bo‘ladi.

92–rasm. Uchinchi bosqich

Kartinaning kompozitsion qurilishi alohiga e’tibor beriladi. Mevalarning

[16]Кирцер Ю.М. Рисунок и живопись. –М.: 1992, –118 с.

boy rangi hamda grafin va ryumkalarni keng rang surtmalarida berib boring. Shu’la tushib turgan joylar uchun oq qog‘ozda joy tashlab ketishni unutmang. Tezda qarama–qarshi ranglar, yorqin tus va oq dog‘lar ko‘rinishlari sizni qo‘shimcha ishlov berish, soya chetlarini yumshatish, yuvish ishlarini bajarishga undaydi.

Bu bosqichda umumlashtirish va yakunlash ishlariga e’tibor qaratiladi. Yuvib tashlash bilan oq joylarini ishlang. Mevalar, savatning rangdorligiga ishlov berib ranglarni yaxlitlashtirib boring. Alohida bo‘laklarning qirralari yonidagi jismlardan ajratish uchun to‘qlashtiring, kerakli joyini yumshatib aniqlashtirib boring.

93–rasm. To‘rtinchi bosqich

Ishni tugatishdan oldin uni ko‘zdan panaroq joyga qo‘ying. Ozroq muddat o‘tgandan so‘ng qaraganingizda undagi kamchiliklarni ko‘ra boshlaysiz va uni to‘g‘irlash mumkin bo‘ladi.

Takrorlash uchun savollar.

1. Kontrast rangli jismlardan tashkil topgan mavzuli natyurmort rangtasvirini ishlash uchun nimalarga e’tibor berish talab etiladi?
2. Kontrast rangli jismlardan tashkil topgan mavzuli natyurmort natyurmortning rangtasvirini ishlashda qaysi rang gammalaridan foydalanish mumkin?
3. Qo‘yilmani to‘g‘ri joylashtirish uchun qanday usul yoki moslamalardan foydalangan ma’qul?

Mastaqil ta’lim

94–rasm. Mustaqil ishlash uchun namunalar

II.5–§. Tasviriy san’at mashg‘ulotlarida grafik dasturlar vositasida tasvir ishlash

Tarixga nazar solsadigan bo‘lsak, san’at olami nihoyatda katta o‘zgarishlarga duch keldi. Inson ibtidoiy davr san’ati rasmlaridan tortib uyg‘onish davri san’ati durdonalarigacha ijodini va u o‘zligini namoyon qilishi uchun eng yaxshi vosita bo‘lib xizmat qilgan. 1980-yillarda kompyuterlarning paydo bo‘lishi bilan, rassomlarning

an’anaviy badiiy asarlari o‘rnini ifodalab beruvchi texnikalar va dasturiy vositalar egallay boshladi. Vaqt o‘tishi bilan badiiy ifodaning yangi shakli paydo bo‘ldi, ya’ni raqamli san’at tushunchasi. Bu tushuncha to‘g‘ridan-tog‘ri kompyuter grafikasi bilan bog‘liq. XX-asrning o‘rtalarida kompyuterlar va raqamli texnologiyalar rivojlanishi san’at olamiga o‘zining katta ta’sirini ko‘rsatdi. Maxsus kompyuter dasturlari yordamida oq qog‘ozga go‘yoki qalam, tush, turli xil bo‘yoqlar bilan tasvir ishlash imkon yaratildi. Kompyuter grafikasining juda tez rivojlanib borishi va uning texnikaviy va dasturiy vositalarining takomillashtirilishi, bu sohadagi yangi yo‘nalishlarni tinmay o‘rganib borishni taqozo etadi.

Zamonaviy multimedia, animatsiyalarni bugungi kunda kompyuter grafikasisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Ommaviy foydalanish uchun dasturlar yaratuvchi dasturchi mutaxassislarning 90% gacha ish vaqti grafika bilan ishlashga sarflanadi. Redaksiya va nashriyotda asosiy mehnat sarfini grafik dasturlar bilan badiiy bezash ishlari tashkil etadi. Kompyuter grafikasi nafaqat ilmiy xodimlar, balki rassomlar, turli soha loyihachilari, reklama bilan shug‘ullanadigan mutaxxasislar, internet sahifalarini yaratish, o‘qitish jarayoni uchun va boshqa soxalarda muxim ro‘l o‘ynamoqda. Uning ayniqsa, matbaa sohasida qo‘llanilishi keyingi paytlarda rang-barang suratli adabiyotlar, o‘quv qo‘llanmalar, badiiy asarlarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lmoqda. Diqqatni o‘ziga jalb qiluvchi videoroliklar, internet sahifalarini yaratishni kompyuter grafikasi vositalarisiz tasavvur qilish qiyin bo‘lib qoldi. Kompyuter grafikasida Adobe photoshop, keyinchalik Affinity, Photo, Corel, PaintShop Pro, Adobe Illustrator CC, Sketchbook Autodesk, Affinity Designer, Corel Painter Essentials kabi dasturlar rassomlarga rasmlarni raqamli ravishda bo‘yash, chizish va manipulyatsiya qilish imkonini berib, imkoniyatlar maydonini ochdi. Ushbu texnologik siljish san’at turlari sifatida rasm va fotografiyaning paydo bo‘lishiga olib keldi. Rassomlar grafik dasturlar yordamida qalam, pastel, akvarel yoki ko‘mir qalamlarni tanlab, ular vositasidai tabiiydek san’at asrlari yartmoqdalar (111-rasm).

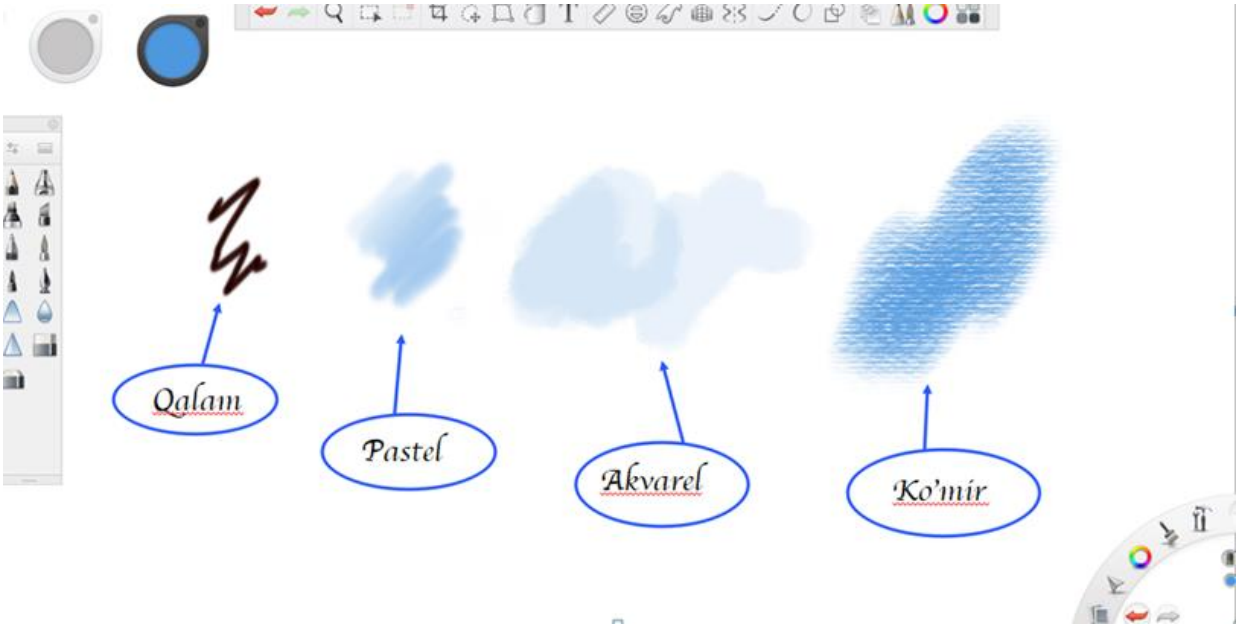

95–rasm. Grafik dasturlarda grafik materiallar va ularning turlari ko‘rinishi

Bundan tashqari fotograflar uchun fotosuratlarni tahrirlash, ularning fotosuratlarini raqamli ravishda yaxshilash va o‘zgartirish imkonini taqdim etmoqda. Raqamli texnikalar reklama sohasida logotip dizayni, animatsiyalar yaratishda katta inqilob qildi. Analog kompyuterlardan tortib, dasturiy ilovalargacha raqamli san’at evolyutsiyasi rivojlanib bormoqda. Natijada raqamli san’at bugungi hayotimizning bir qismiga aylandi. Raqamli san’at endi ekranlar bilan chegaralanib qolmaydi. Endi u galereyalar, muzeylar va onlayn platformalarda yaxshi namoyish etilmoqda. Texnologiya rivojlanib borar ekan, bu rivojlanayotgan san’at turining kelajagi biz faqat tasavvur qila oladigan imkoniyatlarga ega. Ijodkorlarga ochiladigan cheksiz imkoniyatlari ularga yangi shakllarni topishga va chinakam hayoliy-hayotiy tasvirlarni yaratishga imkon beradi. Hozirgi vaqtda tomoshabinlar ham, rassomlar ham raqamli san’at muhitida yashamoqda, shuning uchun raqamli san’at rasmlari internet saytlarda, ijtimoiy tarmoqlarda o‘z muxlislarini osongina topmoqda. Ko‘plab raqamli asarlar shunchalik go‘zalki, ularni nafaqat monitor ekranida ko‘rinishi, balki haqiqiy hayotda ham ko‘rinishi hayratlanarli darajada. Hozirgi kunda interyerlarni badiiy bezashda ham qo‘lda

chizilgan san’at asarlari o‘rniga grafik dasturlar orqali chizilgan rasmlar urfga kirmoqda.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining tasviriy san’at fanidan yangi avlod darsliklarida ham aynan ayrim mavzular grafik dasturlar vositasida tasvir ishlashga ajratilgan. Shundan ma’lumki raqamli tasvirlarni yosh avlodga o‘rgatish va undan kelajakda oqilona foydalana olish dolzarb masalalardan biridir. Bunga misol tariqasida 6-sinf darsligida “CorelDraw grafik dasturida “Kitob muqovasi dizaynini yaratish”, 7-sinfda “Krita” grafik dasturida “Abstarkt mavzuda koinot kompozitsiyasini ishlash” mavzularini keltirib o‘tishimiz mumkin. Grafik dastur orqali chizishni nimadan boshlaymiz? Avvalo planshetga grafik dasturni yuklab olamiz. Masalan grafik dasturlardan biri Sketchbook Autodeskdan foydalanib rasm ishlashni ko‘rib chiqamiz (112-rasm).

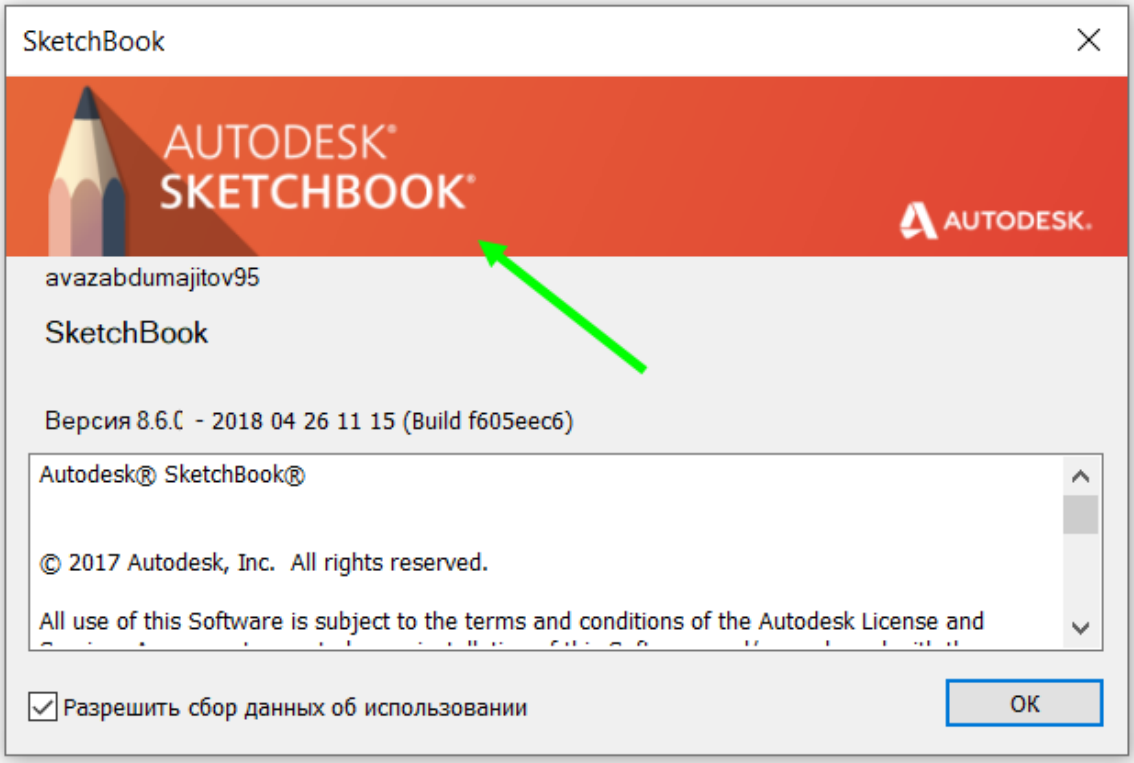

96–rasm. Sketchbook Autodesk dasturi ko‘rinishi va uni o‘rnatish jarayoni

Rassomlar o‘z ishlari uchun maxsus planshetdan (digitizer) foydalanadi. Elektron qalam (stilus pen) bilan chizadilar (113-rasm).

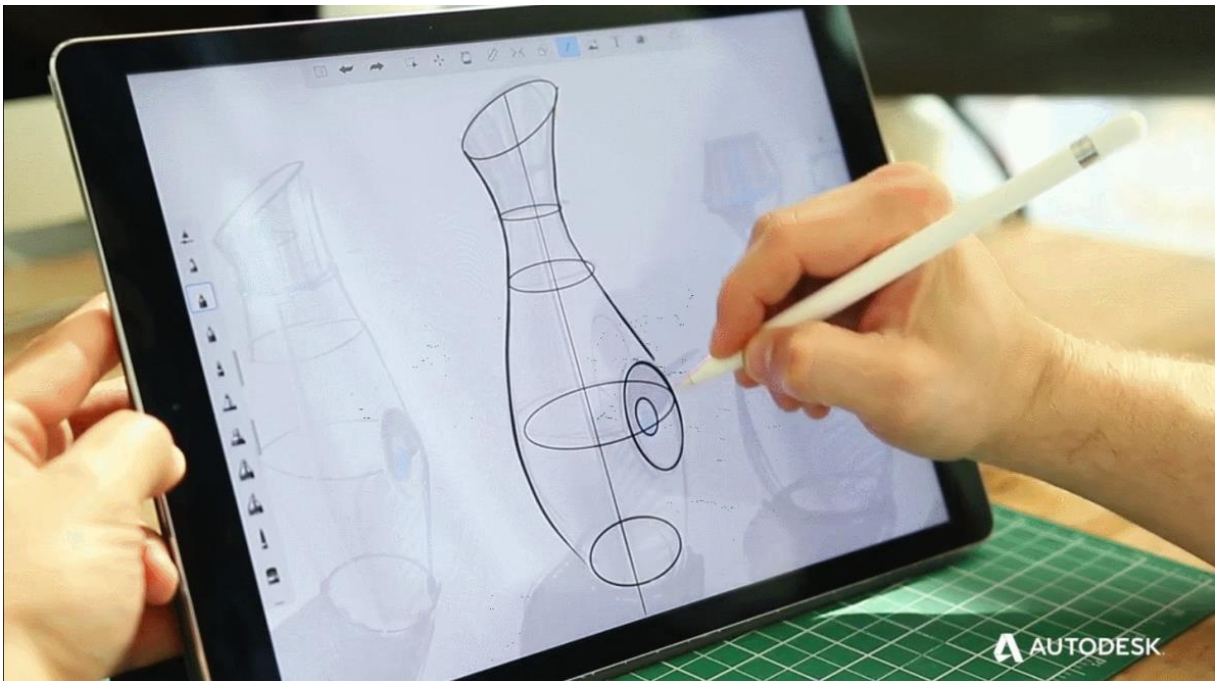

97–rasm. Planshetda grafik dasturda ras ishlash jarayoni

Natijada, kompyuter ekranida raqamli chizgilar paydo bo‘ladi. Agar siz an’anaviy tarzda rasm chizishni bilmasangiz albatta avvalo tasviriy san’atning asoslarini puxta o‘rganishingiz zarur. Siz rasmlarni qog‘ozga qanday chizishni bilmasangiz, hatto chiroyli “gadjet”lar ham sizga chiroyli rasm chizishga yordam berolmaydi. Tasvirlashni qog‘ozga qanchalik mahurat bilan ishlay olsangiz, raqamli tasvirda ham shunchalik oson bo‘ladi. Buning uchun doimiy ravishda mashq qilishga to‘g‘ri keladi.

Grafik dasturda qanday qilib to‘g‘ri chizish mumkinligi haqida tarmoqdagi turli o‘quv videolarini ko‘rishingiz mumkin. Grafik dasturlarda ishlashda eng qiyin jarayon bu qo‘lni planshet ekranida surish bilan emas, stilusni ekran yuzasida yengil harakatlantira olish ko‘nikmalarini egalashdadir. Boshlash uchun oddiy shakllar (uchburchak, kvadrat va boshqalar) tasvirini mashq qilish, ularni ajratish, alifbo yozish kerak, shundan so‘ng siz rasmlarni qog‘ozga bosib, planshetga qo‘yib, konturlarni chizishingiz mumkin. Siz stilusni boshqarayotgan vaqtda qalamni tanlaysiz, va stilusni bosim bilan

ishlatsangiz to‘q rangda chiziladi. Bosimni kamaytirsangiz chiziq rangi ocharadi. Qo‘llarimiz shu bosimlarga o‘rganishi kerak (114-rasm).

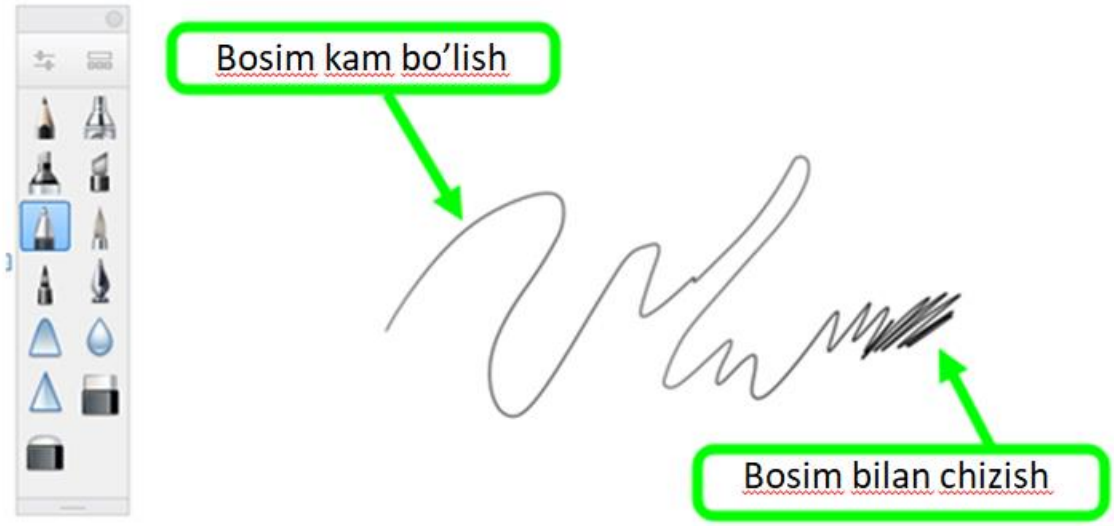

98–rasm. Grafik dasturlarda chiziq turlari ko‘rinishi

Siz to‘g‘ridan to‘g‘ri murakkab texnologiyaga o‘tmang va grafik dasturda ishni mevalar, buyumlar, daraxt kabi alohida predmetlar tasvirini ishlashdan boshlash kerak. Bosqichma-bosqich sodda rasmlardan murakkab asarlarni chizishgacha o‘rganib olasiz. Bularning barchasi amaliyot va mahoratni talab etadi. Bu yerda siz metodikaning “oddiydan murakkabga” didaktik tamoyiliga amal qilishingiz kerak.

Grafik dasturlar orqali rasm chizishning afzalliklari an’anaviy rasm chizishdan farqli o‘laroq, bir qancha quyidagi xususiyatlarga ega; ь san’at ustaxonasi har doim siz bilan; ь dastgoh, bo‘yoqlar, qog‘ozlar olib yurishning hojati yo‘q; ь agar chizayotgan vaqtda xatolik bo‘lsa yoki ranglar siz kutgan darajada bo‘lmasa, ortga qaytarish tugmasini bosib xatolikni bartaraf etish imkoni mavjud, kiyim va qo‘llar toza, bo‘yoq qurigunchа kutmaysiz. plenerga chiqganda noqulay ob-havo sharoitlarida ham rasm chizish qulay.

Hozirgi zamon har bir insonni axborot texnologiyalaridan mustaqil foydalanishini talab etmoqda, chunki insonning faoliyati borgan sari uning axborotlashganidan, qolaversa, axborotni samarali

ishlatishiga bog‘liq bo‘lib qoldi. Istalgan soha mutaxassisi ma’lumotlar to‘plamida to‘g‘ri yo‘nalish olishi uchun, u kompyuterlar va telekommunikatsiya vositalari orqali axborotlarni to‘plash, saqlash va qayta ishlash hamda qo‘llashni bilishi shart. Bu dastur juda ko‘p funksional imkoniyatlarga ega bo‘lib, bo‘lajak pedagog-rassomlar ulardan faol foydalana olishi va betakror raqamli san’at asarlarini yarata olishi, bu vositalar orqali ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishi lozim.

Dars jarayonida ham o‘quvchi yoshlarni oddiy rang tasvir bilan e‘tiborini jalb qilish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Chunki hozirgi kunda o‘quvchi qo‘lidagi telefon, kompyuter, planshet kabi texnikalarning dasturiy ta’minoti, dizayni, ilovalari yuksak darajada ishlab chiqilgan va undan yoshlarimiz oqilona hamda samarali foydalana olishlari kerak. Xulosa qilib aytganda, grafik dasturlarda san’at asarlarini yaratish, ijtimoiy hayotda qo‘llash, jamiyatda manfatli bo‘lishini ta’minlash, yoshlarni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, barcha sohalarda zamonaviy dizaynlarni yarata olish ko‘nikmalarini yoshlarda shakllantirishda noyob vosita bo‘lib qolmoqda. Bu kabi vositalar rivojlangan mamlakatlarda an’anaviy san’at turlarining o‘rnini egallab, sun’iy intelekt bilan integratsiyada jadallik bilan rivojlanib bormoqda.

Sketchbook grafika dasturida akvarel bo‘yog‘i texnikasida ishlangan ijodiy ishlar

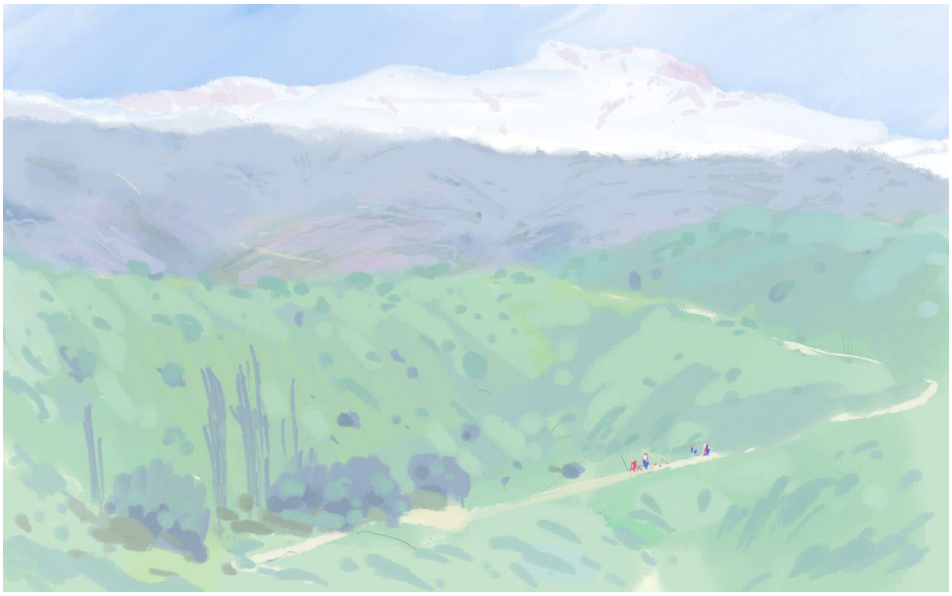

99-rasm

Rangtasvir fanidan nazariy va amaliy bilimlarni mustahkamlash uchun test

№	Test topshirig‘i	“A” javob varianti	“B” javob varianti	“C” javob varianti
1.	Akvarel bo‘yoqlardan qaysi san’at turida qo‘llaniladi?	yog‘och o‘ymakorligida	Qalamtasvirda	Rangtasvirda
2.	Asosiy ranglar qaysi qatorda to‘liq berilgan?	Qizil, zangori, sariq	Sariq, oq, qora	Zarg‘aldoq, ko‘k, jigarrang
3.	Palitra nima uchun kerak?	Chizmachilik asboblariga	mo‘yqalamni tozalash uchun	Ranglarni aralashtirish uchun
4.	Axromatik ranglar qaysi qatorda?	Oq, qora, kulrang	Jigarrang, sabza, havorang	Barikaram, zarg‘aldoq, binafsha
5.	Natyurmort qo‘yilmasining ta’rifi qaysi qatorda to‘g‘ri ifodalangan?	Tasviriy san’at haqida suhbat	To‘g‘ri to‘rtburchak ichida naqsh ishlash	Narsaning o‘ziga qarab tasvirlash
6.	Guash bo‘yog‘i asosan san’atning qaysi turida qo‘llaniladi?	Chizmachilikda	Naqqoshlikda	Grafikada
7.	Xromatik ranglar qaysi qatorda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?	Qizil, sariq, yashil	Qora, sariq, oq	Jigarrang, oqish, kulrang
8.	Tus jihatdan to‘q ranglar qaysi qatorda?	Sariq, oq, havorang	Kulrang, qizil, zarg‘aldoq	Jigarrang, zangori, binafsha
9.	Hosila ranglar qaysi qatorda to‘g‘ri berilgan?	Sariq, jigarrang, havorang	Zarg‘aldoq, yashil, binafsha	Qizil, sariq, zangori
10.	Qizil va zangori bo‘yoqlar aralashmasidan qanday rang hosil bo‘ladi?	Binafsharang	Qora	Yashil
11.	“Tong”, “Onalik” asarining muallifi kim?	R. Ahmedov	A. Abdullaev	B. Jalolov
12.	Yashil rang qaysi bo‘yoqlar aralashmasidan hosil bo‘ladi?	Ko‘k va sariq	Ko‘k va binafsha	Qizil va sariq
13.	“Issiqko‘lda oqshom” asarining muallifi kim?	O‘. Tansiqboev	R. Ahmedov	G. Abdurahmanov
14.	Xiva naqqoshlik maktabida asosan qanday rang koloritidan foydalaniladi?	Havorang koloritda	Pushti koloritda	Qizil koloritda

15.	Mashhur “Mona Liza” asarining muallifi kim?	Leonardo da Vinchi	Titsian	Mikelandjelo
16.	Tasviriy san’at janrlari qaysi qatorda?	Natyurmort, manzara, portret	Haykaltaroshlik, me’morchilik, kashtachilik	Grafika, ofort, ksilografiya
17.	Konstruktiv rasm deganda nimani tushunasiz?	Sinch usulida tasvirlash	Ranglavha bajarish	Mo‘yqalamda rasm ishlash
18.	Marina janriga oid asar qaysi qatorda?	To‘qqizinchi val	Fonton bo‘yida	Pompeyning so‘nggi kuni
19.	Kubizm oqimida ijod qilgan rassomlar qaysi qatorda?	P.Pikasso, Pol Sezann	E.Mone, K.Mone	S.Dali, Ya.Salpinkidi
20.	Triptix nima?	Uch rassom tomonidan yaratilgan san’at asari	Uch haykaltarosh tomonidan bajarilgan san’at asari	Bir mavzudagi uch bo‘lakdan iborat san’at asari
21.	Taniqli rus manzarachi rassomlari qaysi qatorda?	I.Shishkin, I.Savrasov	Serov, Petrov-Vodkin	Kuindji, Perov
22.	Impressionizm oqimi qanday oqim?	Borliqni inkor etish	Borliqni asl holidek tasvirlash	Borliqni tasavvurdan ishlash
23.	“Choyga” asarining muallifi kim?	Z.Inog‘omov	A. Mo‘minov	K. Eminov
24.	Manerizm oqimi qanday oqim?	Tabiatdan aynan nusxa ko‘chirish	Tabiatdan uzoqlashish, qonun-qoidalarga amal qilmaslik	Borliqni xaqqoniy tasvirlash
25.	Dastgoxli rangtasvir nima?	Jurnalda tasvirlangan rasm	Kitobga ishlangan rasm	Molbertda ishlangan surat
26.	Portret janrida ijod qilgan rassomlar qaysi qatorda?	M. Nabiev, A. Abdullaev	N. Kashina, A. Boymatov	A. Mo‘minov, G. Abduraxmanov
27.	Ranglavha nima?	Qisqa muddatda naturadan ishlangan tasvir	Xayoldan ishlangan asar	Uzoq vaqtda ishlangan asar
28.	Kubizm oqimi qanday oqim?	Naturani o‘ziga qarab xaqqoniy tasvirlash	Borliqni soddalashtirib geometrik shakllarda	Naturani o‘ziga qarab tasvirlash

			tasvirlash	
29.	Lojuvard rang qanday rang?	Och yashil	To‘q ko‘k	To‘q jigarrang
30.	Interer nima?	Binoning ichki ko‘rinishi	Binoni tepadagi ko‘rinishi	Binoning tashqi ko‘rinishi
31.	Sangina, pastel, sous kabi badiiy materiallar asosan tasviriy san’atning qaysi turida qo‘llaniladi?	Rangtasvir, grafika	Haykaltaroshlik, naqqoshlik	Me’morchilik, kandakorlik
32.	Tasviriy san’atda simmetriya nima?	Buyum shaklining mutanosibligi	Buyumlarning bir-biriga o‘xshashligi	Buyumlarning bir-biriga o‘xshamasligi
33.	Sovuq ranglar qaysi qatorda?	Yashil, havorang, zangori	Qora, jigarrang, sariq	Qizil, sariq, oq
34.	Nilobi rangi qanday rang?	Zarg‘aldoq	Qizil	Havorang
35.	Samarqanddagi “Registon” ansambli tarkibidagi madrasalar nomi qaysi qatorda?	Sherdor, Tillaqori, Ulug‘bek	Mir Arab, Abdullazizxon	Abdullaxon, Abulqosim
36.	Kamalakdagi ranglar nechta?	9 ta	5 ta	7 ta
37.	Pistoqi rang qanday rang?	Yashil	Sariq	Zangori
38.	Zarg‘aldoq rang qaysi bo‘yoqlar aralashmasidan hosil bo‘ladi?	Sariq va qizil	Sariq va zangori	Yashil va jigarrang
39.	O‘rol Tansiqboyevning mashhur asari qaysi?	Mening qo‘shig‘im	Issiqko‘lda oqshom	Uzbekistonda mart
40.	Jigarrang rang qaysi bo‘yoqlardan hosil bo‘ladi?	Sariq va ko‘k	Qizil va qora	Yashil va sariq
41.	Klassitsizm oqimi qanday oqim?	Antik davrdagi klassik san’at	Tabiatdagi voqelikdan voz kechish	Miniatyura asarlari
42.	David haykalining muallifi kim?	Titsian	Mikelandjelo	Leonardo da Vinchi
43.	“Toj mahal” me’morchilik obidasi qaysi shaharda?	Astrobod	Tabriz	Agra
44.	Etyud iborasining ta’rifi qaysi qatorda?	Qisqa muddatda	Tushda bajarilgan ish	Uzoq muddatda qalamda

		bo‘yoqlarda bajarilgan ish		bajarilgan ish
45.	Kontrast ranglar deganda nimani tushunasiz?	Ranglarning o‘zaro qarama-qarshiligi	Bir-biriga yaqin bo‘lgan ranglar	Sovuq ranglar
46.	Beruniy portretining muallifi kim?	A. Mirzayev M	R. Axmedov	. Nabiyev
47.	Assimetriya iborasi qaysi qatorda to‘g‘ri berilgan?	Buyum bo‘laklarining bir-biriga o‘xshamasligi	Rangtasvir ishlash	Mutanosiblik, buyum bo‘laklarining bir-biriga mos kelishi
48.	Ufq chizig‘i deganda nimani tushunasiz?	Ko‘z balandligida o‘tgan tekislik	Xajmlarni tasvirlash	Ko‘z balandligidan yuqori o‘tadigan tekislik
49.	O‘zbekiston Respublikasi davlat gerbi muallifi kim?	M.Kagarov	A.Mamajonov	K. Basharov
50.	Buyumlarni tasvirlashda ufq chizig‘i nechta holatda bo‘lishi mumkin?	2 ta	1 ta	4 ta
51.	Kolorit nima?	Mujassam ranglar majmuasi	Ranglarning ketma-ketligi	Asardagi ranglarning ziddiyati
52.	Dunyoga mashhur “Ermitaj” muzeyi qaysi shaharda joylashgan?	Nyu-York	Moskva	Sankt-Peterburg
53.	Guash bo‘yog‘i asosan san’atning qaysi turida qo‘llaniladi ?	Grafikada	Chizmachilikda	Naqqoshlikda
54.	Buyum tekisligi deb nimaga aytiladi?	Buyumning joylashgan joyi	Buyumlar to‘plami	Buyumning perspektivada ko‘rinishi
55.	Kontur nima?	Buyum tarxi	Buyum yorug‘-soyasi	Grafika uslubi
56.	Blik deb nimaga aytiladi?	Buyumga tik tushuvchi nur	Buyumdagi yarim soya	Buyumdagi refleks
57.	Animalist rassomlar kimlar?	Hayvonlarni tasvirlovchi	Manzara tasvirlovchi	Natyurmort tasvirlovchi
58.	Garmoniya iborasi nimani bildiradi?	Badiiy asar qismlarining mutanosibligi	Asar kompozitsiyasidagi o‘xshashlik	Asar kompozitsiyasi
59.	Jahonga mashhur Luvr muzeyi qaysi mamlakatda joylashgan?	Gollandiyada	Parijda	Germaniyada

60.	Romantizm oqimi qanday oqim?	Rassomning ko‘proq o‘z ichki kechinmasini talqin etishi	Xayoldan ishlash	Rassomning voqelikni haqqoniy ishlashi
61.	Mahobatli asar yaratuvchi rassomlardan kimlarni bilasiz?	Sh. Abdurashidov	Ch. Axmarov	R. Ahmedov
62.	XX asr boshlaridagi O‘zbekiston rassomlari kimlar?	O‘.Tansiqboev, Z.Inog‘omov, A.Abdullaev, M.Nabiev	A. Mirzaev, B.Maxkamov, Ya.Salpinkidi, N.Usmonov	D. Boqiev, I. Jabborov, O.Qozoqov, A.Mo‘minov
63.	Leonardo da Vinchi nimalarga ahamiyat bergan?	Nisbatlar ta’limoti, perspektiva, anatomiya	Ilohiy farishtalar to‘plamiga	Inson gavdasining go‘zalligiga
64.	A.Temurning dastlabki portretini kim yaratgan?	Xalil Mirzo Shoxrux	Ma’sud ibn Qo‘stoniy	Sharofiddin Ali Yazdiy
65.	Tasviriy san’atning turlarini aniqlang.	Haykaltaroshlik, me’morchilik, rangtasvir, grafika	Balet, kino, grafika, tsirk	Kino, rangtasvir, teatr
66.	Eksterer nima?	Binoning tashqi ko‘rinishi	Binoni tepadagi ko‘rinishi	Binoning ichki ko‘rinishi
67.	Naqshlarni ranglashda qaysi bo‘yoq turidan ko‘proq foydalaniladi?	Akvarel	Guash	Moybo‘yoq, tempera
68.	Akvarel texnikasida ishlovchi usta rassomlar kimlar?	M.Sodiqov, I.Vohidov, A.Boybekov, D.Mirsaliev	B.Jalolov, O.Qozoqov, G‘.Abduraxmonov	M.Nabiev, Akmal Nur, M.Yo‘ldoshev, M.Nuriddinov
69.	Guash texnikasi, texnologiyasida vazifalar ishlash uchun qanday ashyo va jihozlar zarur bo‘ladi?	Guashbo‘yoqlari, karton qog‘oz, suv mo‘yqalam, qalam	Akvarel, o‘chirg‘ich, qalam, mo‘yqalam	Molbert, mato, o‘chirg‘ich, qog‘oz, qalam
70.	Suvbo‘yoq texnikasida tasvir ishlashda qanday ashyolar, ish qurollari zarur?	Qog‘oz, akvarel, mo‘yqalam, suv	Akvarel karton, o‘chirg‘ich	Mo‘yqalam, suv, skipidar, akvarel bo‘yoq
71.	Mo‘yqalamni qanday, qaysi tarafga qarab xarakatlantirish kerak?	Xoxlagan tarafga, erkin	Yuqoridan pastga, chapdan o‘ngga	Pastdan yuqoriga, o‘ngdan chapga

72.	Akvarel texnikasida ishlash uchun eng sifatli qog‘oz qaysi?	Karton	Vatman (Goznak)	Vatman (Tarshon)
73.	Mo‘yqalamni qanday o‘rab saqlanadi?	Qog‘ozga (gazeta)	Matoga	Yumshoq lattaga
74.	Akvarel ishlarining asosiy sifati nimalarda namoyon bo‘ladi?	Nozik, nafisligida	Bo‘yoqning quyuqligida	Chizgining aniqligida
75.	Akvarel bo‘yog‘i nimasi bilan farqlanadi?	Suv bilan ishlash texnologiyasiga ko‘ra	Quyuq, qog‘ozga yaxshi yopishishi uchun	O‘rtacha, tiniq-nozik bo‘lishi uchun
76.	«Grizayl» nima?	Bitta rang bilan rangtasvir ishlash texnikasi;	Qora bo‘yoq bilan chizmatasvir ishlash;	Qora bo‘yoqdagi rangtasvir
77.	«Grizayl» texnikasida qanday sathga ishlagan ma’qul?	Faqat och asosga ma’qul;	Och-to‘q, to‘qroq hamda to‘q tuslangan asosga;	To‘qroq tuslangan sath-asosga
78.	«Grizayl» qalamtasvir soxasiga kiradimi yoki rangtasvirgami?	Rangtasvirga	Ikkala sohaga taalluqli;	Qalamtasvirga;
79.	«Grizayl» texnikasida nima uchun ishlanadi?	Och-to‘qlik, tuslarini yaxshi ajratishni mo‘yqalamda ishlashning dastlabki sabog‘ini;	Maxoratli rasm chizishni;	Rangtasvir bilimini;
80.	Akvarel bo‘yog‘i qurigach, ochlashadimi yoki to‘qlashadimi?	O‘zgarmaydi	Ochlashadi	To‘qlashadi
81.	Moybo‘yoq tasviriy san’at faoliyatida nechanchi asrdan boshlab qo‘llanilgan?	XVII asrdan	XVI asrdan	XV asrdan
82.	Akvarel bo‘yog‘i qaysi san’at turlarida ko‘proq qo‘llaniladi?	Haykaltaroshlik	Rangtasvir	Qalamtasvir
83.	Yumshoq, mayin mo‘yqalamlar nimalardan tayyorlanadi?	Quyon, olmaxon, kolonok, suvsar, qunduz	Ayiq, kiyik, qo‘y, quyon, suvsar mo‘ynasidan.	Kiyik, to‘ng‘iz, oq ayiq, bug‘u, qunduz mo‘ynasidan;

		mo‘ynasidan		
84.	Moybo‘yoqni nima bilan qo‘shib foydalaniladi?	Eritgich, skipidar, pinen;	Zig‘ir moy, lok, kerosin	Atseton, uayt-spirt, alif.
85.	Guash texnikasi nimasi bilan moybo‘yoq texnikasidan farqlanadi?	Suvga qo‘shib ishlatilishi bilan;	Unga moy qo‘shib ishlatish mumkinligi bilan;	Skipidar – eritgich qo‘shib ishlatilishi bilan
86.	Guash bo‘yog‘ida tasvir ishlangach, ochlashadimi yoki to‘qlashadimi?	To‘qlashadi	Ochlashadi	O‘zgarish bo‘lmaydi
87.	«Podmolyovka» nima?	Rangtasvir ishlanganda beriladigan dastlabki bo‘yoq-rang surtmasi	Rasm chizganda beriladigan quyuq rang surtmasi	Rangtasvirni ishlashning ikkinchi bosqichi
88.	«Lessirovka» deganda nimani tushunasiz?	Quyuq bo‘yoq qatlami ustidan rangni jilolash, boyitish uchun beriladigan, suyuq bo‘yoq qatlami	Bo‘yoqni suyuq va quyuq qilib ishlatish metodi	Suyuq bo‘yoqning tasvir ustidan to‘qlashtirish
89.	Suv bo‘yoqlar deb qanday bo‘yoqlarga aytiladi?	Akvarel, guash, akril, tempera	Akvarel, guash, moybo‘yoq	Akvarel, guash, moybo‘yoq
90.	Akvarelda ishlatiladigan ish qurollari	Mo‘yqalam, vatman qog‘ozi, akvarel bo‘yog‘i	Stek, bolg‘a	Moybo‘yoq, eritgich
91.	Rang koloriti deganda nimani tushunasiz?	Rang tusi	Ranglarning och to‘qligi	Jilo berish
92.	Kontrast ranglar deb nimaga aytiladi?	Bir-biridan keskin farq qiluvchi rang	Uchta bir xil rang	Ikkita bir xil rang
93.	Mahmud To‘raev qaysi naqqoshlik maktabining namoyondasi?	Qo‘qon	Toshkent	Samarqand
94.	«Dustlik» «Muxabbat» «Chayxonachi» asorlarini yaratgan rassom?	Benkov	Tatevosyan	Usta Mumin

95.	Uch qismdan iborat rangtasvir asari?	Kompazitsiya	Triptix	diptix
96.	Badiy asarlarda rang birikmasining umumiy tusi	blik	refleks	ton
97.	Uyg`anish davrining rang tasvir qiroli kim?	Dyurer	Titsian Vechellio	Rembrandt
98.	«Qayroqqum GESI» asarining muallifi kim?	Timurov	Karaxov	Tansiqbayev
99.	Tasvirlangan buyum xayotiy voqea lavxa xarakat?	eskiz	syujet	nabroska
100.	Buyuk rus tarixiy janri rassomi?	Shishkin	Vasnetsov	Surikov
101.	Muz qor suv xavo rang zangori kukish yashil tuq binavsha ranglar?	Axromatik rang	Sovuq rang	Xromatik rang
102.	Qorokolpoqston tasviriy san'atiga asos solgan ilk rassomlarni ko`rsating?	Sovetskiy, Saipov, Berdimuratov	Izentaev Jaqsibaev Lepesov	Sarekeev Antonov esentaeva
103.	Kulol kim?	Sopol buyumlar yasovchi usta	Asbop yasavchi usta	Temir ustasi
104.	Predmetlarning munosabatligi tengligi?	asimmetriya	komponovka	simmetriya
105.	Buyuk rus manzara janri rassomi?	Surikov	Shishkin	Repin
106.	Rasm chizishda ishlatiladigan yumshoq qizg`ish jigar rang qalam?	tush	sangina	sous
107.	Mashxur xaykoltorosh R.Toqtash obrazi V.Savitskiy va Saida portretleri muallifi kim?	Umarbekov	Jalolov	Ruziboev
108.	Yaratilgan asar komponentlarining oxangdor tekis yoki dinamik qaytarilishi?	garmoniya	ritm	kolorit
109.	Zarar ko‘rgan badiy asarning umrini uzaytirish va asl holiga qaytarish?	restavratsiya	reptroduktsiya	gruntovka
110.	Xaqiqiy badiy asarning poligrafiya vositalari yardamida qayta xosil qilingan kurinishi?	grafika	kopirovka	reproduktsiya

111.	«Volgadagi burlaklar" asarining avtori?	Surikov	Repin	Vrubel
112.	Gollandiyaning eng yirik rassomi?	Karaiadjo	Sharden	Rembrant
113.	Narsaning shaxsiy va tushuvchi soyasidagi aks shula?	soya	refleks	blik
114.	Gorizont shizig`i nima?	rassomning kozining satqi yaki balantliktan utkazilgan shartli tukri chiziq	Osmon bilan erning kesilishi shizig`i	Rasimdagi kondalan shiziq
115.	Etyud nima?	Rangtasvirda kishik lavxa ishlash	Etyud ishlashd moslashtioilgan koshma dastgox	Qalamtasvir usullaridan biri
116.	Molbert so`zi nima?	Rangtasvirda ishlash uchun moslama	Mozayka	Fon uchun ishlatiladigan plazma matolar
117.	Lessirovka so`zi nimani anglatadi?	Rangtasvir usillaridan biri	Qalamtasvir usillaridan biri	Mazok
118.	«Afina maktabi» asarining avtori?	Rafael Santi	Leonardo Do Vinchi	Mikelandjelo
119.	Rangtasvir nimaga asoslanadi?	grizail	qalamtasvir	axromatik
120.	Qaysi ranglar qorish orqali iliq yashil rang xosil buladi?	havorang, zarg`oldoq	Sariq	Yashil
121.	Blik nima?	predmetning eng yaltiroq qismi	predmetning bir bolagi	Predmetning en yoqargi nuktasi
122.	Inson rasmini tasvirlash qanday janr?	natyurmort	peyzaj	portret
123.	Odam boshi va gavdasining rangtasviri?	portret	peyzaj	etyud
124.	Rassom Abdulhaq Abdullaev qaysi janrda ijod qilgan?	Peyzaj	Portret	Animalistik
125.	Kukishsiman bo‘yoq modda qanday ranglibo‘yoq tayyorlashda foydalanadi?	guash	tempera	pigment
126.	Tabiyatni tasvirlash qanaqa janr	animalistik	Portret	peyzaj

127.	«Trevoga» asarining avtori?	Petrov-Vodkin	Grekov	Deyneka
128.	Buyoq bo‘r va bog`lovchi moddadan tayarlangan rangli yumshoq qalam?	guash	akvarel	pastel
129.	Moy bo‘yoqni qanoqa asbobga siqma joylashtiriladi?	planshet	palitra	qog`oz
130.	Moy bo‘yoqli rangtasvirda barcha bo‘yoqlar qaysi bo‘yoq yordamida aralashtiriladi?	Oq rang	Bir-biriga yaqin ranglar	Bir-biriga bog`liq ranglar
131.	Portret janrida nima tasvirlanadi?	Odamning qiyafasini	Manzara	Qo`sh va xayvon
132.	Plener so`zi nimani anglatadi?	Ochiq kenglik	Interer	Eksterer
133.	Mashxur rassom O‘.Tansiqbayev qayerda vafot etkan?	Nukusda	Toshkentda	Termezda
134.	Gipsdan ishlangan odam boshining namunasidan tuzilgan quyilma?	natyurmort	portret	peyzaj
135.	Rangtasvirda xar xil buyimlardan tuzilgan qurilma?	Naturmort	Etyud	Planer
136.	Xomaki ish qoralama o‘ziga xos chizgilar yardamida tez bajariladigan tarxli tasvir?	nabroska	eskiz	komponovka
137.	«Doirachi qiz» asari muallifi?	N.Kashina	R.Axmedov	M.Nabiev
138.	Rangli shisha toshlar, yog`och charm qiyqimlaridan bir-biriga zich qilip yopishtirish yuli bilan xosil qilingan rasm?	kollaj	ikona	mozayka
139.	O‘zbekiston xalq rassomi rangtasvir ustasi "Bola xonada", "Intizorlik", "Toshkent-tinchlik va do‘stlik shaxri" triptixi mualifi?	Axmarov	Nabiyev	Mirzayev
140.	Surtma muyqalamda keskin va uzib-uzib ishlash?	mazok	retush	shtrix

141.	«A.Temur» portretini yaratgan rassom?	M.Nabiev	R.Shoriev	B.Jalolov
142.	«Xosil» asarini yaratgan rassom?	M.Juraboev	T.Mirjalilov	R.Shoriev
143.	Taniqli Abu Rayxon Beruniy portretining muallifi?	R. Choriev	R. Axmedov	M. Nabiev
144.	Buyuk «Djakonda» asari qaysi muzeyning faxri?	Ermitaj	Luvr	Prabo
145.	Rembrantning “Oqpadarning qaytishi” asari qaysi muzeyda saqlanmoqda?	Luvr	Ermitaj	Tpetyakov galereyasi
146.	Suvratlarda eng oxirgi orqa plan rangni bildiruvchi ibora?	Fon	ton	perspektiva
147.	Uzbekiston xalq rassomi Ch.Axmarov portretini qaysi rassom yaratgan?	A.Ikromjonov	R.Axmedov	M.Nabiev
148.	Matn yoki hikoya bilan bog‘liq bo‘lgan shu xikoyadagi lavhaning ko‘rinishini uzida aks ettiradigan rasmlar?	nabroska	grafika	illyustratsiya
149.	Har xil materiallari birlashtirib san’at asarini yaratish?	illyustratsiya	inkrustratsiya	kompozittsiya
150.	Naturmort janri bu…?	Jonsiz tabiatning tasvirlanishi	Ranglarni joylashtirish	tabiatning tasvirlanishi
151.	Biror bir mavzuni o‘zida aks ettiradigan san’at asar tushinchasi?	peyzaj	janr	eskiz
152.	«Isoning xaliqqa ko‘rinishi» asarining muallifi?	Repin	Kiprenskiy	Ivanov
153.	Chiziladigan buyum manzara va boshqalarni qog‘oz yuzasiga mos qilip joylashtirish?	eskiz	nabroska	Komponovka
154.	“Boysun madonnasi” asari muallifi	G‘.Abdurahmonov	V.Burmakin	N.Abdusalomho‘jaev
155.	Narsaning asosiy rangi masalan gipsdan ishlangan oq vazaning oqligi?	grizail	Lokal rang	Sovuq rang

156.	Sangina, pastel, sous kabi badiiy materiallar tasviriy san'atning qaysi turida qo'llaniladi ?	Rangtasvir, grafika	Haykaltaroshlik, naqqoshlik	Me'morchilik, kandakorlik
157.	Natyurmort qo'yilmasining ta'rifi qaysi qatorda to'g'ri ifodalangan?	Narsaning o'ziga qarab tasvirlash	To'g'ri to'rtburchak ichida naqsh ishlash	Tasviriy san'at haqida suhbat
158.	Guash bo'yog'i asosan san'atning qaysi turida qo'llaniladi ?	Naqqoshlikda	Chizmachilikda	Grafikada
159.	Xromatik ranglar qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan ?	Qizil, sariq, yashil	Qora, sariq, oq	Jigarrang, oqish, kulrang
160.	Tus jihatdan to'q ranglar qaysi qatorda ?	Jigarrang, zangori, binafsha	Kulrang, qizil, zarg'aldoq	Sariq, oq, havorang
161.	Hosila ranglar qaysi qatorda to'g'ri berilgan?	Zarg'aldoq, yashil, binafsha	Sariq, jigarrang, havorang	Qizil, sariq, zangori
162.	Lojuvard rang qanday rang?	To'q jigarrang	Och yashil	To'q ko'k
163.	Yashil rang qaysi bo'yoqlar aralashmasidan hosil bo'ladi ?	Ko'k va sariq	Ko'k va binafsha	Qizil va sariq
164.	Qizil, sariq, yashil ranglar umumiy tarzda qanday nomlanadi?	Axromatik	Xromatik	Grizayl
165.	Asosiy ranglar deb qaysi ranglarga aytiladi?	Sariq, binafsha, ko'k	Sariq, qizil, ko'k	Yashil, qizil, ko'k
166.	"Tong", "Onalik" asarining muallifi kim ?	A. Abdullaev	R. Ahmedov	B. Jalolov
167.	Marina janriga oid asar qaysi qatorda ?	To'qqizinchi val	Fonton bo'yida	Pompeyning so'nggi kuni
168.	Kubizm oqimida ijod qilgan rassomlar qaysi qatorda ?	S.Dali, Ya.Salpinkidi	E.Mone, K.Mone	P.Pikasso, Pol Sezann
169.	Triptix nima ?	Bir mavzudagi uch bo'lakdan iborat san'at asari	Uch haykaltarosh tomonidan bajarilgan san'at asari	Uch rassom tomonidan yaratilgan san'at asari

170.	Taniqli rus manzarachi rassomlari qaysi qatorda ?	I.Shishkin, I.Savrasov	Serov, Petrov-Vodkin	Kuindji, Perov
171.	Impressionizm oqimi qanday oqim ?	Borliqni inkor etish	Borliqni asl holidek tasvirlash	Borliqni tasavvurdan ishlash
172.	“Choyga” asarining muallifi kim ?	A. Mo‘minov	Z.Inog‘omov	K. Eminov
173.	Manerizm oqimi qanday oqim ?	Tabiatdan uzoqlashish, qonun-qoidalarga amal qilmaslik	Tabiatdan aynan nusxa ko‘chirish	Borliqni xaqqoniy tasvirlash
174.	Dastgoxli rangtasvir nima ?	Jurnalda tasvirlangan rasm	Kitobga ishlangan rasm	Molbertda ishlangan surat
175.	Portret janrida ijod etayotgan rassomlar qaysi qatorda ?	M. Nabiev, A. Abdullaev	N. Kashina, A. Boymatov	A. Mo‘minov, G. Abduraxmanov
176.	Ranglavha nima ?	Qisqa muddatda naturadan ishlangan tasvir	Xayoldan ishlangan asar	Uzoq vaqtda ishlangan asar
177.	Akvarel bo‘yoqlardan qaysi san’at turida qo‘llaniladi ?	Qalamtasvirda	Rangtasvirda	Amaliy san’atda
178.	Pistoqi rang qanday rang ?	Zangori	Yashil	Sariq
179.	Tasviriy san’at janrlari qaysi qatorda ?	Natyurmort, portret, manzara	Ranglavha, etyud, asar	Qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya
180.	Zarg‘aldoq rang qaysi bo‘yoqlar aralashmasidan hosil bo‘ladi ?	Sariq va zangori	Sariq va qizil	Yashil va jigarrang
181.	Leonardo da Vinchi nimalarga ahamiyat bergan ?	Nisbatlar ta’limoti, perspektiva, anatomiya	Ilohiy farishtalar to‘plamiga	Inson gavdasining go‘zalligiga

182.	A.Temurning dastlabki portretini kim yaratgan ?	Xalil Mirzo Shoxrux	Ma’sud ibn Qo‘stoniy	Sharofiddin Ali Yazdiy
183.	Akvarel texnikasida ishlovchi usta rassomlar kimlar?	M.Sodiqov, I.Vohidov, B.Boymatov, D.Mirsaliev	B.Jalolov, O.Qozoqov, G‘.Abduraxmonov	M.Nabiev, Akmal Nur, M.Yo‘ldoshev, M.Nuriddinov
184.	Guash texnikasi, texnologiyasida vazifalar ishlash uchun qanday ashyo va jihozlar zarur bo‘ladi?	Guash to‘plami, karton qog‘oz, suv mo‘yqalam, qalam	Suvbo‘yoq to‘plash, o‘chirg‘ich, qalam, mo‘yqalam	Molbert, mato, o‘chirg‘ich, qog‘oz, qalam
185.	Suvbo‘yoq texnikasida tasvir ishlashda qanday ashyolar, ish qurollari zarur?	Qog‘oz, akvarel, mo‘yqalam, suv	Akvarel karton, o‘chirg‘ich	Mo‘yqalam, suv, skipidar, akvarel bo‘yoq
186.	Mo‘yqalamni qanday, qaysi tarafga qarab xarakatlantirish kerak?	Xoxlagan tarafga, erkin	Yuqoridan pastga, chapdan o‘ngga	Pastdan yuqoriga, o‘ngdan chapga
187.	«Grizayl» texnikasida qanday sathga ishlagan ma’qul?	Faqat och asosga ma’qul;	Och-to‘q, to‘qroq hamda to‘q tuslangan asosga;	To‘qroq tuslangan sath-asosga
188.	«Grizayl» qalamtasvir soxasiga kiradimi yoki rangtasvirgami?	Qalamtasvirga;	Ikkala sohaga taalluqli;	Rangtasvirga
189.	Guash texnikasi nimasi bilan moybo‘yoq texnikasidan farqlanadi?	Suvga qo‘shib ishlatilishi bilan;	Unga moy qo‘shib ishlatish mumkinligi bilan;	Skipidar – eritgich qo‘shib ishlatilishi bilan
190.	Guash bo‘yog‘ida tasvir ishlangach, ochlashadimi yoki to‘qlashadimi?	Ochlashadi	To‘qlashadi;	O‘zgarish bo‘lmaydi;
191.	Akvarelda nima uchun oq bo‘yoq ishlatilmaydi.	Akvarel texnikasi buni taqozo qilmaydi. Oq rangning o‘rniga qog‘ozning oqligidan foydalaniladi	Chunki yorqin rang, shu sababli ishlatib bo‘lmaydi.	Bu turdagi bo‘yoqni akvarel ko‘rinishda ishlab chiqarish mumkin emas
192.	«Afina maktabi» asarining avtori?	Rafael Santi	Leonardo Do Vinchi	Mikelandjelo
193.	Rangtasvir nimaga	qalamtasvir	grizail	axromatik

	asoslanadi?			
194.	Bo‘yoq turi nursiz tiniq emas?	guash	akvarel	tempera
195.	Z. Faxriddinov «Zulmat va Zie» asarin qanraqa bueqta ishchlagan?	Tempera	akvarel	guash
196.	Qora yaki jigar rangda bajariladigan rasm?	grafika	grizayl	retush
197.	Rembrantning “Oqpadarning qaytishi” asari qaysi muzeyda?	Luvr	Ermitaj	Tretyakov galereyasi
198.	«Partizanning onasi» asarining avtori?	Gerasimov	Ioganson	Deyneka
199.	Luvr muzeyi qaysi mamlakat xududida joylashgan?	Germania	Rossiya	Fransiya
200.	Drapirovka so‘zi nimani anglatadi	Rangtasvirda ishlash uchun moslama	Plener so‘zi	Fon uchun ishlatiladigan mato

GLOSSARY

	O‘zbekcha	inglizcha	izoh
1	**Akvarel**	Watercolors	– tayyorlashda suvda parchalanish hususiyatiga ega modda, masalan gummiarabik moddasidan foydalanilgan bo‘yoq turi. Odatda akvarel suv bilan qorilganda suv kabi tiniq holatga keladi va mo‘yqalamda uzun dog‘lar yordamida ishlanadi.
2	**Oq bo‘yoq (Belila)**	White	– oq mineral bo‘yoq. Odatda tarkibida kumush, temir, mis, titan kabi moddalar mavjud bo‘ladi. Birinchi oq mineral bo‘yoq – yog‘li rassomlik san’ati uchun mo‘ljallangan – qo‘rg‘oshin belilasi. U mustahkam, yaxshi quriydi va havo ta’siriga chidamli hossalarga ega. Qo‘rg‘oshin belilasining kamchiliklari ham bor: u zaharli, vaqti bilan vodorod sulfide ta’siridan rangi to‘q va tiniqroq holatga keladi, yog‘da sarg‘ayadi.
3	**Qog‘oz**	Paper	– tasviriy san’atda qog‘oz ko‘proq akvarel bilan ishlashda qo‘llaniladi, bu yerda ortiqcha takrorlanishlardan qochib, faqat bir qancha mulohazalar bilan kifoyalanish mumkin.
4	**Vatman**	Whatman	– (angl whatman) – qalin qattiq qog‘oz. Juda sifatli, yuzasi gadir – budur, mustahkam va yaxshi moylangan qog‘oz. Qog‘oz nomi ingliz qog‘oz korxonasi egasi J.Vatman.
5	**Grizayl**	Grisaille	– (fran. Grisaille gris so‘zidan olingan – kulrang). Bir rangli tasviriy san’at, bir rangli yozuv (monoxromiya), bitta rang yordamida ishlanadi, odatda kulrang yoki jigarranglardan foydalaniladi. Grizayl uslubi uskuna tasvirida, shuningdek interyerlarda ham keng qo‘llaniladi. Grizayl klassitsizm san’atida relyef soya va nur tasviri yordamida yoritiladi.
6	**Shu’la (blik)**	Glare	– (nemis. – nigoh) soya va yorug‘lik elementi. Buyumdagi eng yorug‘ nur tushgan, asosan jilolanib va yaltirab turgan qismi. Odatda bu dog‘ yorqinligiga ko‘rabuyumning umumiy ko‘rinishidan yaqqol farqlanib turadi.
7	**Mo‘yqalam**	Brush	– dastgakka maxkamlangan bir xil dag‘al junlar to‘pi, tekislikka bo‘yoq, yelim , lak surtish uchun qo‘llaniladi. Yungli hayvonlar yungidan (olmaxon, suvsar) va hayvonlar junidan tayyorlanadi.

			Foydalanishda sintetik mo‘yqalamlar juda qulay.
8	**Cheklangan ranglar**	limited flowerses	–rangtasvir ishlashni o‘rganishning boshlang‘ich bosqichlarida qo‘shimcha ranglarni tayyorlashni o‘rganish uchun mavjud barcha ranglar naboridan foydalanilmay, kam sonli bo‘yoq ranglaridan foydalaniladigan ikki yoki uch xil rang.
9	**Torshon qog‘oz**	Paper torshon	–torshon atamasi (fr. juda g‘adir–budur yuza) – yuzaning yirik va mayda jilvirliligi xususiyatini anglatadi. Zichligi yuqori, yorqin oq rangda, kislotasiz, uzoq muddat saqlanish Rangtasvirga o‘ziga xos jozibalorlik yuzasi jilvirli akvarel, guash, tempera va akril bo‘yoqlarida rangtasvir ishlash uchun qo‘llaniladigan maxsus qog‘oz turi.
10	**Kompozitsiya**	Song	(lot.composition – tuzish) – badiiy asarni uning mazmuni va hususiyatiga ko‘ra tuzish. Kompozitsiya asarga o‘ziga hoslik va butunlik bahsh etuvchi badiiy shaklning muhim elementi hisoblanadi.
11	**Geometrik jismlar**	geometric bodies	– rangtasvirni o‘rganishning boshlang‘ich bosqichlarida natyurmort qo‘yilmalari uchun o‘quv jarayonida qo‘llaniladigan to‘g‘ri shaklli (kub, shar, prizma, piramida, konus) gipsdan yasalgan jismlar to‘plami. O‘quv jihozi.
12	**Konstruktiv tuzilish**	design	– tasviriy san’atda shaklning o‘ziga xos xususiyatlarini ifodalash uchun barcha qismlari o‘rtasidagi munosabat, o‘zaro nisbatlarni qurish.
13	**Perspektiva**	Perspective	– (fran.perspective, lot.perspicio – aniq ko‘raman), tekislikdagi katta tanalar tasviri, ularning o‘z joy tuzilishi va joylashgan o‘rni, shuningdek kuzatuvchidan uzoqligi yetkazib beriladi.
14	**Obraz**	Image	– san’atda butun borliq hodisalarini tasvirlash shakli, butun borliqni badiiy tasvirlash shakli. Tasviriy san’atda obraz fikrning aniq, yaqqol tasviri.
15	**Buyum tekisligi**	Plane subject	–tasvir chizilayotgan sath, mato, polotno, qog‘oz yuzasi

16	**Natyurmort**	French inanimate nature	–tasvir chizilayotgan sath, mato, polotno, qog‘oz yuzasi fransuzcha–jonsiz tabiat.
17	**Rangtasvir**	converted using different paints picture books	– tasvir chizilayotgan sath, mato, polotno, qog‘oz yuzasi turli hil bo‘yoqlar yordamida ishlanadigan surat, asarlar.
18	**Yarim soya**	The penumbra	– yorug‘lik va soya elementi; yorug‘lik va chuqur soya orasidagi joyni egallovchi, predmet ustidagi yorug‘lik va soya siyqallashishi.
19	**Yarim**	Halftone	– predmetning yoritilgan bo‘lagining kam rangli ikkita yonma–yon ranglari orasidan o‘tuvchi rang. San’at asarlarida: badiiy asarni ifodalash vositasi.
20	**Nisbat**	Ratio	– bo‘laklar o‘lchami, bo‘laklarning bir biriga va bir butunning o‘lchamlariga mosligi. Tasviriy san’atda nisbatning ko‘plab turlari mavjud. Rassom nisbatning barcha turlari bilan ishlaydi. Ular nafaqat shakl va predmetlarning tuzilishini, balki asarning kompozitsion tuzilishini ham belgilaydi.
21	**Kolorit**	Color	– (ital.colorito, lot.color–bo‘yoq, rang) rasmdagi bo‘yoqlar mutanosibligi, ularning o‘zaro aloqasi, rang va uyg‘unligiga ko‘ra ranglarning mosligi. Iliq, sovuq va yorqin kolorit. Koloritning tashqi tasviri – asarda ranglarning yorqinligi va uyg‘unligi.
22	**Kontrast**	Contrast	(fran. – keskin farq, qarama–qarshilik) – tasviriy san’atda keng tarqalgan badiiy uslub, qarama–qarshi sifatlarni taqqoslash va ularni kuchaytirishga qaratilgan.
23	**Munosabat, nisbat**	Attitude, proportion	– asar yaratishda foydalanilgan natura elementlarining o ‘zaro bog‘liqligi. Masalan: rangtasvirda tus va rang munosabati, har xil yorqinlik nisbati. Chizmatasvirda o‘cham va shakl nisbatlari. San’atda taqqoslash usuli bilan aniqlanadi. Tus va rang munosabatalari kontrast, o‘tkir va engil nyuansli bo‘lishi mumkin.
24	**Qoralama**	Sketch	fransuzcha – exguisse – nabrosok (qoralama) – ijodiy g‘oyaning asar uchun bajarilgan tez bajarilgan chizgilari.

25	**Eskiz**	Outline	– tasvir chizilayotgan sath, mato, polotno, qog‘oz yuzasi eskiz har xil usul (texnika)da bajarilishi mumkin. Eskiz bir necha variantda bajariladi va eng yaxshi deb topilgani asar uchun asos qilinib olinadi.
26	**Chiziq**	Sidebar	– tasvir chizilayotgan sath, mato, polotno, qog‘oz yuzasi kontur, abris.
27	**Shakl**	Form	(lotincha – forma – tashqi ko‘rinish) 1) tashqi ko‘rinish, qiyofa; 2) tasviriy san’atda forma deganda shaklning tashqi xususiyatiga aytiladi. Tasviriy san ’atda badiiy forma – bu kompozitsiya tuzilishi, vositalar birligi, hamjihatliligi, usuli, badiiy ashyoda amalga oshirilganligi va badiiy g ‘oya mujassamligidir.
28	**Dastlabki rang (podmalevka)**	First colour	–tasvir chizilayotgan sath, mato, polotno, qog‘oz yuzasi ko‘p qatlamli moybo ‘yoqda ishlangan kartinaning eng avvalgi boshlang‘ich bosqichi. Boshqa rangtasvir texnikasida ham podmalevka ishlatilishi mumkin. Podmalevka rangli yoki monoxramli (rangsiz, kulrang), bir tusli, yupqa rangli qatlamda yoki nisbatan quyuq bo‘yoqda bajarilishi mumkin.
29	**Faktura**	Invoice, texture	(lotincha – factura– ishlov berish) 1) ashyo (material) ning xarakter xususiyati, naturada buyumning sirti va uning san’at asaridagi tasviri (masalan, kartinada yoki naturada shisha ko‘zaning yaltiroq sirti, yuzasi); 2) materialning ishlov berilganlik xususiyati, materialning xarakterli sifati (masalan, nafis tasviriy asar fakturasi – bu mezon (iz), b o‘yoq qatlamining xususiyati. U silliq, g ‘adir–budir, relefli va shu kabi ko‘rinishda bo‘lishi mumkin, haykaltaroshlikda – ishlov berilgan tosh, yog‘och va boshqalarning yuzasidir).
30	**Alla prima**	Alla prima	(lot– birinchi urinishdan) tasviriy san’atdagi rassomlik usuli, mohiyati shundaki, ishlanadigan tasvir hech bir yordamchi chizmalarsiz ishlanadi.
31	**Soya–yorug‘**	Chiaroscuro	– yorug‘ va to‘q ranglar aralashmasi, buyumning hajmi va formasini chiqarishda katta ahamiyatga ega. Uning asosini: Soya va yorug‘, yarim yorug‘, reflex, shu’li tashkil etadi. Soya va yorug‘

			kompozitsion tuzilish va asar mazmunini ta’riflash vositalaridan biri hisoblanadi.
32	**Axromatik ranglar**	Achromatic colors	–axromatik ranglar – qar. Хроматические цвета
33	**Xromatik ranglar**	Chromatic colors	– bir–biridan asosiy sifati, va ko‘rinishi bilan ajralib turadigan ranglar. Xromatik ranglarga – quyosh nurlari tushganda hosil bo‘ladigan, quyosh nurlari spektoridagi ranglar. Ranglar spektori shartli ravishda “ranglar doirasi” da joylashadi. Bu doirada ranglar sovuqda issiqqa qarab ketma – ketlikda joylashadi.
34	**Rang**	Color	– rang tasvirning eng asosiy ish anjomlaridan biri hisoblanadi. Atrof muhitning rang – barang holda aks ettirilishi, naturaning muhim jihatlari ko‘rsatilishida ranglar jilosi asosiy o‘rinni egallaydi.
35	**Rang kontrasti**	Color contrast	– bir–biridan faqat tus jihatidan ajralib turadigan ranglarning birga qo‘llanilishi. Ranglarning sovuq issiqligi kartina elementlarining ajralib turishida ta’sir ko‘rsatadi.
36	**Palitra**	Palette	– (fran.palette) 1. Bo‘yoqlarni aralashtirish va joylashтириш uchun ishlatiladigan katta bo‘lmagan yupqa yog‘och taxtacha; 2. Rassom yoki rangtasvirasarlari uchun ushbu rasmga xos bo‘lgan ranglar mutanosibligi, ranglar xususiyati, majmuasi, jilosi.
37	**Fazoviy planlar, perspektiva**	Intensity cuing, airborne prospect	1) naturalarga qaraganimizda fazoga joylashgan buyumlar shartli ravishda maydonlarga bolinadi 2) kartina bo‘sh lig‘idagi tasvirning har xil darajadagi uzoqlashuvi. Odatda bir necha planlar farqlanadi: birinchi, ikkinchi, uchinchi yoki oldingi, o‘rta, uzoq planlari. Ularning soni har xil bo‘ishi tasvirlanayotgan obyektga, ijodiy g‘oyaga bog‘liq; 3) modelirovkada, fazoda har xil joylashgan shakl qismlarini shakl planlari deb yuritiladi.
38	**Tasvir**	Item image	– belgilangan obyektni tasvirlovchi buyum, obraz, rasm. Tasviriy san’atda yaratilayotgan asarlar (rasmda, kompozitsiyada va b.) haqiqiy dunyoning subyektiv tasviri hisoblanadi.

39	**Tasviriy san’at**	Art	– badiiy ijodning bir turi, badiiy obrazlarni tekislik va makonda namoyon etadi. Bu tushunchalar tasviriy san’at, grafika va me’morchilik, shuningdek arxitekturaning har xil turlarini birlashtiradi.
40	**Obraz**	Image	– san’atda butun borliqdagи hodisalar, voqeliklarni badiiy tasvirlash shakli. Tasviriy san’atda obraz - fikrning aniq, yaqqol tasviri.
41	**Karton**	Cardboard	–fran.carton, ital.cartone, carta – qog‘oz. 1. Qalin, qattiq va juda pishiq qog‘oz, oddiy qog‘ozdan qalin. Qog‘ozga tushirilgan rasm, eskiz, keyin u o‘zakka tushiriladi (mato, devor, yog‘och yoki metal tekislik).
42	**Yorug‘lik**	Light	– tasviriy san’atda soya yorug‘ elementi. Naturada bo‘lgani kabi, tasvirda ham bu atama eng yorug‘ qismlarini ko‘rsatib berishda qo‘llaniladi.
43	**Muvozanat**		–o‘quv natyurmorti yoki kompozitsiya, tasvirining qismlari, ranglar, o‘lcham, shaklning o‘zaro mos kelishi, sath og‘irligi mutanosibligi.
44	**Ritm**	Rhythm	–asar kompozitsiyasi tuzilishi xususiyatlaridan biri, kompozitsiya qismining (buyum, shakl, naqsh bo‘laklari, rang va h.k...) bir tekisda navbat bilan qaytarilishi.
45	**Modelirovka**	Modeling	– (ital.–davolamoq) – badiiy amaliyotda: u yoki bu yorug‘likda relyef, tasvirlanayotgan predmet shaklini yetkazib berish. Rasmda modelirovka rang (nur va soya) yordamida amalga oshiriladi, o‘z navbatida shakllarning muntazam o‘zgarishi ham hisobga olinadi. Tasviriy san’atda shakl ranglar bilan shakllantiriladi, chunku bu yerda ranglarning barcha taraflari o‘zaro bog‘langan. Haykaltaroshlikda modelirovkada yasash jarayoni va uch o‘lchamli shakllarni ishlash tushuniladi.
46	**Bo‘yoq**	Paint	– rang bo‘yash vositalari tarkibining umumiy nomi, maishiy sohada foydalanishga mo‘ljallangan, predmetlarga surtilganda yoki bo‘ktirilganda u yoki bu rangni beradi. Kimyoviy tarkibiga ko‘ra pigmentlar va ulardan tayyorlangan bo‘yoqlar mineral (noorganik tuzlar yoki metal oksidlari) va organik (o‘simlik va hayvonlarning birlashishi).

47	**Rang surtmasi**	Pap	– mo‘yqalam tortib bo‘yoq berish – asosga (mato, karton va boshqalar) tushirilgan bo‘yoqli mo‘yqalam izi. Mazok bilan ishlash texnikasi turli va u muallifning shaxsiy harakati, oldiga qo‘ygan vazifalari, u ishlayotgan material hususiyatlariga bog‘liq.
48	**Xomaki reja**	Sketch	– rassom tomonidan tez bajarilgan, katta bo‘lmagan o‘lchamdagi rassomlik, grafika va haykaltaroshlik san’ati asari.
49	**Siluet**	Silhouette	- XVII asr fransuz arbobi nomidan kelib chiqqan. Kishi, hayvon, qush, narsalarning soyaga o‘xshatib bir rangda ishlangan tasviri. Tasvir sidirg‘a rangdagi qog‘ozni kesib ishlab, boshqa rangdagi qog‘oz yoki materialga yopishtirilishi ham mumkin. Grafika texnikasining bu turi qadimdan Xitoyda, Yaponiya va boshqa sharq mamlakatlarida, asrdan boshlab esa Evropada rivojlangan. Keng ma’noda narsa, bino turi shakllarining xarakterli ko‘rinishidir.
50	**Sovuq ranglar**	Cool Flowerses	- qor, muz va sovuqlik taftini eslatuvchi ko‘k, havorang va siyohrang tusli ranglar ko‘lami.
51	**Iliq ranglar**	Warm flowerses	– quyosh, olov, issiqlik taftini eslatuvchi sariq, qizil va zarg‘aldoq tusli ranglar ko‘lami.
52	**Yuvish**	Blur	– muntazam suvdan foydalangan holda mo‘yqalam bilan ishlash texnikasi, qiyin va tasviriy san’at effektlariga boy tush, akvarel va boshqalarda ishlangan rasmlarga ega bo‘lish uchun qo‘llaniladi.
53	**Refleks**	Reflex	– grafikada kamdam–kam, tasviriy san’atda: o‘rab turgan obyektlardan biror–bir predmetga rang va nurning tushgan aksi. Bir butun qismlarining qiyin o‘zaro aloqasi.
54	**Ufq Chizig‘i**	Line of the horizon	–nigoh qarashi va uning izidan taasurotimiz paydo bo‘ladigan, ko‘pincha rassomning tasvirlanayotgan ko‘rinishga qarash uchun tanlagan nuqtasi, ya'ni kartina tashqarisidagi qarash nuqtasiga bog‘liq bo‘ladi. Tomashabinning ko‘z qarashi darajasida yotuvchi chiziq. – bu gorizont chizig‘i deyiladi.

55	**Uslub**	Style	– muallifning ijod maktabida rassomlikning aniq bir yo‘nalishiga xarakterli obrazli tizimi qat’iy birligi va tasvirlash usuli. Atama turli ma’nolarda qo‘llaniladi, ko‘pinch keng ma’noda qo‘llaniladi.
56	**Shakl**	Form	– tashqi ko‘rinish. Tasviriy san’atda forma hajmni, konstruksiyani hamda mutanosiblikni anglatadi.
57	**Gamma**	Gamma	– ranglar jilosi, ko‘proq amaliy san’atda qo‘llaniladigan birnechta ranglarning o‘zaro uyg‘unligi. Issiq, sovuq, yorqin va boshqa xillarga ajratiladi.
58	**Grafika**	Graphics	– (grek.graphike, grapho, yozaman, chizaman) 1) Tasviriy san’at turi bo‘lib, asosiy tasviriy vositalar: qog‘ozga tushirilgan chiziqlar, shtrixlar, dog‘ va nuqtalar bilan rasm chiziladi. Grafika ikki turga bo‘linadi: tasviriy (rasm), muallif tomonidan chizilgan rasm va nashr qilingan: o‘yma naqsh, toshbosma. 2) Asosi shunday rasmdan iborat bo‘lgan nashr qilingan badiiy tasvirlar (o‘yma naqsh, toshbosma). Ranglar grafikada yordamchi vazifasini bajaradi.
59	**O‘zgarish**	Changing	– bo‘yoq qatlamidagi o‘zgarish, shu sababli rasm yuzasining bir qismiga jilo berilmaydi, bo‘yoqlar o‘z yorqinligi va jarangini yo‘qotadi.
60	**Molbert**	Easel	– (nem.malbrett – rassomlik san’ati uchun tokcha) – rassomlik san’ati uchun taxta yoki metal uskuna, turli balandlikda va turli nishablikda mato, karton yoki taxta bilan romlar qotiriladi.
61	**Motiv**	Motive	– 1) rassom tomonidan tasvir uchun tanlangan natura obyekti, kamdan–kam manzara. Motiv – bog‘liqlik, rasm yoki etyudning tasvir yoki rang holatini aniqlaydi. 2) bezak san’atida – ko‘p marota takrorlanishi mumkin bo‘lgan ornament kompozitsiyasining asosiy elementi.
62	**Muvozanat**	Balance	–o‘quv natyurmorti yoki kompozitsiya, tasvirining qismlari, ranglar, o‘lcham, shaklning o‘zaro mos kelishi, sath og‘irligi mutanosibligi.
63	**Ijodiy eksperiment**	Creative experiment	– (lot. – eksperimetum – tajriba, qo‘llab ko‘rish) ijodiy jarayonda kartina yaratish maqsadida izlanish, tadqiqot qilish, yangi usullarni qo‘llash,

			sinab ko‘rish.
64	**Faktura**	Texture	– (lot. Facture – qayta ko‘rib chiqish, qurish) – badiiy asarni his qilish hossalri, butun borliqning haqqoniy tasviri vositasi sifatida qo‘llanilgan.
65	**Format**	Format	– tasvir ishlanadigan yassi tekislik. Bo‘yi va eni hisoblab chiqilgan, tasvir ishlashga moslangan bo‘ladi. Format tanlash bajariladigan ishning umumiy ko‘rinishi va kayfiyatdan kelib chiqiladi. Rasm formati doim kompozitsiyaga mos kelishi kerak.
66	**Realizm**	Realism	– san’atda: butun borliqning obyektiv tasviri. Ko‘pgina san’at yo‘nalishi va oqimlariga hos bo‘lgan haqiqatga moyillikning namoyon bo‘lishi. Ular aniq yoki noaniq namoyon bo‘ladi, yoki umuman mavjud bo‘lmaydi.
67	**Manzara**	Landscape	– tasviriy san’at janri, uning asosini yovvoyi yoki odam tasvirlagan tabiat tasviri hisoblanadi. Joylarning, arxitektura inshootlarining, dengiz va boshqalarning haqiqiy yoki hayoliy ko‘rinishi. Boshqa janrlarning portret foni sifatida ham qo‘llanishi mumkin.
68	**Fon**	Background	- (fransuzcha - fond - tag, chuqurlik kismi) - naturada va tasviriy san’atda - shakllar ortida joylashgan muhit, tasvirda orqa plan. Tasviriy san’atda fon tasvirli yoki tasvirsiz bo‘lishi mumkin.
69	**Qarash nuqtasi**	Watchpoint	–rassom tomonidan tanlangan kartinaga tomashabinning nigohi yo‘naltirilayotgan nuqta.
70	**Guash**	Gouache	– (fran. Guache, ital. guazzo suv bo‘yog‘i). 1. Tiniq bo‘lmagan bo‘yoq, suvda yelim (gummiarabik yoki dekstrin) va belil moddasini aralashmasi. Akvarelning bir turi sifatida paydo bo‘lgan. Guashli bo‘yoq rasm yuzasida qalin qatlam hosil qiladi. Belil bo‘lganligi sababli, guashda chizilgan rasm qurish jarayonida ocharadi va baxmalga o‘xshash mayin rangga aylanadi. Guash – qoplovchi, korpus bo‘yog‘i, ya’ni to‘q ranglarni och ranglar bilan qoplash hususiyatiga ega va aksincha.

71	**Eskiz**	Sketch	– (frans. esquisse)– rassom ishlamoqchi bo‘lgan asari yoki tasvirning oldindan qilingan taxminiy ishi.
72	**Panglavha**	Etude	– (frans. Etude – o‘rganib chiqish) naturani o‘rganib chiqish uchun ishlanadigan tasvir. Odatda katta san’at asari yoki haykal yasash uchun qo‘llaniladi.
73	**Animalizm**	Animal	– (lot–jonivor, hayvonot) tasviriy san’atda hayvonlar, jonivorlarni ishlash.
74	**Kuchli yorug‘**	Luminosity	– tasviriy san’atda rangning yorug‘lik bilan yanada ko‘proq boyitilishi; oldidagi boshqa buyumlarning rangidan ajratib olishi; grafikada esa bir–biriga qo‘shni turgan predmet tonlaring bir–biridan ajralib chiqishi.
75	**Qiyofa**	Silhouette quite flat.	– naturada qomatning yoki predmetning umumiy ko‘rinishi. San’at asarlarida: qomat deb ortiqcha detallar, ortiqcha hajmsiz turgan predmet yoki naturaga aytiladi.
76	**Simmetriya**	Symmetry	– predmet yoki kompozitsiya asarining shunday qurilishiki, bir xil turdagi qismlarning bir–biriga nisbatan parallel joylashishi, unda ixtiyoriy obyektning markaziy o‘qidan bir xil uzoqlikdagi masofada joylashgan holati.
77	**Dastgohli rang tasvir**	Easel painting	–nomi tasvir yaratiladigan dastgohdan kelib chiqqan. Dastgohli rang tasvir doimo o‘z mazmuniga ega bo‘ladi. Ularning badiiy hususiyatlari tashqi muhitga bog‘liq emas.
78	**Syujet**	Story	– tasvirdagi aniq bir mavzu yoki voqeaning ko‘rsatib berilishi. Bitta mavzu bir necha marotaba qaytarilishi mumkin. Syujet tasviriy san’at janrlaridan maishiy, tarixiy va botal janrlarida ko‘p uchraydi.
79	**Mavzu**	Topic	– (grek) – rassom rasmda o‘z fikrini ifodalashi uchun zarur bo‘lgan mavjud voqeliklar doirasi.
80	**Asosiy rang**	Main flowerses	–rangtasvirda boshqa ranglarni aralashtirib tayyorlab bo‘lmaydigan, aksincha ular yordamida boshqa barcha ranglarni tayyorlash mumkin bo‘lgan ranglar.

81	**Natura**	Nature	– rassom uzoq vaqt kuzatib ishlash jarayonida bevosita tasvirlash uchun tanlagan voqelikdagi ob'ektlar.
82	**Kuzatish moslamasi**	Framing mat	- tabiatda ko‘rinishni tanlash, tasvirni asosga (qog‘oz, karton, mato va h.k.) joylashtirish va kompozitsiya uchun tik, yotiq yoki kvadrat holatdagi formatlar tanlashga kartondan yasalgan maxsus ko‘rish moslamasi juda qulay asbob hisoblanadi. Eng oddiy kuzatish moslamasi sifatida qo‘l barmoqlaridan ham foydalanishingiz mumkin.

ILOVALAR

Akvarel bo‘yog‘ida ishlangan o‘quv va ijodiy ishlar

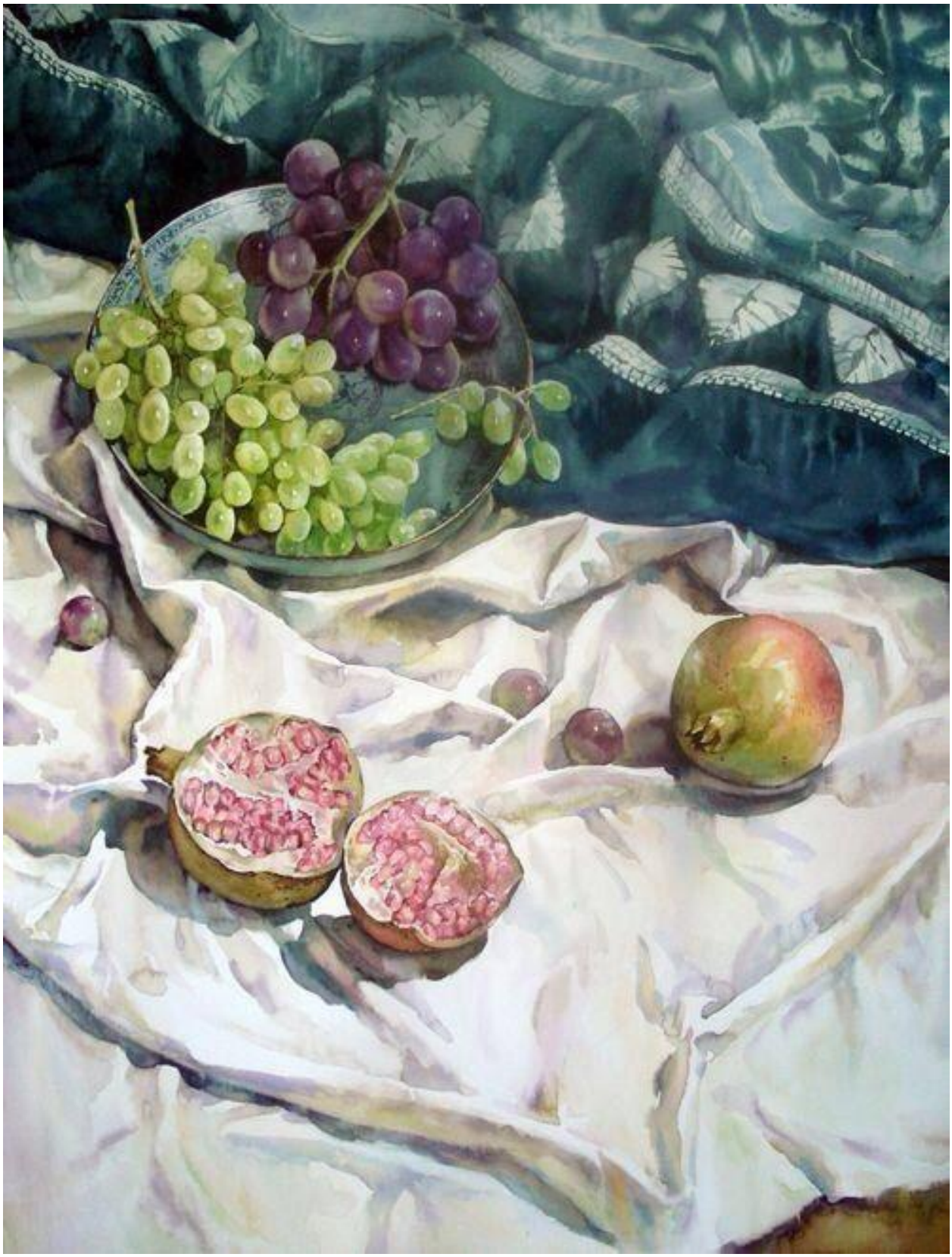

ДХШ №2
Н. Новгород

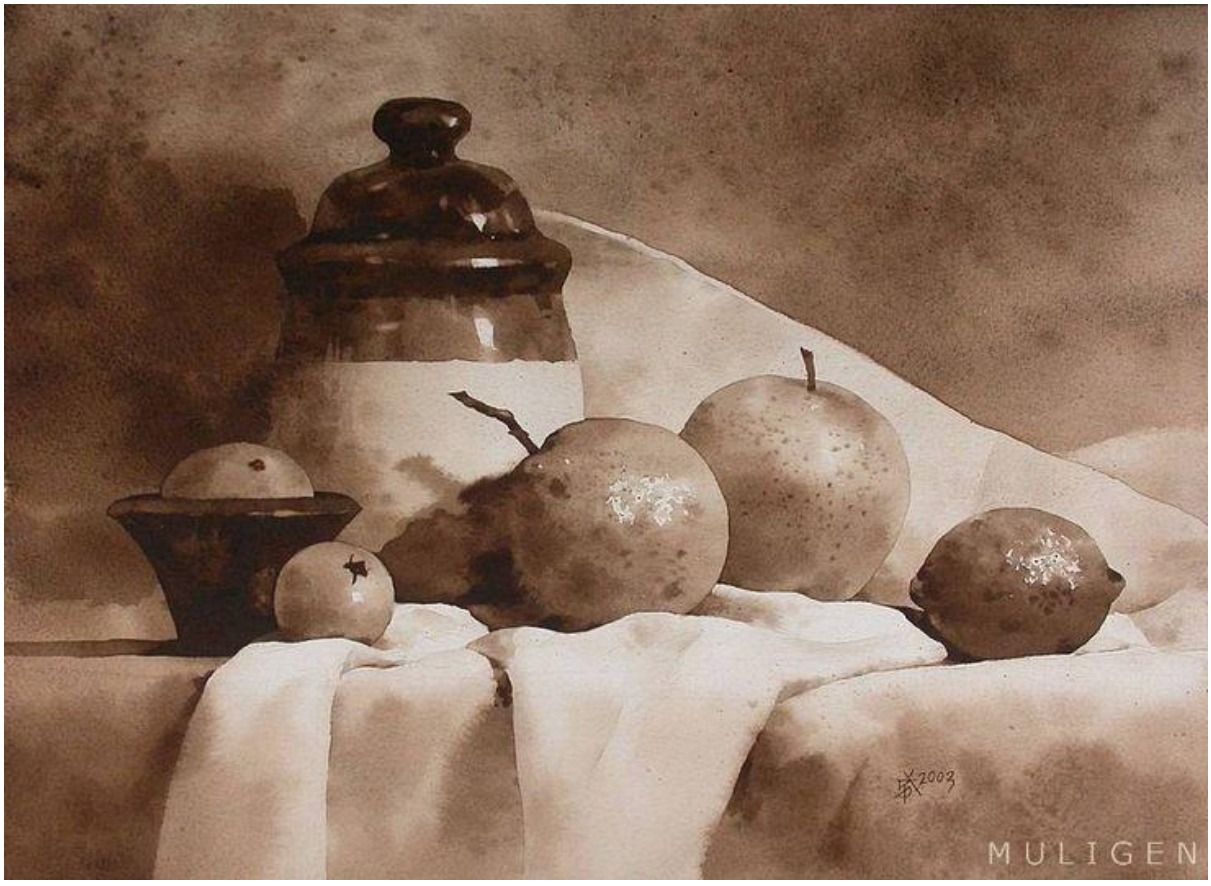
2003
MULIGEN

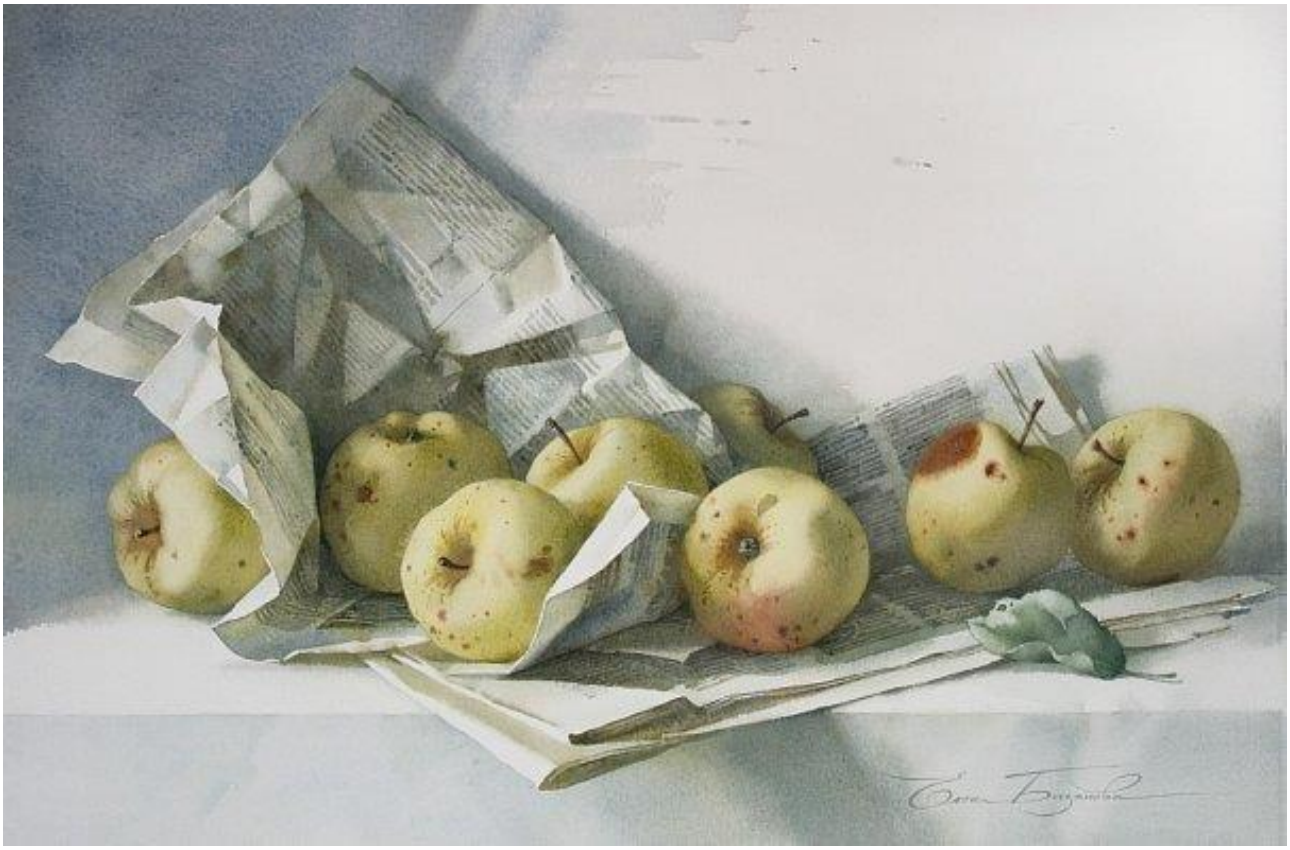

CALIFORNIA WATERCOLOR.COM
©USA

Avazjon Abdumajitov tomonidan grafik dasturlarda ishlangan raqamli ijodiy ishlar

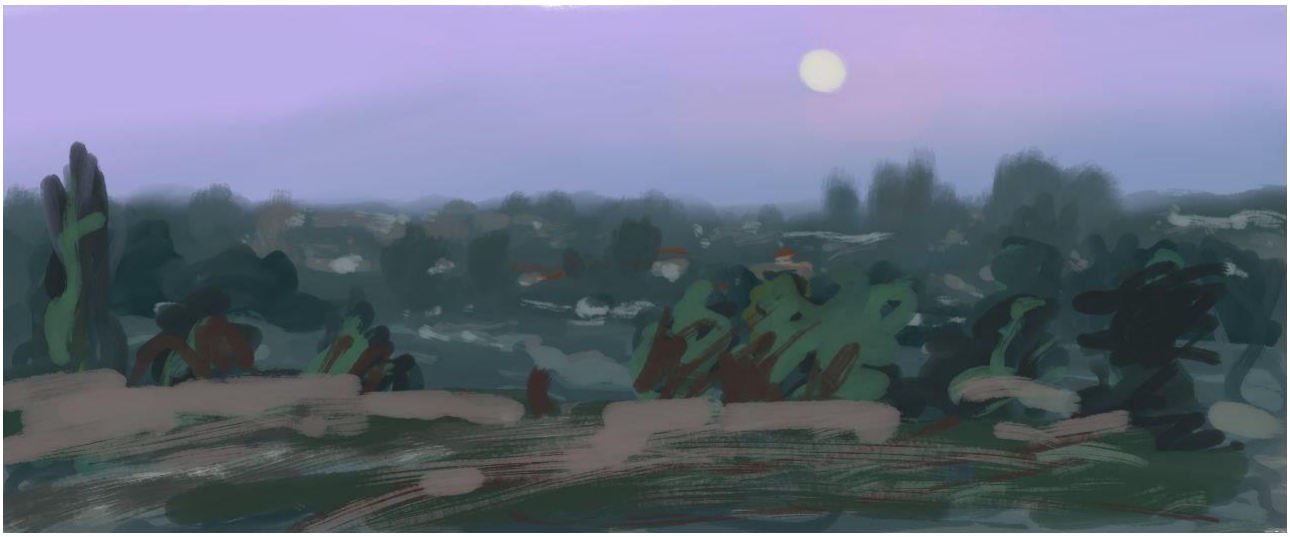

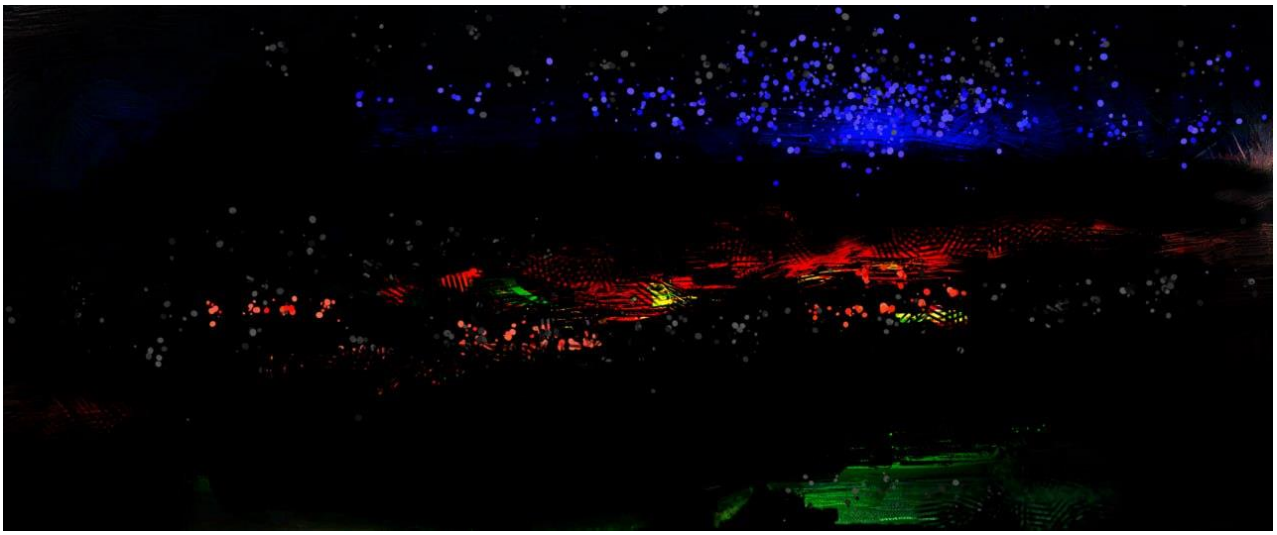

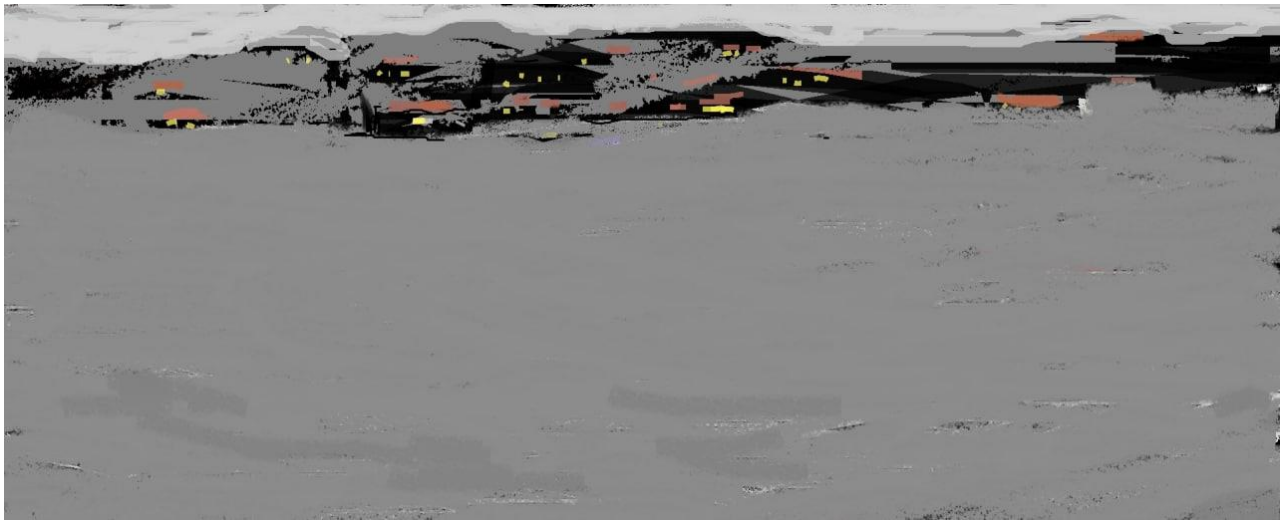

90°
60°
45°
30°
0°
0
(1,0)
x
120°
135°
150°
180°
210°
225°
240°
270°
300°
315°
330°

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdirasilov S. Tolipov N. “Rangtasvir” Toshkent, 2005.
2. Nurtoyev O‘.N., “Rangshunoslık asoslari” T., Hm-zıyo” 2008.
3. Boymetov B.B., O‘.N.Nurtoev “Tasviriy san’at texnologiyasi va nusxa ko‘chirish”. Toshkent, “Iqtisod-moliya”, 2007.
4. Халилов Р. Акварель. Издателство “Навруз” 2013.
5. Ғ.М. Абдураҳмонов Рангтасвир ва композиция. Тошкент, 1995.
6. Азимова Б.З. “Натюрморт тузиш ва тасвирлаш методикаси”. Т.: Ўқитувчи, 1984.
7. Quziev T., Egamov A., Qanoatov T., Nurqobilov A., “Rangtasvir”. 5-9 sinflar “San’at”. T., 2003.
8. Egamov H. “Rangtasvir”. T.: O‘qituvchi, 2005.
9. Xasanov R. “Maktabda tasviriyni o‘qitish metodikasi”. T “F A N “, 2004.
10. Кузин В.С. Психология - Москва: Вюшая школа, 1982.
11. Ойдинов Н. Рассом ўқитувчилар тайёрлаш муаммолари. Т.: Ўқитувчи, 1997.
12. Н.Н.Ростовсев. Методика проподования изобразителного искусства в школе. Москва: Просвешение, 1974.
13. Абдуллаев Н. Санъат тарихи (1 том). –Т.: Ўқитувчи, 1986.
14.Abdullaev N. San’at tarixi (2 tom). –T.: San’at, 2001, 192.
15.Sultanov X.E Ankabayev R.T. Yosh musavvir. –T.: 2017.
16.Ahmedov M.B., Xolmatova F.M., Rasulov M.A., Isayeva D.B. Rangtasvir (Metodik qo‘llanma). –T.: BROK CLASS SERVIS, 2016, 108 B.
17.Ahmedov M.B. Darsdan tashqari mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini tashkil etish texnologiyalari (monografiya). –T.: Ilm–ziyo–zakovat, 2020, 128.
18.Ahmedov M.B., Xasanova M.Z. Qalamtasvir. –T.: IJOD–PRINT, 2021.
19.Sultonov X.E. Rangtasvir (Akvarelda natyurmort ishlash). –T.: 2019.
20.Egamov A., Boymetov B. va Aminov X. Chizmatasvir (KHKlar uchun o‘quv qo‘llanma). –T.: Sharq NMAK, 2011.

21.Tojiyev B., Isahojiyeva N. Qalamtasvir, rangtasvir va kompozitsiya asoslari. –T.: Sharq NMAK, 2011.
22.Hasanov R. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. –T.: Fan, 2004.
23.Abdullaev N. Sharq xalqlari san'ati tarixi. –T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007.
24.Abdullaev N. O'zbekiston san'ati tarixi. –T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007.
25.M.Bekmurodov, Q.Quronboev, L.Tangriev Harakatlar strategiyasi asosida jadal taraqqiyot va yangilanish sari. –T.: G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot–matbaaa ijodiy uyi, 2017.
26.Бёрн Х. Динамическая анатомия для художников. –Ню Йорк.: 1990.
27.Egamov X. Rangtasvir. –T.: Bilim, 2005.
28.Qo'ziev T.,Egamov A., Qanoatov T., Nurqobilov A. Rangtasvir. –T.: 2003.
29.X.E.Sultanov. Rangtasvir (Akvarelda natyurmort ishlash). O'quv qo'llanma. T-2019.
30.X.X.Muratov., Qalamtasvir, O'quv qo'llanma,TOSHKENT IJOD-PRINT 2020
31.U.Sh.Ismatov. Rangtasvir. O'quv qo'llanma. "Nazokathon ziyo print". Chirchiq-2023.
32.Ankabayev R.T. "Rangtasvir". O'quv qo'llanma. T. "ISHONCHLI HAMKOR", 2021.
33.U.Sh.Ismatov. Rangtasvir (Grafik materiallarda tasvirlash). Elektron darslik. № 232-354.
34.A.Sh.Abdumajitov.Ijodiy ishlar katalogi."OSIYA TUR" MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYAT 2024

INTERNET SAYTLARI

1. www.cspi.uz
2. www.ziyonet.uz
3. www.edu.uz
4. www.natlib.uz

MUNDARIJA

KIRISH 5
I–bob. RANGTASVIRDA ISHLASH VA RANGSHUNOSLIK 6
I.1–§. Rangtasvir uchun zarur moddiy texnik baza va ish qurollari 6
I.2–§. Rangtasvir xonasini tashkil etish va jihozlash 23
I.3–§. Rangshunoslik asoslari 35
I.4–§. Ranglar psixologiyasi 50
I.5–§. Rang turlari, asosiy va qo‘shimcha ranglar 52
I.6–§. Akvarelda ranglarni aralashtirish texnologiyasi 67
I.7–§. Rangtasvir va uning janrlari 70
II bob. AMALIY MASHG‘ULOTLAR 95
II.1–§. Rangtasvir haqida tushuncha. Realistik rangtasvirning maqsad va vazifalari. Xolis fonda 2–3 geometrik jismdan tuzilgan sodda natyurmort ishlash (grizayl) 95
II.2–§. Gipsli geometrik jismlardan tuzilgan natyurmortning rangtasvirini cheklangan ranglarda bajarish (akvarel) 103
II.3–§. Gipsli rozetka va uy–ro‘zg‘or buyumlardan tashkil topgan natyurmortning rangtasvirini bajarish 110
II.4–§. Kontrast rangli jismlardan tashkil topgan mavzuli natyurmort ishlash 119
II.5–§. Tasviriy san’at mashg‘ulotlarida grafik dasturlar vositasida tasvir ishlash 125
Rangtasvir fanidan nazariy va amaliy bilimlarni mustahkamlash uchun test 133
GLOSSARIY 148
ILOVALAR 159
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI 180

A.SH.ABDUMAJITOV

RANGTASVIR

fanidan 1–kurs talabalari uchun o‘quv qo‘llanma
(I–qism)

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: S. Meliqo‘ziyeva
Musahhih: M. Yunusova
Sahifalovchi: A. Muxammad

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020.
Bosishga ruxsat etildi 17.12.2025.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog‘ozi.
‘‘Times New Roman’’ garniturasi.
Hisob-nashr tabogi. 17,5.
Adadi 100 dona. Buyurtma № 108.

«ZEBO PRINTS» MChJ bosmaxonasida chop etildi.

Nashriyot tel. Raqami +998 (97) 017-01-01
+998 (94) 673-66-56

QAYDLAR UCHUN